

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КОЛЕДЖ РАКЕТНО-КОСМІЧНОГО МАШИНОБУДУВАННЯ ДНІПРОВСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ім. ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Vivere! Vincere! Creare!

О.В. Григор'єва

ОПОРНІ КОНСПЕКТИ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

(НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК)

ДНІПРО
2019

УДК 94(477) “.../20” (075.8)

Г 82

Затверджено Вченою радою Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара протокол №9 від 21 лютого 2019 року

Рецензенти:

Посунько Ольга Миколаївна, кандидат історичних наук, доцент кафедри Історії України ДНУ ім. Олеся Гончара

Шилова Наталія Анатоліївна викладач суспільних дисциплін, спеціаліст вищої категорії, викладач - методист.

Г 82 Григор'єва О.В. Опорні конспекти з історії України: навчальний посібник – Дніпро, 2019. – 172 с.

Навчальний посібник містить опорні конспекти, які у вигляді таблиць, схем та тез відтворюють основні події історії України з найдавніших часів до сучасності відповідно до навчальної програми курсу. Посібник сприятиме ефективному засвоєнню студентами лекційного матеріалу та організації самостійної роботи.

Навчальний посібник рекомендовано студентам негуманітрних спеціальностей та педагогічним працівникам вищих закладів освіти I – II рівнів акредитації.

© Григор'єва О.В., 2019

ЗМІСТ

Передмова	4
Змістовий модуль 1 Історія України з найдавніших часів до початку XX ст.	
Тема 1.1 Вступ. Найдавніша історія України.....	5
Тема 1.2 Давньоруський період української історії (IX – XIV ст.)	12
Тема 1.3 Литовсько-польська доба української історії (XIV – перша половина XVII ст.)	25
Тема 1.4 Національно-визвольна війна українського народу. Українська козацька держава (середина XVII – кінець XVIII ст.)....	40
Тема 1.5 Українські землі під владою Російської та Австрійської імперій (кінець XVIII – початок XX ст.).....	62
Змістовий модуль 2 Історія України XX – початку XXI ст.	
Тема 2.1 Українська революція (1917 – 1921 рр.)	97
Тема 2.2 Україна в міжвоєнний період (1921 – 1939 рр.)	114
Тема 2.3 Україна в роки Другої світової війни (1939 – 1945 рр.)	132
Тема 2.4 Україна в складі СРСР (1945 – 1991 рр.).....	140
Тема 2.5 Становлення незалежної України (з 1991 р.)	162
Література	171

ПЕРЕДМОВА

Історія України є важливою складовою частиною в системі гуманітарної освіти та підготовки молодших спеціалістів технічного профілю. Особливо в сучасних умовах, коли інтелектуальний потенціал людини визначається не тільки професійними знаннями, а й високим громадянським і національно-патріотичним рівнем.

Головною метою дисципліни «Історія України» є формування історичної свідомості молоді, в якій поєднуються знання, погляди, уявлення про сутність таких явищ, як національно-визвольна боротьба, державотворення, соборність, суверенність, суспільний розвиток; усвідомлення нерозривного зв'язку між минулим і сучасністю, традиціями і досвідом різних поколінь українського народу, виховування громадянського патріотизму, відповідальності за долю своєї Батьківщини, спонукання до активної наполегливої праці в розбудові і зміцненні держави Україна.

За останні роки опубліковано багато нових навчальних підручників та посібників з історії України. Особливість запропонованого посібника полягає в тому, що він створений відповідно до програми підготовки молодших спеціалістів негуманітарних спеціальностей вищих закладів освіти I – II рівнів акредитації. Посібник враховує особливості сприйняття ними історичного матеріалу, тому акцент зроблено на найважливіші події вітчизняної історії, які подано у наочній формі – таблиці, схеми, тези, портрети історичних діячів. Ці методи подання інформації полегшують розуміння і запам'ятовування тексту, дозволяють знаходити взаємозв'язок між історичними явищами та процесами.

Даний посібник допоможе:

- зрозуміти витоки української нації та її місце в загальнолюдських процесах;
- розкрити сутність історичних процесів, явищ та подій, що відбувалися в минулому України;
- пояснити процеси зародження та розвитку української державності;
- порівнювати, аналізувати, узагальнювати і критично оцінювати історичні факти та діяльність осіб;
- співставляти історичні події, процеси з періодами історії України;
- вміти самостійно добувати історичну інформацію за темою, застосовувати набуті знання на практиці.

Таким чином, структурна побудова та зміст посібника зумовлюють можливості його використання як для закріплення лекційного матеріалу, так і для самостійного опрацювання студентами окремих тем, а також для підготовки до контрольних заходів. Тож студентам-читачам бажаємо цікавого та успішного навчання.

Змістовий модуль 1.

Історія України з найдавніших часів до початку XX ст.

Тема 1.1 Вступ. Найдавніша історія України

Вступ до історії України

1. Предмет і завдання курсу історія України. Періодизація історії України.
2. Історіографія історії України
3. Основні джерела з курсу

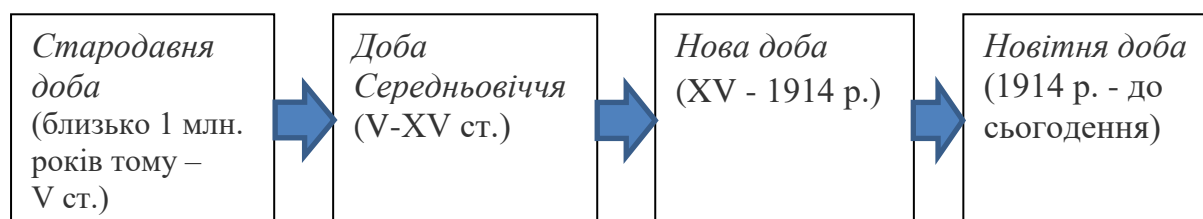

Історія — це наука про закономірності розвитку суспільного життя в конкретних формах, в просторово-часових вимірах.

Предметом навчального курсу «Історія України» є наука про появу людей на території сучасної України, їх розселення та спосіб життя, етногенез українського народу, його стосунки з іншими народами, матеріальний та духовний розвиток, боротьбу за свою незалежність.

Періодизація історії України:

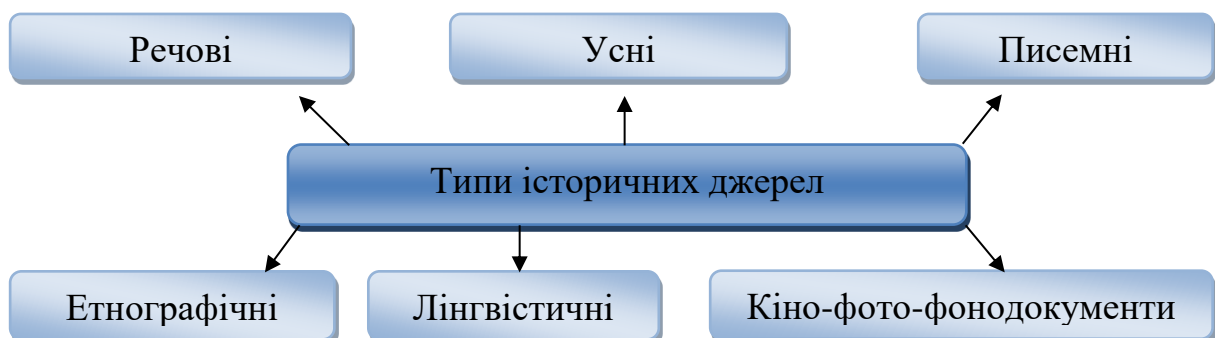
- Стародавня історія - 1 млн. років тому - IX ст.
- Княжа доба. Київська Русь, Галицько-Волинська держава – IX – 40-ві рр. XIV ст.
- Литовсько-польська доба - 40-ві рр. XIV ст. – 1648 р.
- Українська козацька держава 1648 – кінець XVIII ст.
- Українські землі у складі Російської та Австрійської імперій - кінець XVIII ст. – 1917 р.
- Українська національно-демократична революція 1917-1920 рр.
- Україна в радянську добу 1921-1991 рр.
- Україна в умовах незалежності з серпня 1991 р.

Історіографія (з грець. – опис історії) – дисципліна, що вивчає історію історичної науки; наука про те як виникла і розвивалась історична думка. Процес нагромадження історичних знань.

<i>Період</i>	<i>Досягнення в розвитку історичної науки</i>
<i>Виникнення і розвиток історичних знань до кінця XVII ст.</i>	Найдавніші писемні твори з історії України – літописи історико-літературні твори, в яких оповідь велася за роками. «Повість минулих літ» (XII ст.) – викладено події кінця IX – початку XII ст. Період XII –XIII ст. охоплюють Київський та Галицько-Волинський літописи. Події XIV – першої половини XVII ст. описані в Густинському, Баркулабівському, Львівському, Межигірському літописах, Острозькому літописці.
<i>XVII - XVIII ст.</i>	Козацько-старшинські літописи Самовидця, Григорія Грабянки і Самійла Величка. «Синопис» (1674 р.), авторство якого приписується архімандритові Києво-Печерської лаври Інокентієві Гізелю.
<i>XIX ст.</i>	«Історія русів» - історико-літературний твір, в якому невідомий автор обґрунтував історичні права українського народу на свою державність. «Історія Малої Росії» Д. М. Бантиша-Каменського(1822 р.) «Історія Малоросії» М. А. Маркевича (1842 - 1843 рр.) Видатні історики XIX ст.: М.І.Костомаров, В.Б.Антонович, М.П. Драгоманов, О.Єфіменко, Д.І.Багалій. Визнаним фахівцем з історії запорізького козацтва став Д. І. Яворницький (1855 - 1940). Найвидатнішим істориком, який створив наукову схему національної історії України, став Михайло Сергійович Грушевський (1866 - 1934). За час своєї наукової діяльності написав близько двох тисяч праць з історії України, історії української літератури, етнографії, фольклору, соціології.

<p><i>Історіографія історії України 1917-1991 рр.</i></p>	<p>У 1920-х роках діяли історичні установи і великий колектив істориків різних наукових шкіл і напрямів. На середину 1930-х років радянська влада розгромила і ліквідувала наукові історичні установи, закрила наукові видання. Багато істориків були репресовані. За прямих директив згори поширювалась суб'єктивістська, завідомо неправильна оцінка історичних явищ і діяльності історичних осіб. Історики мали керуватися тільки офіційно встановленою схемою історичного процесу, в першу чергу положеннями сталінського короткого курсу історії ВКП(б), виданого в 1938 р. Це відобразилось в офіційному виданні вітчизняної історії – восьми томній «Історії Української РСР».</p>
<p><i>Розвиток історичної науки в діаспори</i></p>	<p>В 1920 - 1930 рр. діяли у Празі Український вільний університет (УВУ), у Відні - Українське історико-філологічне товариство і Музей визвольної боротьби України, у Берліні - Український науковий інститут, у Варшаві - Український науковий інститут і Українське воєнно-історичне товариство, у Львові - наукове товариство імені Т. Г. Шевченка. У 1945 р. у Мюнхені почав роботу Український вільний університет (УВУ), в Аусбургу була створена Українська вільна академія наук (УВАН). У 1946 р. у Мюнхені почало діяти Наукове товариство імені Т. Г. Шевченка (НТШ). 1947 р. у Нью-Йорку було відкрито відділення Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка. У 1950 р. у США, в Нью-Йорк, і до Канади, у Вінніпег з Аусбурга переїхала Українська вільна академія наук (УВАН).</p>
<p><i>З 1991 р.</i></p>	<p>В умовах незалежності України більшість істориків ґрунтується в своїх працях на засадах утвердження національної свідомості і державотворення. Надбанням сучасної історіографії є роботи О. Апанович, М. Брайчевського, П. Толочка, М. Котляра, М. Ковалю, С.Кульчицького, В. А. Смоля, Н. Яковенко, Я Грицака.</p>

Історичні джерела – будь-які засоби інформації, що безпосередньо відображають історичний процес і дають можливість вивчати минуле людського суспільства.

Питання для самоконтролю

1. Що є предметом вивчення курсу «Історія України»?
2. Для чого потрібне вивчення історії України?
3. Що таке історичні джерела і як ними користуватись?
4. У чому полягає складність історичного пізнання?
5. Що вивчає наука історіографія?
6. Які основні етапи розвитку історичної науки в Україні можна виділити?

НАЙДАВНІША ІСТОРІЯ УКРАЇНИ ПЛАН

1. Первісні люди та спосіб їх життя.
2. Кочові народи та антична цивілізація на території України.
3. Давні слов'яни на території України.

Археологічна культура – сукупність схожих археологічних пам'яток, які належать до однієї доби, займають певну територію, мають спільні ознаки.

Стоянка в археології — короткочасне поселення мисливців палеоліту і мезоліту, а також місце зимового перебування кочових скотарів. Термін «стоянка» запроваджений на рубежі XIX - XX ст.

Період, дати, племена	Характеристика господарства	Суспільна організація та духовне життя	Розселення по території України
Ранній палеоліт (1 млн. р. тому – 150 тис. р. до н.е.)	Вели рухливе життя. Займалися збиранням плодів, ягід, їстівних коренів та полюванням на тварин. Знаряддя праці: загострені палиці, ручні рубила (виготовлялося шляхом оббивання кам'яної заготовки з двох боків)	Архантропи жили невеликими групами, що утворювали первісне людське стадо (перша форма організації, яка базувалася на основі кровно родинних стосунків)	Прийшли з Передньої Азії через Балкани і Центральну Європу. Стоянка біля с. Королеве (Закарпаття)

<p>Середній палеоліт (150 тис. р. до н.е. – 35 тис. р. до н.е.)</p>	<p>Наступ льодовика. Господарство базується на полюванні. Боротьба за існування змусила людину виготовляти одяг із шкур тварин, заселяти печери, будувати житла, добувати вогонь. З'являються списи та скребла.</p>	<p>Неандертальці – невисокі на зріст, мали пряму ходу і сильно розвинені м'язи. Зароджується мова, виникає родовий лад. Поява мистецтва.</p>	<p>Печера Кийк-Коба в Криму.</p>
<p>Пізній палеоліт (35 тис. р. до н.е. - 11 тис. р. до н.е.)</p>	<p>Загінне полювання: на північному заході – на мамонтів; на південному сході на бізонів. Обробляли кремій, кістку, ріг, каміння. Виготовляють різці, ножеподібні пластини, дротики, шила, голки (майже 100 типів знарядь праці). Будують землянки та напівземлянки.</p>	<p>Кроманьйонці («homo sapiens»). Формується родова організація суспільства, виникає матриархат. З'являються перші релігійні вірування: тотемізм, анімізм, фетишизм, магія.</p>	<p>Понад 800 пам'яток. Мізинська стоянка на Чернігівщині Кирилівська стоянка – Київ; Межиріч – на р. Рось</p>
<p>Мезоліт (10 тис. р. до н.е. - 6 тис. р. до н.е.)</p>	<p>Відступ льодовика. Потепління. Винахід лука і стріл. Розвиток рибальства (гачки, сітки з поплавками, блешні, загородки, плоти). Зменшуються, стають зручнішими та ефективними знаряддя праці: долото, сокира, кінжал, спис. Людина приручила собаку, свиню.</p>	<p>Багатолюдні мисливські колективи розпадаються. Сім'я стає парною.</p>	<p>Майже 1000 відомих пам'яток. Чернігівщина, Одещина, Крим.</p>
<p>Неоліт (6 тис. р. до н.е. - 4 тис. р. до н.е.)</p>	<p>Неолітична революція – перехід від привласнювального до відтворюючого господарства. Поява землеробства та скотарства. Винайдення керамічного посуду. Зародження ремесла: гончарство, ткацтво, прядіння. Винайдено шліфування, пиляння, свердління.</p>	<p>Перехід до осілого способу життя. Племена організація суспільства, зародження інститутів родової влади.</p>	<p>Майже 500 пам'яток. Кам'яна Могила поблизу Мелітополя, Ізюмська на Харківщині.</p>

<p style="text-align: center;">Енеоліт (4 тис. р. до н.е. - 3 тис. р. до н.е.)</p>	<p>Поряд з кам'яними почали виробляти знаряддя праці з міді. Трипільська культура. Перехід від мотичного до орного землеробства з використанням рала та тяглової сили. Сіяли пшеницю, ячмінь, просо. Розводили дрібну рогату худобу, коней, свиней. Вироби з дерева, кременю, кістки, рогу, міді. Прядіння, ткацтво, гончарство. Збиральництво, рибальство.</p>	<p>Великі поселення площею до 100 га, з населенням до 50 тис. Релігійні вірування пов'язані з культами природи. Богиня родючості – Велика Матір. Поява жіночих статуеток, зображення сонця, місяця, води, тварин.</p>	<p>С.Трипілля на Київщині (відкрив у 1893р. В.Хвойка). Правобережна Україна (межиріччя Дніпра і Дністра)</p>
<p style="text-align: center;">Бронзовий вік (II – I тис. до н.е.)</p>	<p>Сплав міді з оловом. Металургійне виробництво. Перший великий суспільний поділ праці – відокремлення скотарства від землеробства. Поява кочового скотарства, розвиток орного землеробства з використанням тяглової сили.</p>	<p>Перехід від матріархату до патріархату. Рід складався з ряду сімей. Війни за ради територій, грабежу, рабів. Первісне суспільство вступило в період розкладу: поява приватної власності та майнової нерівності.</p>	<p>Степ –Причорномор'я, Надазов'є; Лісостеп - Чернігівська, Сумська, Запорізька обл. Полісся – біля Прип'яті.</p>
<p style="text-align: center;">Ранній залізний вік (I тис. до н.е.)</p>	<p>У VIII – VII ст. до н.е. видобування заліза й виготовлення з нього знарядь праці, зброї та побутових речей було добре засвоєно. Це підвищило продуктивність усіх галузей господарства. Війна – одне з головних занять.</p>	<p>Зростає майнова нерівність. Окрема сім'я стає господарською одиницею суспільства. Родова община перетворюється на сусідську, територіальну. Окремі племена об'єднувалися в союзи. Зароджується державність. Кочовики — люди, племена і народи, що з економічних, традиційно-культурних або інших причин не мають постійного нерухомого житла і переміщуються з одного місця на інше.</p>	<p>Різка зміна клімату приводе до значних міграційних процесів.</p>

<p>Кіммерійці (IX – VII ст. до н.е.)</p>	<p>Кочове скотарство. Військові походи. Розведення коней. Виплавляли з болотяної руди залізо. Виготовляли зброю: лук і стріли, мечі та кинджали, молоти і булави. Упряж для коней. Прикраси.</p>	<p>Мали своїх царів. Здійснювали військові походи в Малу Азію.</p>	<p>Займали територію між Доном та Дунаєм.</p>
<p>Скіфи (VII - III ст. до н.е.)</p>	<p>Скіфи-кочівники та царські скіфи – кочове скотарство і військові походи; скіфи-орачі і скіфи-землероби – зернове землеробство. Обробка заліза і деревини. Виробництво зброї: лук і стріли, меч-акинак, кинджал, дротики, списи, бойові сокири. Золоті та срібні прикраси.</p>	<p>Утворили рабовласницьку державу – Велику Скіфію. Скіфські кургани (поховання у формі штучно утвореного земляного насипу): Гайманова могила та Солоха на Запоріжжі, Товста могила та Чортотлик на Дніпропетровщині. Віра в існування різних божеств: Апі – богиня землі, Арей – бог війни. «Звіриний стиль» в образотворчому мистецтві. Золота пектораль.</p>	<p>Північне Причорномор'я- від Дунаю до Дону.</p>
<p>Сармати (II ст. до н.е. - III ст. н.е.)</p>	<p>Скотарство. Ремесла: ковальське, шкіряне, бронзоліварне, деревообробне. Військові походи. Зброя: лук і стріли, меч, спис.</p>	<p>Пережитки матриархату. Рабство. Релігія: поклонялися богині родючості, культ сонця, коня, меча.</p>	<p>Північне Причорномор'я</p>

<p style="text-align: center;">Античні міста-колонії (VII ст. до н.е. – III ст. н.е.)</p>	<p>«Велика Грецька колонізація» була спричинена демографічним вибухом, нестачею землі, пошуком нових джерел сировини та продовольства. Розвивалось виробництво зерна, садівництво, виноградарство, скотарство. Промисли: рибальство, мисливство. Ремесла: виготовлення металевих знарядь праці та зброї, гончарство, ювелірна справа, будівельна справа. Торгівля (власні монети – дельфіни, пізніше круглі з бронзи, срібла, золота)</p>	<p>Рабовласницькі держави-республіки демократичні чи аристократичні. Верховна влада належала народним зборам; виконавча – обраним колегіям. Розвивалась освіта і спорт, наука та мистецтво. Поклонялись давньогрецьким богам. Боспорське царство, що виникло 480 р. до н. е., проіснувало до к. IV ст. до н. е</p>	<p>Північне Причорномор'я та Крим. Ольвія (Миколаїв) Херсонес (Севастополь), Тіра (Білгород-Дністровський), Керкінітіда (Євпаторія). Пантікапей (Керч) – столиця Боспорського царства.</p>
<p style="text-align: center;">Давні слов'яни</p>	<p>Землеробство (яровина та озимина; перелогова система); осіле скотарство; мисливство, рибальство, бортництво. Ремесла: ливарна справа, ковальство, ювелірна справа, ліпна кераміка. Торгівля. Поселення на невеликій відстані на південних схилах річок. Землянки чи напівземлянки.</p>	<p>Перші писемні згадки в працях римських та візантійських істориків в I-II ст. н. е. під назвами венеди, анти, склавіни. Жили племенами, що їх очолювали обрані громадою вожді. Об'єднувались у великі військові союзи. Будують укріплені поселення – городища. Релігія – язичництво. Культ померлих предків</p>	<p>Формувалися протягом 2-1 тис. до н.е. на території від Одри до Дніпра Велике розселення слов'ян (5-7 ст.) відбулося в процесі Великого переселення народів.</p>

Питання для самоконтролю

1. Які найдавніші стоянки первісних людей існували на території України?
2. Які основні риси неолітичної революції?
3. Які характерні риси трипільської культури?
4. Які відмінності існували у стародавніх державних утвореннях на території України?
5. Які існують теорії походження слов'ян?

Тема 1.2 Давньоруський період української історії (IX – XIV ст.)

Утворення і розвиток держави Київська Русь

1. Проблема утворення давньоруської держави Київська Русь.
2. Еволюція політичного устрою.
3. Соціально-економічний розвиток.
4. Проблема формування народностей у Руській державі.

Розселення племінних союзів східних слов'ян

Назва	Територія розселення
Древляни	Землі південного басейну річки Прип'ять, західного берега Дніпра і північного басейну Тетерева
Поляни	На захід від середнього Дніпра, між його притоками – Тетеревом на півночі та Россю на півдні
Сіверяни	На схід від середньої течії Дніпра, басейн нижньої течії Десни, Сули, Псла, Ворскли до верхів'їв Сіверського Донця
Тиверці	Нижня течія річок Дністер і Прут, що досягала узбережжя Чорного моря
Волиняни та дуліби	На північ від верхньої течії Дністра, у басейні Західного Бугу, на південь від верхів'їв Прип'яті
Уличі	Між річками Оріль, Дніпро, Самара та в лісостеповій частині Південного Бугу
Білі хорвати	Верхів'я Дністра на захід від річки Збруч, Північна Буковина, Прикарпаття і частина Закарпаття
Дреговичи	На північ від Прип'яті
Полочани	На захід від верхнього Дніпра, у верхів'ях Західної Двини
Кривичі	Верхів'я Дніпра, Західної Двини, витоки Волги
Радимичі	На схід від середнього Дніпра, понад Десною
Словени	Берега озер Ільмень, Ладозьке, Онезьке, верхів'я Волги
В'ятичі	Верхів'я Волги, басейн Оки та Клязьми

Виникнення давньоруської держави

Норманська теорія	Антинорманська теорія	Сучасна наука
<ul style="list-style-type: none"> Автори – німецькі вчені XVIII ст., члени Петербурзької академії наук Міллер та Байер. Її прибічники доводять, що Київську Русь заснували нормани – германо – скандинавська народність. 	<ul style="list-style-type: none"> Автор – російський вчений XVIII ст. М.Ломоносов доводив першочергову роль слов'ян у створенні Київської Русі, що стало наслідком складного природно – історичного процесу. 	<ul style="list-style-type: none"> Нормани відігравали активну політичну роль, заснували княжу династію, проте нормани не були засновниками держави, яка стала формуватися ще до IX ст. в процесі консолідації східних слов'ян.

Передумови виникнення держави у східних слов'ян

1. Розселення східних слов'ян	2. Створення союзів східнослов'янських племен	3. Боротьба із сусідніми племенами за свою територію
4. Утворення чіткої межі розселення слов'ян	5. Подальший розвиток виробництва	6. Будівництво міст
7. Розділ суспільства на групи (багаті і бідні)	8. Формування земельної аристократії	9. Поява нових соціальних відносин

Основні етапи політичного розвитку Київської Русі:

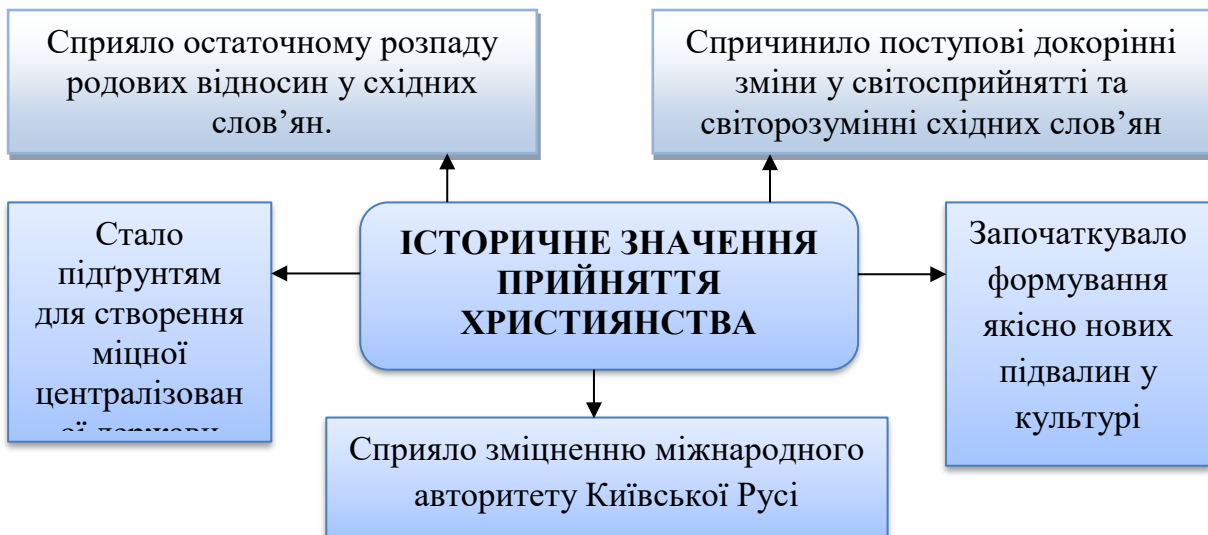
- **I етап:** IX – X ст. - період надплеменної чи дружинної влади.
- **II етап:** кінець X – середина XI ст. - період найвищої могутності держави.
- **III етап:** друга половина XI – початок XII ст. - період розпаду Київської держави.

Основні напрямки політики київських князів

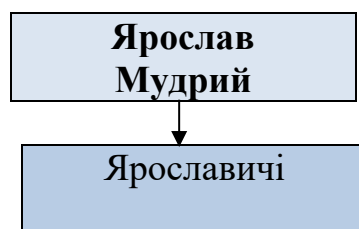
<i>Князі</i>	<i>Політика</i>
--------------	-----------------

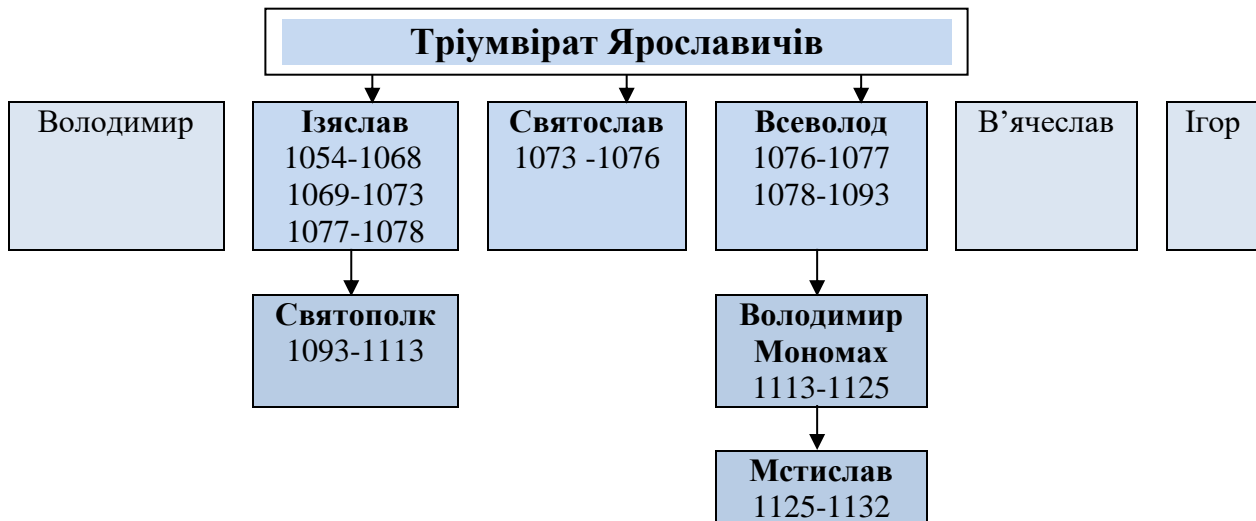
	<ul style="list-style-type: none"> - Започаткована назва «Руська земля» - 860 р. - Похід на Константинополь, укладання першого відомого договору з Візантією
<p>Правління князя Аскольда</p>	
 <p>Олег (882 – 912 рр.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Підкорив древлян, словен, сіверян, кривичів, радимичів - Досяг угоди з уличами, тиверцями, хорватами, волинянами - Розширив територію за рахунок неслов'янських племен - Уклав мирну угоду з варягами - Здійснював походи на узбережжя Каспійського моря - Два вдалих походи на Константинополь (907, 911)
 <p>Ігор (912 – 945 рр.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Відновив владу над древлянами та уличами - Прагнув обмежити вплив варягів - Збирання данини - Війни з печенігами - Походи на Візантію (941, 944) - Похід на Закавказзя
 <p>Ольга(945 – 964 рр.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Придушила повстання древлян - Встановила норми податків і повинностей – уроки, устави - Встановила погости – місця зібрання та зберігання данини - Охрестилась в Константинополі - Надавала перевагу дипломатії перед війною
 <p>Святослав (964 – 972 рр.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Зосередження всієї повноти влади на місцях в руках великого князя - Адміністративна реформа - Прихильник язичества - Розгром Волзької Булгарії та Хозарського каганату - Похід на Балкани - Збирався перенести столицю на Дунай

 <p>Володимир Великий (980 – 1015 рр.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Продовжив збирання східнослов'янських земель (білі хорвати, дуліби, в'ятичі, радимичі - Започаткував посадників - Військова реформа - 980 р. перша релігійна реформа - Боротьба з кочовиками, украплення кордонів, «змієві вали» - 988 р. – запровадження християнства - Судова реформа – нове зведення законів усного звичаєвого права «Устав земляний» - Карбування золотих та срібних монет - Перша школа для дітей знаті - Дипломатичні відносини з Чехією, Угорщиною, Польщею, Німеччиною - Зміцнення зв'язків з Візантією - Успішні походи на Південь, проти Волзької Булгарії
 <p>Ярослав Мудрий (1019 – 1054 рр.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Розбудова Києва: Золоті ворота, Софійський собор, Києво-Печерський монастир; нова система укріплень - 1036 р. – розгром печенігів - «Руська Правда» - «Правда Ярослава» - Обрання митрополитом Київським русича Іларіона - Заснування бібліотеки - Відкриття шкіл, книгописних майстерень - Розвиток літописання й літератури - Завершив формування території держави за рахунок північно-західних земель - Дружні відносини з Польщею, Францією, Угорщиною, Норвегією, Німеччиною, Швецією; династичні шлюби.

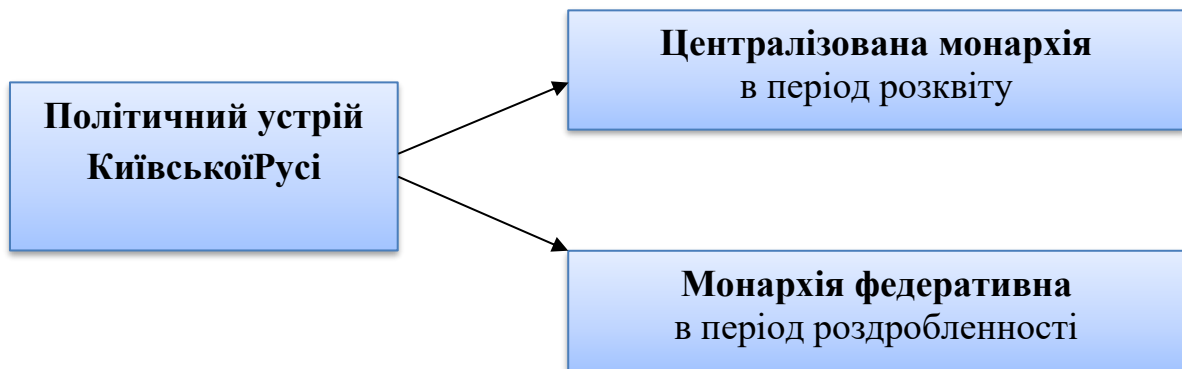
Становище держави за часів правління Ярославичів

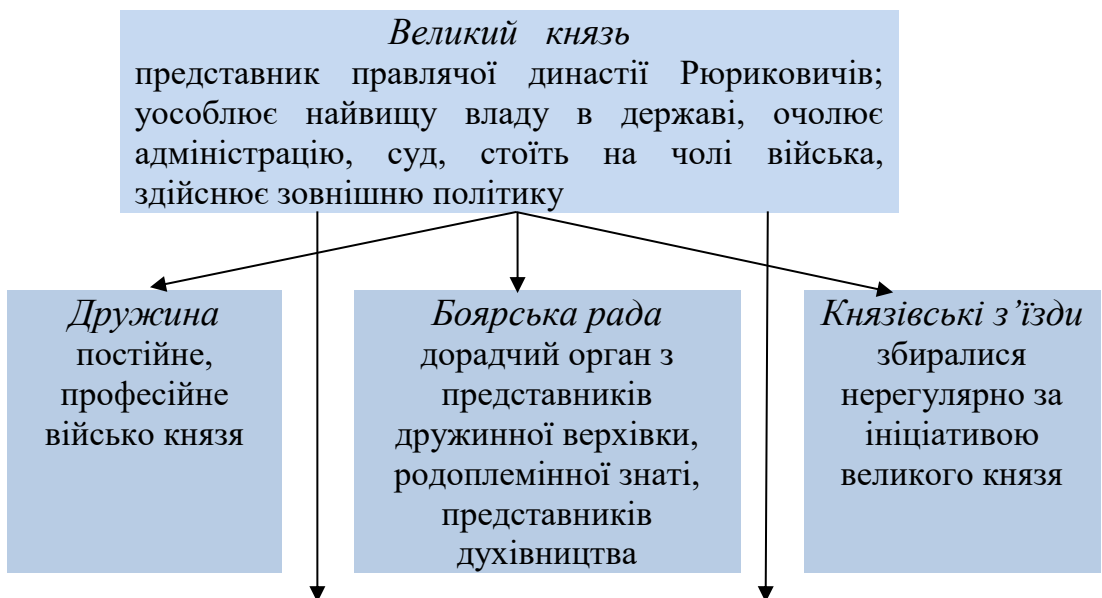

<i>Період правління</i>	<i>Характеристика правління</i>
1054 – 1073 Тріумвірат Ярославичів	Нова форма правління засвідчила послаблення центральної влади й посилення політичних центрів на місцях. 1068 р. – поразка Ізяслава, Святослава і Всеволода від половців на річці Альта. Затвердження нового збірника законів «Правда Ярославичів» .
1073 – 1076 Правління Святослава	Заручившись підтримкою Всеволода пішов на Київ, вигнав Ізяслава. Перерозподілив землі на користь своєї родини, підкорив численних родичів.
1077 – 1078 Правління Ізяслава	Позбавлення влади синів Святослава, що призвело до численних міжусобиць.
1078 – 1093 Правління Всеволода	Подолання між князівських чвар. Боротьба з половецькою загрозою. Опікувався духовним життям. Військові та політичні питання вирішував син Володимир.
1093 - 1113 Правління Святополка	Набули поширення князівські з'їзди, де вирішували питання усобиць та організації відсічі половців
1097 р. Любецький з'їзд князів	Проголошено новий порядок успадкування власності. Схвалено принцип князівської вотчини – володіння, що належало батькам. Вотчинні землі закріплювалися за певними гілками князівського роду й передавалися у спадок. Київ визнано вотчиною Ізяславичів, Чернігів належав Святославичам, Переяслав – Всеволодовичу.

	<p>Володимир Мономах (1113-1125)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Відновив на Русі одноосібну монархію - Зосередив в своїх руках 75% території Київської Русі - Силою придушував князівські усобиці - Відновив міжнародний авторитет Київської держави - Схвалено «Устав», що стає доповненням до «Руської правди» - Написав «Повчання дітям» - Захист країни від половців
	<p>Мстислав Володимирович (1125-1132)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Зміцнював великокнязівську владу - Тримав в покорі норовистих родичів - Здійснив успішні походи проти половців та литовців - Союзницькі стосунки з Візантією, Польщею, Угорщиною

Політичний устрій Київської Русі

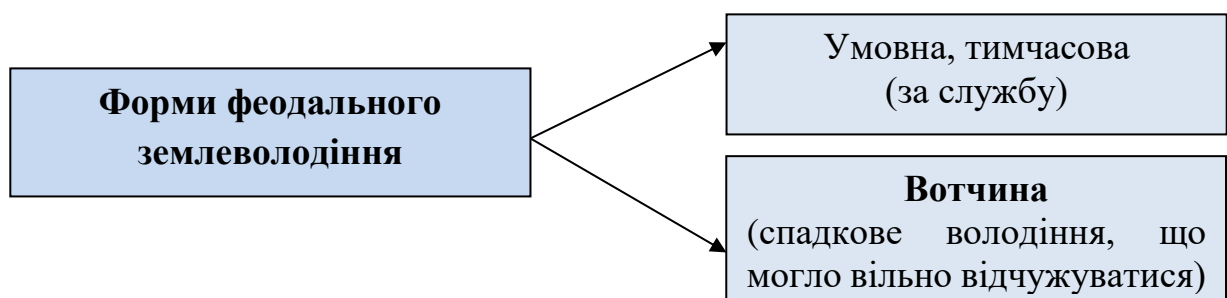
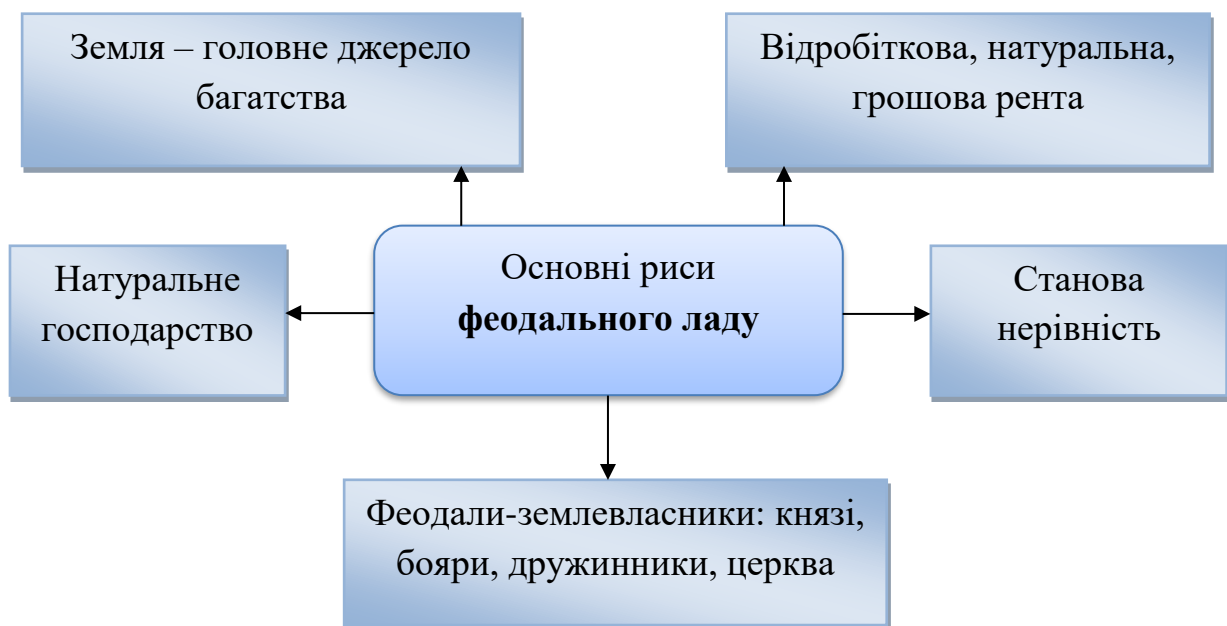
Князі – намісники
управляли
землями – князівствами

Посадники на місцях
представники княжої влади,
виконували військово-
адміністративні, судові
функції і збір податків

Віче
міські народні збори
вільних громадян

За часів Київської Русі у східних слов'ян сформувалося *феодалне суспільство*.

Феодалізм – це суспільний лад, який характеризується власністю на землю панівних верств населення та чіткою ієрархічністю (системою залежності).

Соціальна структура населення Київської Русі (IX ст.)

<i>Категорії населення (стани, верстви)</i>	<i>Склад</i>
Привілейовані верстви	Князі, бояри, посадники, воєводи, молодша дружина, духівництво.
Вільне населення	« Лучші люди » – заможні купці, ремісничка, фінансова, чиновницька еліта. « Молодші люди » – дрібні купці, торговці, крамарі, ремісники. Чернь – міська біднота. Смерди – вільні селяни-общинники.
Напівзалежне населення	Закупи – напіввільні селяни, які брали у землевласника позику («купу») і за це мусили виконувати феодалські повинності. Рядовичі – напівзалежні люди, які, уклавши угоду («ряд») з феодалом, відбували феодалську повинність.
Залежні	Челядь, холопи (полонені, народжені від рабині чи одружені на рабині, злочинці, закупи-втікачі).
Поza суспільством	Ізгої (вигнанці з сільських общин, звільнені раби, ченці, що не опанували письма, збанкрутілі купці).

Економіка Київської Русі

<i>Сільське господарство</i>	<i>Промисли</i>	<i>Ремесла</i>	<i>Торгівля</i>
Сіяли: жито, ячмінь, овес, просо, гречку, пшеницю. Розводили: коней, велику рогату худобу, овець, свиней.	Мисливство Рибальство Бортництво (збирання меду диких бджіл)	Залізобробне Металообробка Ковальське Виробництво збої Склоробство Гончарне Ткацьке Ювелірне	З країнами Західної і Центральної Європи, Візантією, Арабським Сходом, Хазарією. Торгівельні шляхи: Грецький, Залізний, Соляний, Шовковий

Народність – це форма спільноти людей, яка історично виникає за родоплеменною спільністю і формується на певній території при натурально-господарчій діяльності у процесі злиття, консолідації різних племен, завдяки створенню єдиної мови, культури, традицій, обрядів.

Основні підходи, щодо формування української народності		
<i>Російський, великодержавно-шовіністичний</i>	<i>Радянська концепція</i>	<i>Автохтонно-автономістичний підхід</i>

<p>Започаткована в «Синописі» І.Гізеля. Він стверджував, що не було ніякого українського народу, а завжди був єдиний руський народ.</p>	<p>Вважала, що російський, український і білоруський народи походять від єдиного кореня – давньоруської народності. Ця народність і створила давньоруську державу – Київську Русь.</p>	<p>Український народ – автохтон, тобто з самого початку свого виникнення проживає на тій території, що й нині. Корені його сягають часів трипільської культури (IV—III ст. до н.е.). Цієї думки дотримувались історики М.Костомаров, В.Антонович, М.Грушевський.</p>
---	--	---

Питання для самоконтролю

1. Якими були передумови утворення Київської Русі?
2. Яка з теорій утворення Київської Русі здається вам більш аргументованою?
3. Охарактеризуйте політичний устрій Київської Русі.
4. Назвіть основні риси соціально-економічного розвитку Київської Русі.
5. На які основні верстви поділялось суспільство в IX – середині XII ст.?
6. Дайте визначення поняттю «народність». Які існують погляди на проблему формування української народності?
7. Поясніть, чому український народ вважається автохтоном на своїй землі?
8. Чи можна вважати Київську Русь українською державою?

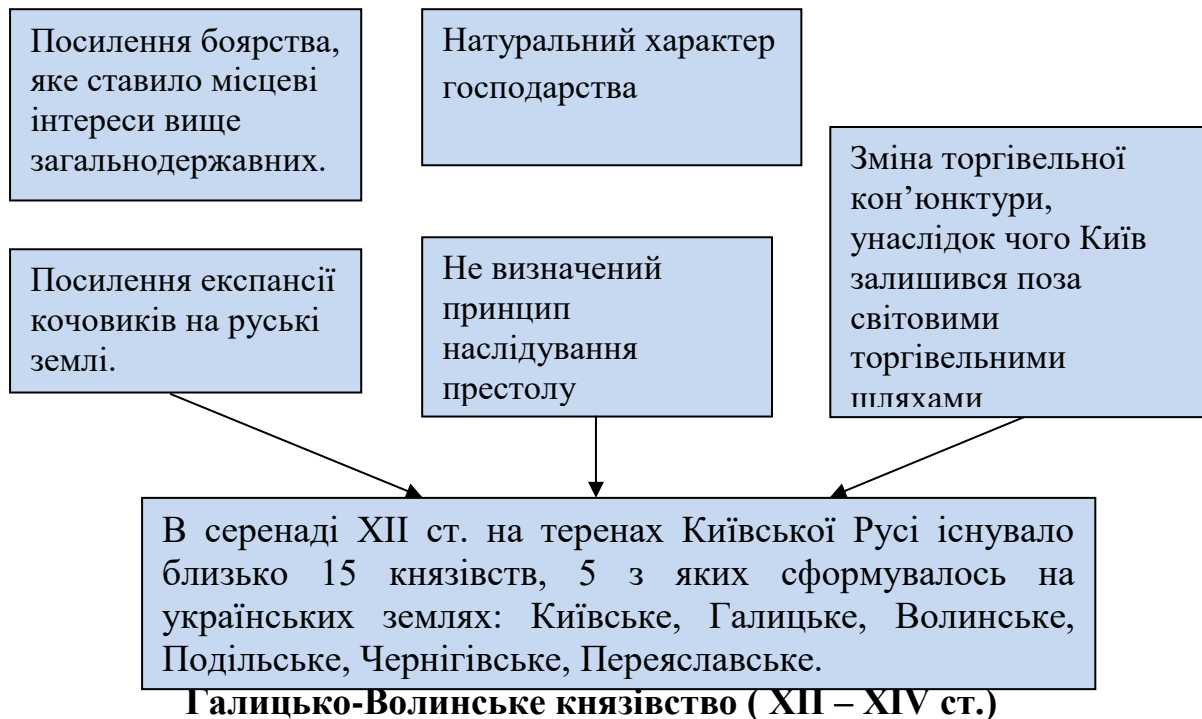
Галицько-волинська держава

1. Причини феодальної роздробленості. Утворення Галицько-Волинської держави.
2. Монгольська навала.
3. Політичний, соціальний та економічний розвиток Галицько-Волинської держави в XII - першій половині XIV ст.

Роздробленість — поділ середньовічної держави на малі та великі володіння, які не мали централізованої влади.

Причини, що викликали роздробленість Київської Русі

<p>Великі простори держави за умов примітивного апарата управління</p>	<p>Розвиток великого землеволодіння, зміцнення його вотчинної форми.</p>	<p>Розвиток економічної самостійності князівств спричинив виникнення місцевого сепаратизму і загострення між князівських взаємин.</p>
--	--	---

	<i>Галицьке князівство</i>	<i>Волинське князівство</i>
<i>Територія</i>	Землі в Прикарпатті та Верхньому Подністров'ї	Землі в басейні південних приток Прип'яті та Верхів'я Західного Бугу
<i>Особливості розвитку</i>	Сприятливі природні умови, віддаленість від кочівників, широкі торгівельні зв'язки з Західною Європою сприяли економічному піднесенню князівства. Але швидке зростання і зміцнення великих бояр викликало постійні сутички їх з княжою владою, що спричинило політичне послаблення князівства.	Завдяки незначній віддаленості від Києва, слабкості місцевого боярства (отримували земельні володіння за службу князеві) Волинь була більш відданішою князю.
<i>Формування князівства</i>	Розпочалося в II половині XI ст. Засновник династії – онук Ярослава Мудрого Ростислав Володимирович. Пік могутності співпадає з князюванням Ярослава Осмомисла (1152 – 1187).	До середини XII ст. не мало власної князівської династії. Керували київські ставленики. У 1170 р. став правити Роман Мстиславич: збільшував власні володіння, воював з

		половцями, литовцями, проводив активну зовнішню політику.
--	--	---

Сприятливі умови утворення і зростання Галицько-Волинської держави

- ◆ Віддаленість від Києва сприяла зменшенню можливостей впливу на ці землі центральної влади.
- ◆ Особливості природних умов спричиняли важко доступність земель обох князівств для кочовиків зі Степу.
- ◆ Вдале географічне розташування на перехресті основних торговельних шляхів.
- ◆ Потреба об'єднання зусиль обох князівств для боротьби з нападами поляків і угорців, а пізніше – проти монгольської навали.
- ◆ Великі родовища солі, яка була бажаним і потрібним товаром у тогочасній торгівлі, сприяли економічному піднесенню.

Ярослав
Осмомисл
(1153 – 1187)

- Боротьба з половцями
  - Боротьба проти боярської опозиції
  - Розширення території князівства, приєднано землі між Карпатами і Дністром, пониззям Дунаю
  - Дружні стосунки з Угорщиною, Польщею, Візантією
  - Розвиток ремесла й торгівлі
- Галицьке князівство досягло найвищої могутності

Роман Мстиславич
(1199 – 1205)

- **Об'єднання Волинського та Галицького князівств 1199 р.**
- Фактичний володар усієї Південно-Західної Русі
- Боротьба з боярами, утверджуючи владу монарха
- Успішні походи проти половців
- Міцні зв'язки з Візантією, Польщею, Угорщиною, Папою Римським

Золотоординське панування на руських землях

Періодизація розвитку Галицько-Волинської держави

<i>Період</i>	<i>Основний зміст</i>
1199 – 1205 рр.	Виникнення і становлення об'єднаного Галицько-Волинського князівства за Романа Мстиславича
1205 – 1238 рр.	Тимчасовий розпад Галицько-Волинської держави, посилення боротьби боярства за владу
1238 – 1264 рр.	Відновлення єдності та зміцнення Галицько-Волинської держави за Данила Романовича Галицького
1264 – 1323 рр.	Розвиток Галицько-Волинської держави за наступників Данила Галицького.
1323 – 1340 рр.	Поступове ослаблення і занепад князівства

Монгольська навала

1223 р. – розгром об'єднаного русько-половецького війська на р. Калка

1237 р. – розгром Рязанського та Володимиро-Суздальського князівств

1239 р. – захоплення Переяславського та Чернігівського князівств

1240 р. – захоплення Києва монголами

1242р. – створено державу – Золота Орда

<i>Економічна залежність</i>
Запровадження системи податей та повинностей

<i>Політична залежність</i>
Затвердження золотоординськими ханами руських князів на столах та видача ними ярликів на управління землями. Інститут баскаків (намісників).

<i>Військова залежність</i>
Обов'язок руських князів направляти воїнів до монгольського війська та брати участь у воєнних походах

Особливості золотоординського панування

- ✓ Руські землі не були безпосередньо включено до складу Золотої Орди.
- ✓ Терпиме ставлення золото ординців до християнської віри, відсутність спроб примусити русичів зректися віри, традицій і звичаїв.

- ✓ Золотоординці не створювали на руських землях постійно діючого адміністративного апарату.

<p>Данило Галицький (1238 – 1264)</p> 	<ul style="list-style-type: none"> - У 1234 р. об'єднав під своєю владою усі Волинські землі - У 1238 р. приєднав Галицьке князівство - Для зміцнення держави відбудовував зруйновані та засновував нові міста, споруджував кам'яні фортеці - У 1239 р. підпорядкував Київ - Успішно боровся з німецькими рицарями та монгольськими військами - Здійснив походи на Чорну Русь, литовські та польські землі - Вів боротьбу з боярською опозицією. Остаточо ліквідував її після перемоги під Ярославом (1245). - Доклав чимало зусиль для створення широкої антимонгольської коаліції. - Погодився прийняти від Папи Римського королівську корону і укласти унію православної і католицької церков. Коронація відбулася 1253 р. у місті Дорогочин.
<p>Юрій I Львович (1301 – 1308)</p> 	<ul style="list-style-type: none"> - Відновлено єдність королівства - Перенесення столиці до Володимира - Створено окрему Галицьку митрополію (1303) - Перейняв королівський титул - Піднесення економіки та культури - Люблінські землі захопила Польща, частину Закарпаття – Угорщина - Його сини Андрій та Лев II одночасно загинули в битві з монголами (1323)
<p>Юрій II Болеслав (1325 – 1340)</p> 	<ul style="list-style-type: none"> - В боротьбі з боярами спирається на міщан - В найбільші міста призначає своїх намісників - Відродження Галицької митрополії - Намагався протистояти експансії Польщі та Угорщини

Історичне значення Галицько-Волинської держави

- Друга після Київської Русі велика держава на українських землях, яка продовжувала її культурні традиції.
- Захистила від завоювання та асиміляції південну та західну гілки східних слов'ян, сприяла їхній консолідації та усвідомленню власної самобутності.
- Після занепаду Києва стала центром економічного і політичного життя, який забезпечував високий рівень розвитку українських земель.
- Упродовж століття після монгольської навали забезпечувала безперервність розвитку традицій самостійного державного життя на українських землях.
- Своєю орієнтацією на Захід сприяла поступовому подоланню односторонності візантійських культурних впливів і збільшенню можливостей поширення західноєвропейських культурних впливів.

Питання для самоконтролю

1. Дайте оцінку роздроблення Київської держави. Чи можна було зупинити цей процес і зберегти Київську Русь? Як саме?
2. Політичний розпад єдиної Київської держави – випадковість чи історична закономірність?
3. Чому процес феодалної роздробленості дав поштовх подальшому розвитку державотворчості українського народу?
4. Які особливості політичного життя характерні для Галицько-Волинської держави у XII – XIII ст.?
5. Охарактеризуйте нові риси організації та функціонування влади, що з'явилися у Галицько-Волинській державі порівняно з добою Київської Русі?
6. Які головні напрямки діяльності галицько-волинських князів у внутрішній і зовнішній політиці?
7. Які причини спонукали галицько-волинських князів на союз із католицьким Римом?
8. Що призвело до припинення існування Галицько-Волинської держави?

Тема 1.3 Литовсько –польська доба української історії (XIV - першій половині XVI ст.)

Українські землі у складі Литви та Польщі (XIV - перша половина XVI ст.)

1. Захоплення українських земель сусідніми державами. Особливості політики литовських князів.
2. Передумови литовсько-польської інтеграції, її наслідки для українських земель.

3. Політичний устрій та соціально-економічні відносини.

<i>Держава, до складу якої входили українські землі</i>	<i>Українські території, дата захоплення</i>	<i>Основні воєнно-політичні події; становище українських земель</i>
<i>Велике князівство Литовське</i>	1340-1345 правління на Волині Любарта. 1345-1377 - правління Ольгерда . Приєднання Чернігово-Сіверщини, Київщини, Переяславщини, Поділля.	Міндовг – перший правитель (XIII ст.) Династія Гедиміновичів 1362 р. – битва на р. Сині Води . Зменшення впливу Золотої Орди. Литва запозичила адміністративно-територіальний устрій, судочинство, військову організацію, релігію, державну мову.
<i>Польське королівство</i>	1340-1349 - боротьба польського короля Казимира III за українські землі з Угорщиною закінчилась поразкою. II половина XIV ст. – захоплення Галичини. I половина XV ст. – захоплення Західного Поділля.	Утворюються Руське та Подільське воєводства. Вводилося польське судочинство; усунення українців від керівних ролей в державі; покатоличення і полонізація української еліти.
<i>Угорщина</i>	XI ст. захоплення Ужгорода, Мукачева, Хуста. XII ст. – все Закарпаття, Придунайські землі відходять до Угорщини.	Землі поділялись на комітати, на чолі яких стояли жупани. Мадяризація української знаті. Колонізація земель іноземцями.
<i>Молдавське князівство</i>	Середина XIV ст. – захоплення Буковини.	Входження на правах автономії. Офіційна мова – українська. Створені Чернівецький і Хотинський повіти. На початку XVI ст. Молдавія увійшла до складу Османської імперії. Встановилося турецьке панування.
<i>Кримське ханство</i>	1449 р. - виділяється із Золотої Орди в окрему державу на чолі з Хаджі-Гіреєм . Південно – східний Крим, степові райони Причорномор'я, землі від гирла Дніпра до гирла Дону і Кубані.	Спустошливі напади на Галичину, Поділля, Київщину, Волинь. 1478р. – ханство визнає васальну залежність від Османської імперії . 1482 р. – напад на Київ хана Менглі-Геря.

<i>Московське князівство</i>	XVI ст. – у результаті війн з Литвою приєднало Чернігівщину і Новгород-Сіверщину.	Володіння місцевих князів ліквідуються. Створюються повіти на чолі з воєводами. Москва заявляє про свої права на всі руські землі. 1514 – битва під Оршею, перемога військ ВКЛ
------------------------------	---	--

Причини швидкого підпорядкування Литвою руських земель

- Руські землі були ослаблені золотоординським ігом.
- Населення руських земель віддавало перевагу Литві перед Ордою. Історики кваліфікують просування Литви в руські землі не як завоювання, а як «мирне приєднання», як «тиху експансію».
- Успішним діям Литви сприяло ослаблення Орди і її розкол на ворогуючі частини.
- Литовські князі, щоб забезпечити управління величезними завойованими територіями, майже не втручалися у життя українських земель. «Старого не змінюємо, а нового не запроваджуємо».

Інтеграція – процес об'єднання, взаємозближення, утворення взаємозв'язків

Експансія – розширення сфери панування, впливу, захоплення нових територій

	Кревська унія 4 серпня 1385 р.	
<i>Причини</i>	Прагнення Литви і Польщі об'єднати зусилля перед небезпекою з боку Тевтонського ордену. Пошуки великим князем литовським Ягайлом союзника в боротьбі за владу. Прагнення Польщі мирним шляхом здобути руські землі.	
<i>Зміст</i>	Шлюбна унія – литовський князь одружився з польською королевою і був проголошений польським королем. Приєднання ВКЛ до Польщі. Прийняття литовцями католицизму.	
<i>Наслідки</i>	Об'єднання зусиль двох держав допомогло розгромити Тевтонський орден і зупинити просування німців у слов'янські землі. Посилувався вплив поляків в Україні, насадження католицизму.	

1392 – 1430 рр. - Правління князя **Вітовта**.

1392 р. – Ягайло визнав Вітовта своїм намісником (Острівська угода)

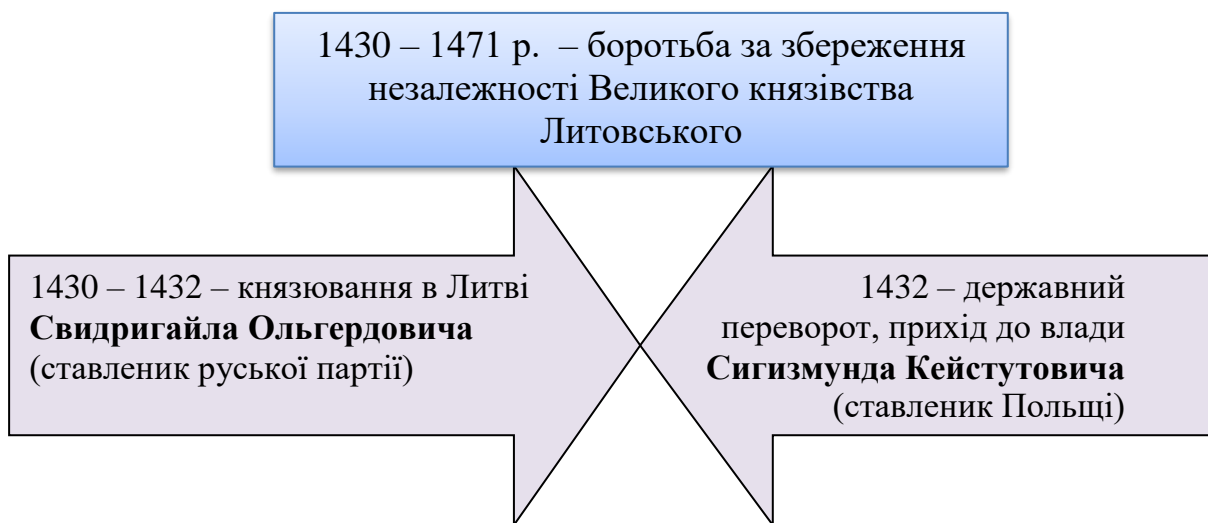
1398 р. – Вітовт проголошує себе великим князем Литовським, фактичний розриває Кревську унію.

1399 р. – нищівна поразка Вітовта у битві на Ворсклі.

1410 – перемога у Грюнвальдській битві, як наслідок – Городельська унія 1413 р. Збереження власного управління, судочинства, релігії, мови.

Ліквідація українських удільних князівств.

Городельська унія 2 жовтня 1413 р.	
<i>Причини</i>	Після перемоги під Грюнвальдом (15 липня 1410р.) посилюється прагнення Литви до державної незалежності від Польщі.
<i>Зміст</i>	ВКЛ визнавалося незалежною державою, хоча обрання великого князя контролювалося польським королем. Вітовт ставав по життєвим правителем. Литовська католицька знать урівнювалася у правах з польською шляхтою; вводився польський адміністративний поділ.
<i>Наслідки</i>	Посилення впливу у Литовському князівстві католицької віри.

1435р. – битва під Вількомиром, поразка Свидригайла.

1440р. – вбивство Сигизмунда. Замирення нового князя, Казимира, зі Свидригайлом. Відновлено Волинське (Свидригайло) та Київське князівства (Олелько Володимирович і Семен Олелькович). Після смерті Свидригайла ліквідовано Волинське (1452), а в 1471 р. – Київське князівство.

Люблінська унія 1 липня 1569 р.	
<i>Причини</i>	Занепад Великого Литовського князівства. Внаслідок Лівонської війни з Московщиною (1558-1583рр.) воно опинилося на межі воєнної катастрофи і змушене було піти на поступки Польщі. Загострення суперечностей між магнатською верхівкою і шляхтою
<i>Зміст</i>	Польща і Литва об'єдналися у федеративну державу – Річ Посполиту («Республіка») з єдиним королем, сеймом, грошовою системою, релігією. Литва отримала автономію (свій уряд, військо, законодавство, суд). Українські землі переходили під владу безпосередньо Польщі.
<i>Наслідки</i>	У рамках однієї держави об'єдналася більшість українських земель; зріс вплив культури Західної Європи; залучення до нових форм соціального та політичного життя (шляхетська демократія, міське самоврядування); полонізація та денаціоналізація української верхівки; погіршення становища селянства. Зберігається законодавство - Литовські статuti 1529 і 1566 рр. Зберігається адміністративний устрій та діловодство руською мовою.

Становий поділ українського суспільства

Стани		Особливості становища
Шляхта	<i>Князі</i>	Найзаможніша частина шляхти, титулована знать, до якої належали нащадки удільних князів.
	<i>Пани, магнати</i>	Заможна шляхта, яка не мала князівських титулів, але відрізнялася давністю роду, спадковим землеволодінням і певними привілеями.
	<i>Зем'яни</i>	Середня військово-службова шляхта, яка здобула шляхетство і право спадкового землеволодіння за військову службу
	<i>Бояри</i>	Залежала від князів і панів, відбували військову службу, виконували різноманітні доручення. Володіли землями за умовами виконання служби.

<i>Духовенство</i>		Окремий стан, що становив майже десяту частину населення, не підлягав світському суду. Поділявся на верхівку і рядових священнослужителів. Православне, католицьке, уніатське.
Міщани	<i>Патриціат</i>	Найзаможніша частина населення міст, купці та ремісники-майстри
	<i>Бюргерство</i>	Середня за рівнем заможності частина міського населення
	<i>Плебс</i>	Міські низи, дрібні ремісники й торговці.
<i>Козацтво</i>		Особливий суспільний стан населення з певними правами і привілеями, мав власний адміністративно-територіальний устрій та військово-політичну організацію
Селяни	<i>Слуги</i>	Особисто вільні селяни, які перебували на службі, отримуючи за це земельні наділи.
	<i>Чиншові</i>	Особисто вільні та економічно незалежні селяни, які сплачували державі данину (чинш) натурою або грошима
	<i>Тяглі</i>	Селяни, які не мали власної землі, а за користування нею були зобов'язані виконувати відробіткову повинність зі своїм тяглом (робочою худобою).
	<i>Кріпаки</i>	Особисто залежні безземельні селяни, які втратили право переходу до іншого пана, право на самоврядування. Основною повинністю була панщина. Кріпацтво юридично оформлено Литовськими Статутами (1529р., 1566 р., 1588р.)

Адміністративно-територіальний устрій українських земель у складі Речі Посполитої

<i>Воєводства, на чолі з воєводами</i>						
Руське (Львів)	Бельське (Белз)	Підляське (Дорогочин)	Волинське (Луцьк)	Брацлавське (Брацлав)	Київське (Київ)	Подільське (Камянець)

Господарське життя в Україні

<i>Міста</i>	<i>Ремесло</i>	<i>Сільське господарство</i>	<i>Торгівля</i>
Приватні та державні. Магдебурзьке право (XIV ст.) – право міст на самоврядування. Заможні міщани обирали	Поглиблюється спеціалізація ремісництва. Існувало близько 200 ремісничих спеціальностей. Для захисту своїх інтересів і	Форми землеволодіння: королівське, магнатське, шляхетське, церковне, козацьке, селянське. У XV	Активізація розвитку торгівлі. Базари, ярмарки, торги. Активізується експорт зерна з українських земель до європейських

<p>магістрат (орган міського самоуправління, що здійснював адміністративно-судові функції). Лава (війт) – кримінальний суд. Рада (бурмістр) – адміністративний орган, суд у цивільних справах.</p>	<p>регулювання виробництва ремісники об'єднувалися в цехи (XIV ст.). Православні українці не мали можливості вступити в цехи. Позацехових ремісників називали партачами.</p>	<p>ст. в Європі зростають ціни на худобу і зерно. Істотного розвитку набуває тваринництво і виробництво зерна. З'являються фільварки (багатогалузеві господарства, засновані на панщині та спрямоване на ринок).</p>	<p>країн. Через Львів проходив єдиний для Європи торговельний шлях зі Сходом.</p>
---	--	---	---

Політичний устрій Речі Посполитої

Братства – національно-релігійні громадські організації українських православних міщан у XVI – XVIII ст. Виникають в 40-х роках XVI ст. у Львові (Благовіщенське, Миколаївське, Успенське)

- Виступали проти засилля духівництва в суспільному житті
- За право міських громад брати участь в управлінні церковними справами
- Протестували проти обмеження прав православних ремісників
- Сприяли розвитку української культури, шкільництва
- Опікувалися церквами
- При Львівському братстві у 1586 р. заснована перша слов'яно-греко-латинська школа

Берестейська церковна унія 1596р.	
<i>Причини</i>	Католицька церква намагалася розширити свій вплив на Схід, об'єднати католиків і православних під егідою Папи Римського. Православні ієрархи (Іпатій Потій, Кирило Терлецький) хотіли позбутися залежності від братств, досягти рівності з католиками, оздоровити церкву в цілому. Влада Речі Посполитої вважала, що єдина віра зміцнює державу.
<i>Зміст</i>	Прийняття католицьких догматів. Визнання зверхності Папи Римського. Збереження православної обрядовості, юліанського календаря, церковнослов'янської мови, виборність митрополитів та єпископів, звільнення від податків, надання міст в Сенаті, право займати державні посади, підпорядкування братств єпископам.
<i>Наслідки</i>	Утворились Українська греко-католицька церква. Погіршилось становище православної церкви, яка шукали підтримки серед міщан, козацтва. Фактичного зрівняння між католиками та уніатами не відбулося. В українському суспільстві загострилось протистояння на ґрунті віросповідання.

Церковне життя у першій половині XVII ст.

Греко-католицька	Православна церква
Підтримка польської влади і Папи Римського	Послаблення через перехід до унії київського митрополита М.Рогози та більшості єпископів

<p>Збільшується чисельність греко-католиків</p> <p>Зміцнення церкви за роки діяльності митрополитів Іпатія Потія (1600-1613) і Йосифа-Вельямина Рутського (1613-1637)</p> <p>В 30-х роках XVII ст. становище ускладнилось через спроби польської влади піти на діалог з православною церквою</p>	<p>Спиралась на підтримку єпископів львівського Балабана та перемишльського Копистенського, князя В.К.Острозького та гетьмана П.Конашевича-Сагайдачного.</p> <p>1620 р. – ерусалимський патріарх Феофан відновив Київську православну митрополію</p> <p>1632 р. – польський король Владислав IV підписав «Пункти заспокоєння руського народу», за якими офіційно визнано існування православної церкви. Митрополічу кафедру посів Петро Могила.</p>
<div data-bbox="229 752 440 1005" data-label="Image"> </div> <p data-bbox="491 757 730 792">Іпатій Потій</p> <p data-bbox="461 842 761 1010">Митрополит української греко-католицької церкви 1599-1613 рр., «батько унії».</p> <ul data-bbox="204 1061 761 1487" style="list-style-type: none"> • Розбудовуючи уніатську Церкву, переслідував своїх православних опонентів, не зупиняючись і перед проявами фізичного насильства • Залучав до унії духовенство і шляхту • Заснував у Вільно першу греко-католицьку семінарію та школу в Бересті 	<div data-bbox="778 752 1011 1066" data-label="Image"> </div> <p data-bbox="1086 757 1337 792">Петро Могила</p> <p data-bbox="1074 801 1353 1010">Митрополит Київський, Галицький і всієї Русі (1632 – 1647 рр.)</p> <p data-bbox="1034 1016 1393 1093">Здійснив реформу церкви, яка</p> <p data-bbox="810 1099 1393 1176">передбачала сувору дисципліну духовенства.</p> <ul data-bbox="778 1189 1393 1751" style="list-style-type: none"> • У богослужінні запроваджено українську мову замість церковнослов'янської • Обмежено право магнатів втручатися в церковні справи • Оновлено православні книжки • Поверталось майно православної церкви • Відновлення духовних святинь (реставрація Софійського собору) • Відкрив Лаврську школу (1631 р.), яка була об'єднана з братською - Києво-Братська колегія (1632 р.)

Питання для самоконтролю

1. Які українські землі увійшли до складу ВКЛ?

2. Що означав литовський політичний принцип «Старини не рушимо, новини не вводимо»?
3. Які основні риси економічного розвитку українських земель у складі ВКЛ?
4. Які наслідки Кревської унії для українських земель?
5. Які наслідки для українських земель мало підписання Люблінської унії?
6. У чому полягає сутність фільваркового господарства?
7. Дати визначення поняттям:
  - «цехи»;
  - «магдебургське право»;
  - «кріпацтво»;
  - «унія»;
  - «магістрат»;
  - «експансія»;
  - «інтеграція»;
  - «чини»;
  - «братства».
8. Назвати наслідки укладання Берестейської церковної унії.

Українське козацтво

1. Причини та джерела появи козацтва.
2. Устрій та військово-політична організація Запорозької Січі.
3. Козацькі повстання в другій половині XVI – на початку XVII століття. Боротьба козацтва з турками і татарами.

Дике поле - історична назва нерозмежованих і слабо заселених причорноморських степів в середній і нижній течії Дністра.

Козак - член самоврядних чоловічих військових громад, що з XV століття існували на теренах українського «Дикого поля» на межі християнського і мусульманського світів.

Перша згадка про українських козаків у писемних джерелах - 1489 р. - «Хронніка» М.Бельського

Передумови виникнення козацтва:

Наявність великого масиву вільних земель Дикого поля зі сприятливими умовами для ведення господарства у прикордонних територіях між християнськими і мусульманськими світами

↓

Досвід освоєння степів Дикого Поля ватагами уходників, що організовувалися з охочих міщан і бояр для походів за здобиччю

↓

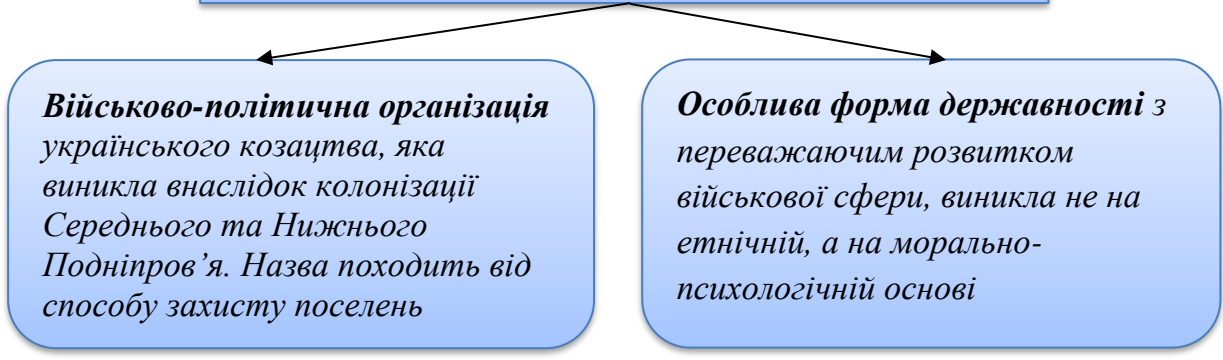
Поява значної кількості людей, які внаслідок погіршення умов життя, зростання повинностей і податків прагнули переселитися на нові землі у пошуках кращої долі.

Причини виникнення козацтва

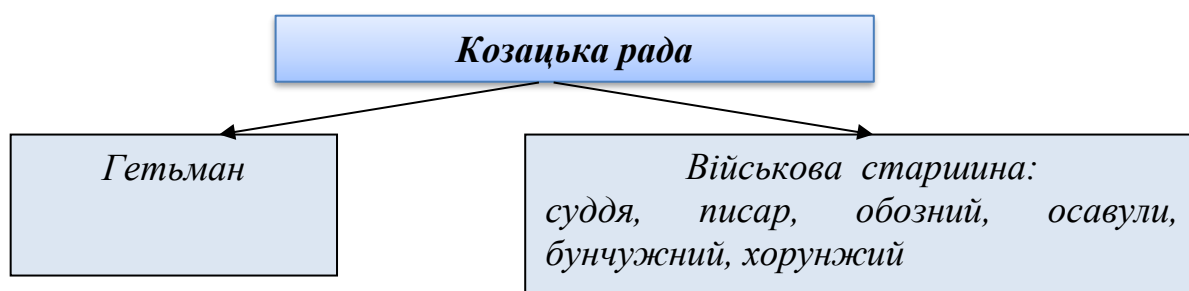
Виникнення Запорозької Січі

Запорозька Січ
Заснування у 1556 р. Дмитром Вишневецьким

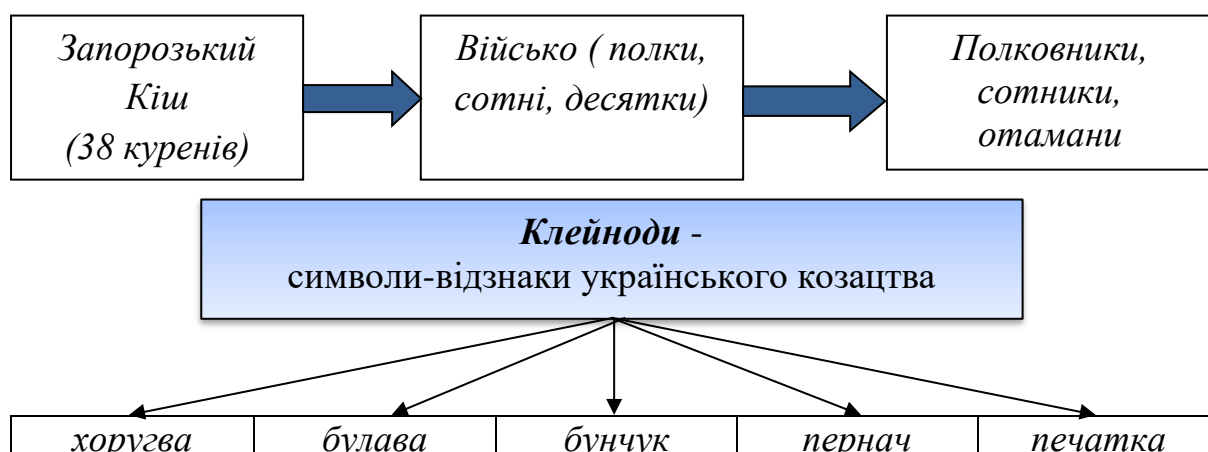

Політичний, адміністративний і військовий устрій Запорозької Січі

Козацька старшина – привілейована верхівка українського козацтва, його військовий та адміністративно-політичний керівний склад.

Утворення реєстрового козацтва

Реєстрове козацтво - частина українського козацтва, яка перебувала на державній військовій службі. Козаки записувалися до спеціальних списків-реєстрів, що було основою для визначення державою їхніх прав і привілеїв

- 1524 р. – перша спроба польського короля Сигізмунда I не реалізована
- 1572 року за короля Сигізмунда II Августа набрано 300 осіб до реєстру
- 1578 року за Стефана Баторія реєстр збільшено до 500 осіб, потім — до 600 козаків

- були незалежними від місцевої адміністрації,
- звільнялися від сплати податків
- володіли містечком Трахтемирів (з монастирем і землями до Чигирини для зимових квартир, арсеналу, шпиталу)

Козацькі повстання 90-х років XVI ст.

Причини повстань:

- ✓ Постійні обмеження реєстру, несвоєчасна видача платні, порушення майнових прав реєстровців
- ✓ Утиски нерєстровців
- ✓ Прийняття 1590 р. ухвали польським сеймом, за якою король отримував право роздавати шляхті і магнатам «українські пустки» за Білою Церквою (землі козаків)
- ✓ Поширення фільваркової системи господарювання
- ✓ Узаконення 1588 р. Литовським статутом кріпосного права зумовило посилення виступів селян, масові втечі населення на Запоріжжя

Дата	Події	Наслідки
1591 – 1593 рр.	Київщину, Брацлавщину, Волинь та Поділля охопило повстання Криштофа Косинського , гетьмана реєстрового козацтва. Повстанці зазнали поразки в бою під містечком П'ятка. Косинський загинув в бою за Черкаси.	Масове покозачення селян і міщан, запровадження козацького ладу, збагатило досвід визвольної боротьби
1595 – 1596 рр.	На Брацлавщині почалось повстання на чолі з Северином Наливайко . Підтримали запорожці на чолі з Г.Лободою. Вирішальний бій в урочищі Солониці під Лубнами.	Козацтво очолило визвольний рух в Україні, перетворилося на велику суспільну силу. Вперше висунуто ідею створення

	окремої території, де проживали б лише козаки
--	---

Перша половина XVII ст. – доба героїчних морських походів козаків на Туреччину та Кримське ханство.

<i>Дата</i>	<i>Подія</i>
1600 р.	Перший великий похід до турецьких володінь. Напали на порт Варна, здобули 10 тис. турецьких галер, визволили полонених, взяли здобич 180 тис. золотих
1606 р.	Напад на три найміцніші турецькі фортеці – Акерман, Кілія, Варна. Султан наказав перетнути Дніпро залізним ланцюгом.
1608 р.	Запорожці здобули Перекоп
1614 р.	Флотилія козацьких чайок перетнула Чорне море, здобули Трапезунд та Синоп
1615 р.	80 чайок вчинили напад на околиці Стамбула
1616 р.	Козаки під проводом П.Сагайдачного розбили турецький флот під Очаковом та здобули Кафу

	<ul style="list-style-type: none"> • Освіту здобував у школі Львівського братства та Острозької академії. • До козацького товариства долучився наприкінці 1590-х рр. • В 1606 р. був уперше обраний на гетьманування. • У 1618 р. гетьман Сагайдачний із усім Військом Запорозьким вступив до «Ліги християнської міліції» - міжнародного союзу, для боротьби з османською загрозою. • Брав участь у походах на Молдову, Москву, Османську імперію та Кримське ханство • 1618 р. – похід козаків під проводом П. Конашевича-Сагайдачного на Москву. Внаслідок – укладено перемир'я, Польща отримала Смоленщину та Чернігово-Сіверщину. • Відбулося остаточне організаційне оформлення Війська Запорозького. • Разом з усім козацьким військом записався до Київського Богоявленського братства
--	--

Хотинська війна 1620 – 1621 рр. –
війна розпочата Османською імперією проти Речі Посполитої.

5-7 червня 1621 р. в урочищі Суха Діброва на Черкащині відбулась спільна рада реєстрового та нереєстрового козацтва, на якій було ухвалено рішення про виступ на боці Польщі

Козацькі вимиги до польського уряду: визнання прав козацтва, розширення реєстру, дотримання релігійної рівноправності, підтримка відновленої Київської православної митрополії.

За п'ять тижнів козаки під керівництвом П. Сагайдачного відбили дев'ять штурмів, здійснили кілька нічних атак. Туреччина зазнала поразку. Між Річчю Посполитою та Туреччиною укладено мирний

В результаті: розвіяно міф по непереможності турецької армії; зупинено просування турецької експансії в Європу; спалах визвольної боротьби проти турецького поневолення; українські козаки здобули визнання в Європі.

Козацькі повстання 20 – 30-х років XVII ст.

<i>Передумови повстань</i>			
Порушення козаками умов Хотинського миру: поновлення морських походів	Рішення польської влади зменшити реєстр із 40 до 3 тис. Відмова збільшити і вчасно виплачувати платню	Зіткнення інтересів козаків з польськими землевласниками за володіння південноукраїнськими землями	Відмова польського короля ліквідувати унію, вільно найматися на службу до інших монархів, заборонити розміщення польських військ на території Київського воєводства

<i>Дата</i>	<i>Подія</i>	<i>Наслідки</i>
1625 р.	Похід 30-тисячного війська гетьмана Конєцпольського на Подніпров'я. Козацьке військо на чолі з Марком Жмайлом вдало відбивалося	Укладено компромісну Куруківську угоду : реєстр 6 тис., регулярна платня, шість полків. Козаків зобов'язували не втручатися в релігійні справи, відмовитись від морських походів, не підтримувати зносин з іншими державами.
1630 р.	Обрання гетьманом Тараса Федоровича (Трясило) . Похід на Черкаси та Корсунь. «Тарасова ніч» - перемога козаків під Переяславом.	Переяславська угода підтверджувала умови Куруківської (реєстр до 8 тис.)

1635 р.	Сейм Речі Посполитої затвердив постанову «Про припинення козацької сваволі». Будівництво фортеці Кодак. Запорожці на чолі з гетьманом І.Сулимою захопили та частково зруйнували фортецю.	Прихильники союзу з Польщею схопили й видали Сулиму владі. Гетьмана та трьох його сподвижників страчено
1637-1638 рр.	Польський уряд вирішив переглянути реєстр і вилучити з нього всіх неблагонадійних. Це стало приводом до нового повстання, яке очолив реєстровий полковник Павло Павлюк (Бут) . У битві під Кумейками повстанці зазнали поразки. 1638 р. – нова хвиля повстання під керівництвом Я. Острянина, Д.Гуні . Поразка під Говтвою.	Сейм ухвалив « Ординацію Війська Запорозького реєстрового »: скасовано виборність старшин і козацький суд, реєстр – 6 тисяч, з польської шляхти призначався комісар і полковники, селитися тільки в трьох прикордонних староствах.

«Золотий спокій» - період з осені 1638 до весни 1648 року

- Жорстка політика польської влади запобігала вибуху нового козацького повстання.
- Сприяла зовнішньополітична кон'юнктура.
- Козаки цілими ватагами переходили на Слобожанщину, забезпечуючи ефективну оборону кордонів Російської держави й одночасно послабляючи напругу на Наддніпрянщині.
- Стабілізація міжконфесійних взаємин у державі.

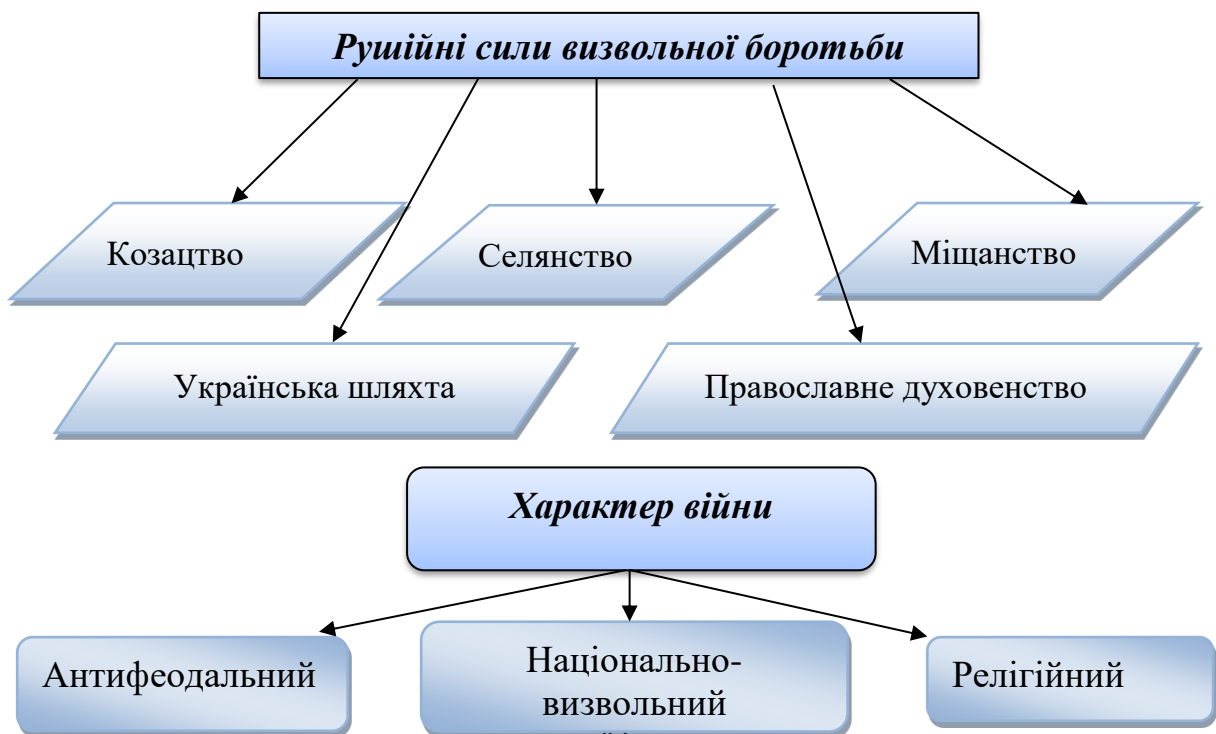
Питання для самоконтролю

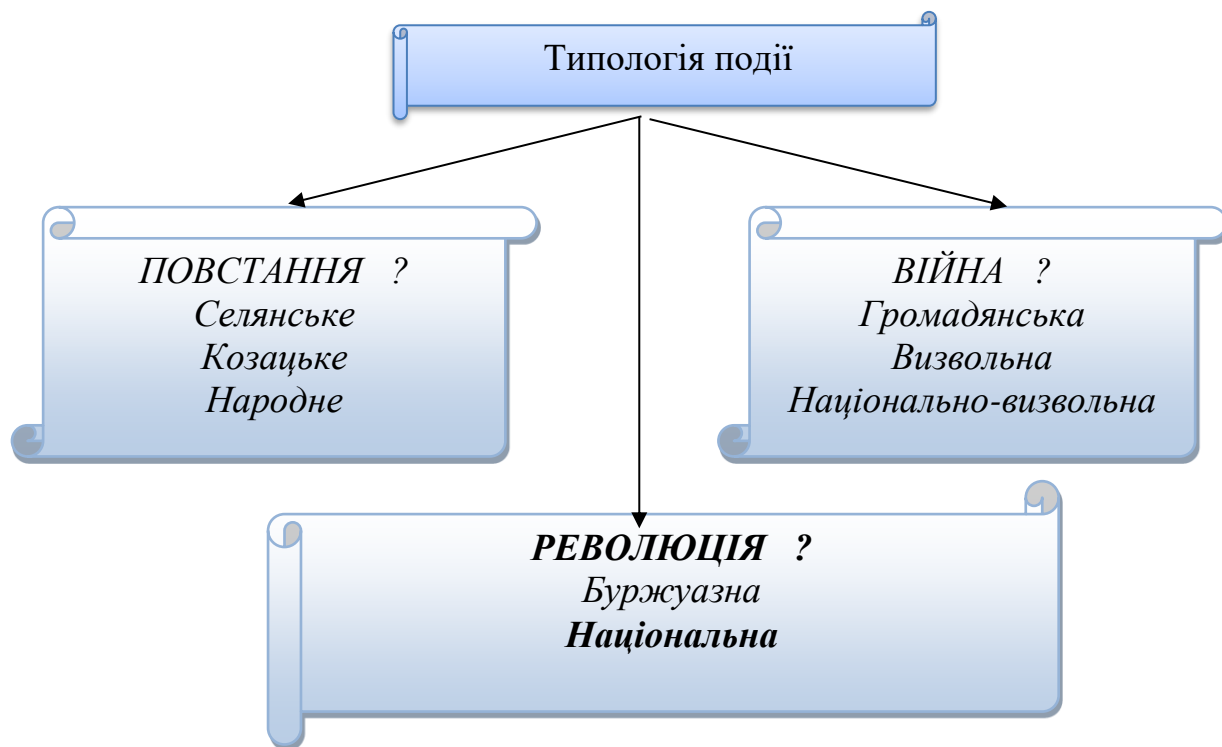
1. Які особливі умови сприяли виникненню українського козацтва?
2. В чому полягає сутність феномену покозачення?
3. У чому полягала основна відмінність між характером повстань в Україні кінця XVI ст. і 20 – 30-х рр.. XVI ст.?
4. Що собою являло козацьке військо?
5. Чому Запорозьку Січ як політичне утворення вважають зародком майбутньої держави?
6. Які ознаки характеризують Запорозьку січ як козацьку республіку?
7. Коли і з якою метою польський король провів реєстрацію козацтва?
8. Як відмінності між реєстровим і низовим козацтвом позначилися на характері та результатах повстань кінця XVI ст. – початку XVII ст.?

**Тема 1.4 Національно-визвольна війна українського народу середини XVII ст.
Утворення козацької держави**

1. *Передумови, характер, рушійні сили.*
2. *Перебіг основних подій війни протягом 1648-1657рр.*
3. *Створення козацько-гетьманської держави.*

Причини війни			
<i>Політичні:</i>	<i>Соціально-економічні:</i>	<i>Національно-релігійні:</i>	<i>Військово-козацькі:</i>
Відсутність власної держави. Слабкість королівської влади, яка не могла стримати свавілля польських магнатів і шляхтичів	Погіршення становища селян в умовах засилля фільварково-панщинної системи. Швидке покріпачення селян. Незадоволення міщан утисками з боку власників міст	Релігійні утиски православного населення. Примусова полонізація. Пряма загроза знищення українського народу	Обмежувалися права запорозького козацтва. «Ординація війська Запорозького»
Цілі війни			
1 Ліквідація кріпацтва, феодалного землеволодіння, утвердження козацького типу господарювання, знищення польського панування			
2 Створення в етнічних межах України власної держави			

Основні події Визвольної війни

<i>Дата</i>	<i>Подія</i>	<i>Результат</i>
Січень 1648 р.	Б.Хмельницький зайняв Січ та був обраний гетьманом	Розсилає універсали з закликами вступати до лав козацтва; налагодив виробництво пороху, закупівлю зброї; домовленості з реєстровцями
Лютий березень 1648 р.	Угода з кримських ханом Іслам-Гіреєм III про військову допомогу	Вирішив проблему нестачі кінноти; уникнення несподіваного нападу з тилу
Травень 1648р.	Битва біля урочища Жовті Води.	Розгром війська С.Потоцького
Травень 1648р.	Битва під Корсунем.	Розгром Польського війська. М.Потоцького і М.Калиновського захоплено в полон. Визволено все Лівобережжя, Брацлавщину, Київщину, Поділля
11-13 вересня 1648р.	Битва під Пилявцями.	Перемога козацького війська

Вересень - жовтень 1648 р.	Облога Львова.	М.Кривонос оволодів Високим Замком. Зняття облоги після сплати викупу
Жовтень – листопад 1648 р.	Облога Замостя	Зняття облоги, викуп, перемир'я з новообраним королем Яном Казимиром (нестача боєприпасів, харчів, наближення зими, епідемія чуми, повернення татар до Криму)
Грудень 1648 р. – січень 1649 р.	Урочистий в'їзд Хмельницького до Києва.	Урочиста зустріч з єрусалимським патріархом Паїсієм та київським митрополитом Косовим. Хмельницький висуває ідею створення української соборної держави, як спадкоємниці Київської Русі
Лютий 1649 р.	Переговори в Переяславі між Хмельницьким і послами Яна Казимира	Укладено перемир'я: кордон від Кам'янця по р. Горинь до Прип'яті. Польські війська порушили перемир'я навесні 1649 р.
Липень 1649 р.	Облога Збаража	Частина козаків вирушає на зустріч королівським військам
Серпень 1649 р.	Битва під Зборовим	Здобуття Зборова. Кримський хан перейшов на бік Польщі. Укладено Зборівський мир

Зборівський мирний договір (8 серпня 1649р.)

- Під владу гетьмана переходять Київське, Брацлавське, Чернігівське воєводства
- Запроваджується козацьке самоврядування
- Чисельність козацького реєстру мала становити 40 тис. осіб
- Амністія учасникам війни
- Справа про унію мала вирішуватися на сеймі
- Шляхта поверталася до своїх маєтків, селяни мусли виконувати довоєнні повинності

<i>Дата</i>	<i>Подія</i>	<i>Результат</i>
Червень 1651 р.	Битва під Берестечком	Зрада татар. Полон Хмельницького. Героїзм козаків під керівництвом І.Богуна. Загинуло до 8 тис. козаків.

13 – 15 вересня 1651р.	Облога польсько-литовським військом козацького табору під Білою Церквою	Через поразки козаків, позицію кримського хана, тиск з боку старшини Хмельницький іде на укладання Білоцерківського мирного договору
------------------------	---	--

Білоцерківський мирний договір (18 вересня 1651 р)

- Територія гетьманського врядування обмежувалася Київським воєводством
- Козацький реєстр скорочувався до 20 тис.
- Магнати і шляхта повертали колишні маєтки
- Православна церква зберігала свої права
- Гетьман підпорядковувався владі короля, зобов'язувався не проводити дипломатичних відносин з іноземними державами

<i>Дата</i>	<i>Подія</i>	<i>Результат</i>
1650 р.	60-тисячне військо Хмельницького і 30 тис. татар вирушили на Молдову. Захоплено столицю Молдавського князівства – м. Ясси.	Молдавський князь Василь Лупул розірвав союз з Польщею, погодився на шлюб своєї доньки з сином Хмельницького Тимішем.
Травень 1652 р.	Битва під Батогом	Перемога козацького війська сприяла розгортанню повстання на Брацлавщині та Чернігівщині; відновлюються умови Зборівської угоди
1652 – 1653 рр.	Молдавські походи	Воєнно-політичний союз з Молдовою підкріплено шлюбом Тимоша й Розанди. Валахія і Трансільванія виступили проти, захопили Ясси. Похід Тимоша на допомогу В.Лупулу. Загинув під Сучавою.
1653р.	Облога українсько-кримським військом польського табору під Жванцем	Зрада кримського хана врятувала польське військо від капітуляції. Татари отримали право брати ясир на західноукраїнських землях

1 січня 1654 р. на Переяславській раді відбулись переговори між гетьманом і московським посольством на чолі з В.Бутурліним.

<i>Головні умови Березневих статей (14 березня 1654 р.)</i>	
Визнання суверенітету Української держави	Обмеження суверенітету Української держави
1. Влада гетьмана пожиттєва. Гетьман і старшина обирається на раді	1. Збір податків під контролем московських воєвод

2. Кількість козацького війська 60 тис. 3. Власна судова система 4. Власний адміністративний поділ 5. Збереження власної соціально-економічної системи 6. Збиранням податків займається Військовий скарб 7. Незалежність внутрішньої політики	2. Виплата данини московському царю 3. Заборона самостійних дипломатичних відносин з Річчю Посполитою та Туреччиною.
--	---

<i>Дата</i>	<i>Подія</i>	<i>Результат</i>
1654 р.	Вторгнення польських і татарських військ на Брацлавщину	Вдала оборона Умані під керівництвом І.Богуна. Захоплення поляками Брацлава.
1655 р.	Битва під Охматовим	Жоден з супротивників переваги не здобув. Загибло з обох боків до 30 тис.
1655 р.	Битва під Озерною	Новий союз з кримським ханом
1656 р.	Віленське перемир'я	Москва і Варшава підписали перемир'я на умовах, що обидві країни розпочнуть спільні воєнні дії проти Швеції
1656 р.	Активна дипломатична діяльність Хмельницького	Союз з Трансільванією. Переговори зі Швецією. Спільні дії українсько-шведсько-трансільванського війська проти Польщі
27 липня 1657 р.	Смерть Б.Хмельницького	

Органи державної влади Української держави

Вищий орган влади -
Військова Генеральна рада
(з часом - Старшинська Рада
(генеральна старшина, полковники)

Гетьман
(виконавча й судова влада)

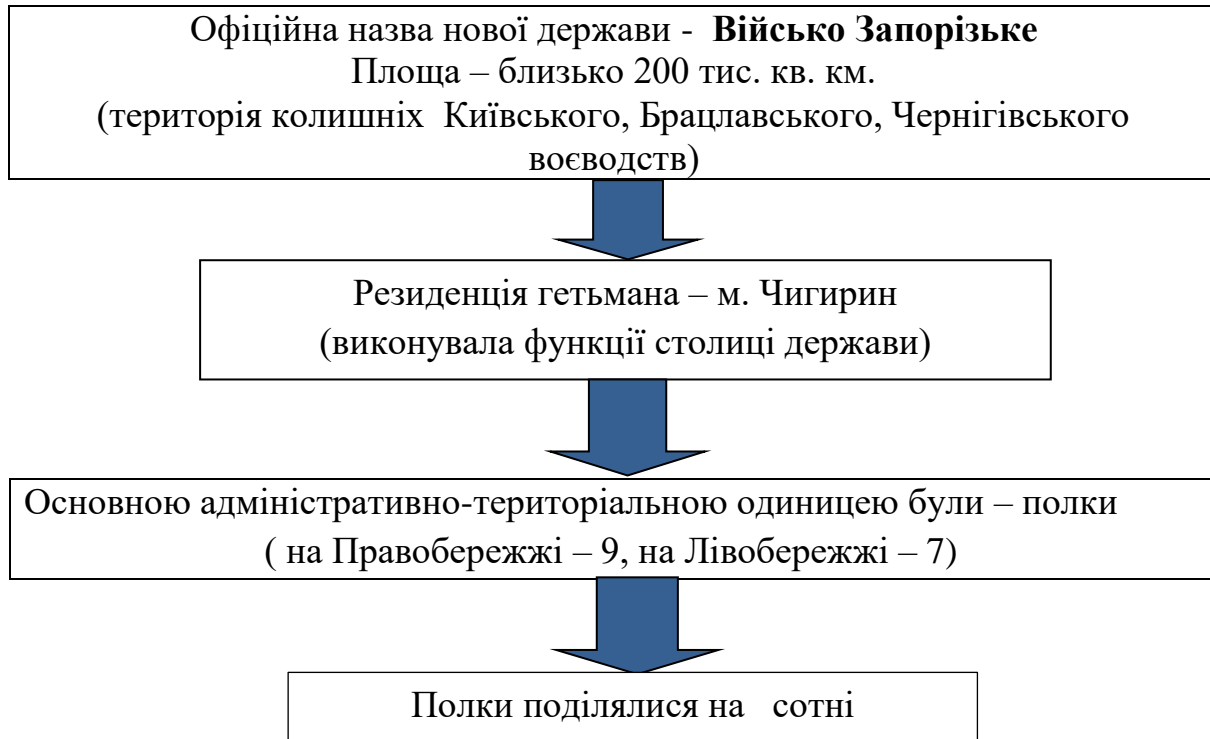
Генеральна старшина
(уряд)

<i>Генеральний старшина</i>					
писар	обозний	два судді	підскарбій	двоє осавулів	хорунжий

<i>Полкові уряди</i>					
полковник	писар	суддя	обозний	осавул	хорунжий

<i>Сотенні уряди</i>				
сотник	писар	Городовий отаман	осавул	хорунжий

Адміністративно – територіальний устрій

Українська армія	1648 р. – «Статті про устрій Війська Запорізького» Налічувала понад 100 тис. вояків. Організована за полково-сотенним територіальним принципом. Основа козацького війська складала піхота. З ініціативи гетьмана сформована кіннота На озброєнні – легка і важка артилерія. Добре налагоджена розвідка, сторожова та обозна служби.
Фінансова система	Керував спочатку гетьман, потім - підскарбій Головне джерело надходжень – податки, які сплачують селяни та міщани. Оподаткування промислів. Плата за оренду державних земель Податки з торгівлі, мита. Грошові одиниці інших держав
Судочинство	Гетьман мав повноваження верховного судді Найвища установа – Генеральний військовий суд. Полкові та сотенні суди, яким підлягали козаки, міщани, селяни В містах з магдебурзьким правом – лава, в селах – отамани.

	Судочинство здійснювалося на основі звичаєвого права, магдебурзького права, Литовського статуту
Соціально-економічне життя	Ліквідовано велике землеволодіння, фільварково-панщинна система, кріпацтво. Формується державна, козацька, селянська власність на землю. Зміни в соціальній структурі населення: зникли польські князя, магнати, шляхта, католицьке духовництво. Провідну роль відіграє козацтво. Привілейована верства – козацька старшина.

Зовнішньополітичні зв'язки уряду Б.Хмельницького

<i>Католицькі держави зайняли ворожу позицію</i>				
Австрія	Іспанія	Франція	Римська курія	Німеччина

Османська імперія Крим	Військо Запорозьке	Молдова
		Московія
Трансільванія		Валахія

Англія	Швеція	Північна Німеччина
<i>Протестантські держави – помірковане, зацікавлене ставлення</i>		

Питання для самоконтролю

1. Які передумови національно-визвольної війни?
2. Назвіть рушійні сили війни під проводом Б.Хмельницького.
3. Яка була роль Зборівського договору у формуванні української державності?
4. Порівняйте умови Зборівського і Білоцерківського договорів.
5. Коли і за яких обставин гетьман почав формувати програму створення незалежної української держави?
6. Доведіть, що зразком козацької держави була Запорозька Січ.
7. Чому в Українській козацькій державі переважала виконавча влада?
8. Яку територію охоплювала держава Б.Хмельницького?
9. Які органи влади в ній були?
10. Схарактеризуйте структуру збройних сил України?
11. Охарактеризуйте соціально – економічну політику гетьмана?
12. Яку мету переслідував Б. Хмельницький у своїй зовнішньополітичній діяльності? З якими державами були встановлені дипломатичні зв'язки?
13. Чому у зовнішній політиці Б.Хмельницького виразною була орієнтація на Московську державу?
14. Які наслідки для України мали «Березневі статті»?
15. На підставі яких фактів сучасні вітчизняні історики вважають події

Національно – визвольної війни під проводом Б. Хмельницького українською революцією XVII століття?

Українські землі в другій половині XVII – XVIII ст.

1. *Політичне життя в Україні в другій половині XVII століття.*
2. *Ліквідація російським царизмом української автономії у XVIII ст..*
3. *Становище українських земель під владою Речі Посполитої.*
4. *Соціально-економічний розвиток.*

Руїна - назва періоду 60 – 80-х років XVII ст., коли через війни, агресивну політику сусідніх держав (Речі Посполитої, Московської держави, Османської імперії) відбувається спустошення українських земель, розкол української держави.

В 1657 р. Івана **Виговського** було обрано гетьманом України на Корсунській раді. Політика І. Виговського була спрямована на задоволення інтересів заможної верхівки. Незадоволене козацтво й селянство піднімають повстання, яке очолили полтавський полковник Мартин Пушкар та запорозький отаман Яків Барабаш за підтримки Москви. Повстанці розгромлені у травні 1658 р. під Полтавою.

16 вересня **1658 р.** між Україною та Польщею було укладено **Гадяцький договір**

Статті, що зберігали суверенітет Гетьманщини	Статті, що обмежували суверенітет Гетьманщини
У Речі Посполитій утворювалась третя автономна частина федерації – Руське князівство з Київського, Чернігівського, Брацлавського воєводств.	Передбачалося відновлення соціально – економічних відносин, що існували до визвольної війни.
Верховна влада належала гетьману, якого обирали пожиттєво всі стани суспільства.	Зменшувалась кількість козаків (30 тис. та 10 тис. найманців)
Православна віра урівнювалась в правах з католицькою; уніатська скасовувалась.	Заборонялись будь-які контакти з іноземними державами.

В Україні засновувались два університети та інші навчальні заклади.	
Зберігалися українська судова й фінансова системи, карбування власної монети	

В ході Московсько-української війни 1658 – 1659 рр. українсько-татарські війська І.Виговського завдали нищівної поразки сотисячній царській армії влітку 1659 р. у битві під Конотопом. Втрати московських військ становили близько 40 тис. чол., близько 15 тис. було захоплено в полон.

Прорахунки гетьмана І.Виговського

- Обрання І.Виговського гетьманом відбулося на старшинській, а не на Генеральній козацькій раді.
- Гетьман взяв курс на підтримку інтересів старшини і шляхти, нехтуючи інтереси козаків, селян, міщан.
- Для боротьби з опозицією І.Виговський скористався допомогою Кримського ханства.
- Орієнтація на Річ Посполиту, поступливість у зносинах з нею.

Вересень 1659 р. – Генеральна військова рада під Германівкою. Козаки не визнали Гадяцький трактат, висловили недовіру І.Виговському.

На Чорній раді, що відбулася 11 вересня 1659 року у містечку Германівка був обраний гетьманом **Юрій Хмельницький**, котрий під тиском Москви підписав Переяславський договір 17 жовтня 1659 року,

<i>Жовтень 1659 р. – Переяславські статті з Москвою</i>	<i>Жовтень 1660 р. – Слободищенський трактат з Польщею</i>
<ol style="list-style-type: none"> 1. Переобрання гетьмана здійснюється з дозволу царя. 2. Гетьман не мав права самостійно призначати і звільняти полковників, виступати в похід. 3. Заборонялися відносини з іншими країнами. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Україна поверталася під владу Речі Посполитої на правах автономії, але без згадки про Руське князівство. 2. Гетьман позбавлявся права зовнішньополітичних зносин та зобов'язувався подавати військову допомогу Польщі у війнах з іншими державами.

4. Царські воєводи з військом розташовувались у великих містах. 5. Київська митрополія підпорядковувалася московському патріарху.	3. Польській шляхті і магнатам поверталися всі маєтності в Україні.
1660 р. – похід українсько-московських військ на Правобережжя. Поразка під Чудновим.	Козаки відмовились визнавати Слободищенський трактат та підняли повстання проти Ю.Хмельницького. Боротьбу за гетьманську булаву на Лівобережжі розв'язали Я.Сомко та В.Золотаренко

Січень 1663 р. – Ю.Хмельницький склав булаву. Україна поділилася на Лівобережну та Правобережну.

Доба Руїни сягнула свого апогею

Причини Руїни

- Розкол серед старшини – правлячої верстви українського суспільства.
- Посилення антагонізму між різними станами українського населення.
- Слабкість гетьманської влади, не здатної консолідувати народ.
- Боротьба геополітичних інтересів Росії, Туреччини, Речі Посполитої.

<i>Лівобережна Україна</i>	<i>Правобережна Україна</i>
<p>Гетьман Іван Брюховецький (1663 -1668) Обраний на Чорній раді в Ніжині за підтримкою Москви. 1665 р. – підписав Московські статті:</p> <ul style="list-style-type: none"> - вибори гетьмана з дозволу царя та у присутності царських послів; - гетьман позбавлявся проводити самостійну зовнішню політику; - великі міста під контролем російських воєвод; 	<p>Гетьман Павло Тетеря (1663 – 1665):</p> <ul style="list-style-type: none"> - узяв курс на об'єднання Правобережжя і Лівобережжя за підтримкою Запоріжжя; - проводив яскраво виражену пропольську політику, яка супроводжувалася каральними заходами проти її противників.

<p>- царські воєводи збирають податки, втручаються в місцеві справи;</p> <p>- московський патріарх призначає київського митрополита.</p>	<div style="text-align: center;"> </div> <p style="text-align: center;">Гетьман Петро Дорошенко (1665 – 1676):</p> <ul style="list-style-type: none"> - намагався зміцнити гетьманську владу, спитуючись на народні маси; - створив постійне військо з найманих частин; - зміцнює фінансову систему (митниця, власна монета); - об'єднання України в єдину державу; - орієнтація на Туреччину.
<p style="text-align: center;">30 січня 1667 р. Росія і Польща уклали Андрусівське перемир'я на 13,5 років:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Україну поділяли уздовж Дніпра: Лівобережжя з Києвом – за Москвою, Правобережжя – за Польщею. • Київ через два роки мав відійти до Польщі. • Росія повертала собі Смоленськ і Сіверські землі. • Запоріжжя перебувало під контролем обох держав. 	
<p>На Лівобережжі вибухнуло антимосковське повстання. Війська І.Сірка звільнили від московських військ майже всю Слобожанщину. Війська П.Дорошенка вступили на Лівобережжя.</p> <p>1668 р. – Військова козацька рада обрала П.Дорошенко гетьманом об'єднаної України.</p>	
<p>Гетьман Дем'ян Многогрішний (1669 – 1672):</p> <ul style="list-style-type: none"> - уклад Глухівські статті з Москвою, за якими намагався відродити автономію України (московські війська тільки в п'яти містах, податки збирає козацька старшина); - домігся припинення на Лівобережжі воєн та повстань. <p style="text-align: center;">Гетьман Іван Самойлович (1672 – 1687):</p> <ul style="list-style-type: none"> - прагнув об'єднати Україну, роблячи ставку на Москву; - підписує Конотопські статті, які обмежували владу гетьмана та посилювали владу старшини. <p>1673 р. – похід московських та українських військ на Правобережжя.</p>	<p>1669 р. – Корсунська угода. П.Дорошенко приймає турецький протекторат. Громадянська війна, яку ведуть П.Дорошенко (спираючись на Туреччину), П.Суховій (ставленик Криму), М.Ханенко (орієнтація на Польщу).</p> <p>1672 р. – турецька армія Мухамеда IV рушила в похід на Брацлавщину. Перемога українсько-турецьких військ під Четвертинкою, здобули Кам'янець-Подільську фортецю, вирушили на Львів. Польща та Туреччина уклали Бучацький мирний договір (1672 р.): Поділля відходить до Туреччини, Польща сплачує їй данину, Українська держава зберігається в межах Брацлавського і Київського воєводств.</p>
<p style="text-align: center;">1675 р. – П.Дорошенко присягнув московському цареві.</p>	

1676 р. – капітуляція П.Дорошенка. Поразка української національної революції.

І.Самойлович оголошений гетьманом всієї України.

«Великий згін» - насильне переселення мешканців Правобережжя на Лівобережну Україну організоване гетьманом Іваном Самойловичем у 1678–1679 рр.

1677 р. - перший Чигиринський похід турецьких військ. Султан проголосив **Юрія Хмельницького гетьманом** (1677 – 1681). Закінчився невдало.

1678 р. – другий Чигиринський похід. Чигирин зруйновано. Влада Ю.Хмельницького поширювалася на Поділля.

1681р. – **Бахчисарайський договір між Росією і Туреччиною:** Лівобережжя, Київ і Запоріжжя відходили Росії, південна Київщина, Брацлавщина, Поділля – до Туреччини, землі між Південним Бугом і Дніпром залишалися незаселеними.

Незадоволення Польщі.

1686 р. – **«Вічний мир» між Росією і Польщею:** Лівобережжя, Запоріжжя і Київ визнавалися за Росією; Київщина, Волинь, Галичина – за Польщею; Західне Поділля – за Туреччиною (1699 р. – приєднане до Польщі); Брацлавщина та Південна Київщина – нейтральна територія.

Лівобережжя на правах автономії входило до складу Московщини.

Державність на Правобережжі була ліквідована.

Лівобережна Україна

Генеральна військова рада – втратила початкове значення. Збиралася залежно від обставин.

Гетьман - обирався на невизначений термін. Повноваження визначалися статтями, укладеними з московським царем.

Генеральна старшина

Старшинська Рада (гетьман, генеральна старшина, полковники)

Генеральна військова канцелярія

Територія поділялась на 10 полків

Слобідська Україна (Слобожанщина) – регіон, що утворився на території між кордонами Московської держави, Гетьманщиною і Кримського ханства в XVII – XVIII ст. Заснування міст – Чугуїв, Охтирка, Острогозък, Суми, Харків, Ізюм.

На території Слобожанщини сформувалося п'ять полків, які поділялися на сотні.

<i>Полкові уряди</i>					
<i>полковник</i>	<i>писар</i>	<i>суддя</i>	<i>обозний</i>	<i>осавул</i>	<i>хорунжий</i>

<i>Сотенні уряди</i>				
<i>сотник</i>	<i>писар</i>	<i>отаман</i>	<i>осавул</i>	<i>хорунжий</i>

1687 р. – Перший Кримський похід. 60-тисячна московська армія під командуванням В.Голіцина і 50-тисячна українська армія гетьмана І.Самойловича вирушили на Крим. Закінчився невдало. Арешт І.Самойловича.

5 липня 1687 р. на р. Коломак козацька рада обрала гетьманом Івана Мазепу.

Коломацькі статті:

- Гетьман не мав права без царського указу позбавляти старшину посад, старшина – скидати гетьмана.
- Козацький реєстр 30 тис.
- В Батурині розміщувався полк московських стрільців.
- Обмежувалося право гетьмана розпоряджатися військовими землями.
- Гетьману заборонялося підтримувати дипломатичні відносини з іншими державами.
- Гетьман зобов'язувався направляти козацьке військо на війну з Кримським ханством і Туреччиною.
- Заохочувалися шлюби між українцями та московітами.

Іван Мазепа - Гетьман Війська Запорозького, голова козацької держави на Лівобережній (1687 – 1704рр.) і всій Наддніпрянській Україні (1704 – 1709рр.).

<i>Внутрішня політика гетьмана І. Мазепи</i>	<i>Зовнішня політика гетьмана І. Мазепи</i>	<i>Культурно-просвітницька діяльність</i>
<p>Прагнув об'єднати землі Лівобережжя, Запоріжжя, Слобожанщини та Правобережжя.</p> <p>Зміцнював владу гетьмана, спираючись на козацьку верхівку.</p> <p>Бачив Україну становою державою західноєвропейського зразка із збереженням козацького устрою.</p> <p>Підтримував старшинське і монастирське землеволодіння.</p> <p>Узаконив універсалом 1701р. дводенну панщину.</p> <p>Надавав охоронні грамоти містам.</p>	<p>Незважаючи на заборону, підтримував дипломатичні зносини з багатьма державами.</p> <p>Відновив торгівельні зв'язки Гетьманщини з іншими країнами.</p> <p>Приймав участь у воєнних діях Московії проти Кримського ханства і Туреччини (Другий Кримський похід 1689 р.)</p> <p>З початком Північної війни між Росією і Швецією (1700 р.) гетьман шукає нових зовнішньополітичних орієнтирів.</p>	<p>Домігся для Києво-Могилянського колегіуму статусу академії.</p> <p>Сприяв заснуванню академічної бібліотеки.</p> <p>Заснував Чернігівський колегіум.</p> <p>Його коштом споруджено і відновлено багато церков і монастирів.</p> <p>Опікувався літературою. Сам писав вірші.</p> <p>Направляв на навчання дітей козацької старшини.</p>

Становище Правобережної України

Наприкінці XVII ст. на Правобережжі занепад і спустошення. З метою заселення краю польський король відновив полково-сотенний (1685 р.). Відродилися чотири полки: Богуславський, Корсунський, Брацлавський, Фастівський.

В результаті польсько-турецької угоди 1699 р., за якою Османська імперія відмовилась від претензій на Правобережжя, Сейм ухвалив рішення про ліквідацію козацьких полків.

1702 р. – початок повстання на чолі з фастівським полковником Семеном Палієм. Повстання охопило територію Поділля, Брацлавщини, Київщини, Східної Волині.

1704 р. – війська гетьмана І.Мазепи перейшли Дніпро і зайняли Київщину і Волинь. Мазепа фактично об'єднав Лівобережну і Правобережну Україну.

У 1712 р. Польський сейм прийняв рішення про скасування полкового устрою на Правобережжі. **1713** – ліквідація козацтва на Правобережжі. Російські війська передали полякам Білу Церкву, а залишки правобережних полків переправились через Дніпро. Польща остаточно відновила свою владу на Правобережжі.

1700 р. – початок **Північної війни** між Росією і Швецією.

Українські козацькі полки обстоювали інтереси Москви на теренах Польщі, Прибалтики, Білорусії,

Петро I нещадно експлуатував людські і матеріальні ресурси України.

В результаті таємних переговорів гетьмана зі шведським королем Карлом XII і польським королем С.Лещинським у **1708р. укладено українсько-шведський союз:**

- Україна має бути незалежною державою.
- Усі загарбані Москвою землі повертаються Україні.
- Шведський король зобов'язувався захищати Гетьманщину.
- Мазепа має бути довічним князем.
- Під час війни шведське військо може займати п'ять українських міст.

Запорожці на чолі з кошовим отаманом Костем Гордієнком підтримали Мазепу.

Петро I наказав зруйнувати резиденцію гетьмана **Батурин(1708)** та **Запорозьку Січ(1709)**. Гетьману оголошена анафема.

27 червня 1709 р. – битва під Полтавою, яка закінчилась поразкою військ Карла XII та І. Мазепи.

Іван Мазепа помер 22 вересня 1709 р. в Бендерах (Молдова)

У 1710 р. українська еміграція обрала гетьманом **Пилипа Орлика**, який увійшов в історію як автор **першої Конституції України («Пакти й конституції законів і вольностей Війська Запорозького»)**:

- Проголошувалась незалежність України від Росії та Польщі.
- Територія України визначалась Зборівським трактатом 1649 р.
- При гетьмані утворюється Генеральна рада із законодавчою владою, яка складається з генеральної старшини, полковників, виборчих депутатів від кожного полку та з делегатів від запорожців.
- Справи про гетьманову кривду та провини старшини розглядає генеральний суд, до якого гетьман не має права втручатись.
- Державна скарбниця і майно підпорядковуються генеральному підскарбію; на гетьмана призначаються окремі землі.
- Встановлюється виборність полковників, сотників з наступним затвердженням гетьманом.
- Спеціальна комісія має здійснити ревізію державних земель, якими користується старшина, а також повинностей селян.
- Гетьман має захищати козацтво і все населення від надмірних податків і повинностей, допомагати вдовам і сиротам.

Конституція П.Орлика вперше в Європі запропонувала реальну модель вільної незалежної держави, заснованої на природному праві народу на свободу і самовизначення.

Основні напрямки антиукраїнської політики царя Петра I

В Глухові за дозволом царя обрано гетьманом **І. Скоропадського (1708 – 1722рр.)**. Решетилівські статті 1709 р. цар не затвердив.

- Царський резидент контролював діяльність гетьмана.
- Заборонялись вибори старшини, на посади призначались російські воєводи.
- Розташовувалися 10 московських полків.
- Заборона торгувати з європейськими країнами; вивіз товарів за кордон через російські порти; заборона українським купцям торгувати в Росії; запуск в обіг мідних грошей.
- Заборонялося друкувати українські книжки.

- Київська митрополія перетворилася на єпархію Російської православної церкви.
- Вивезення з України рідкісних книг, історичних пам'яток.
- **У 1722 р. створена Малоросійська колегія**, яка розділила владу з гетьманом (шість російських офіцерів на чолі з бригадиром Вельяміновим).

1722 – 1723 – наказний гетьман Павло Полуботок

- Виступав за відновлення політичної самостійності Гетьманщини.
- Був проти втручання Малоросійської колегії у внутрішні справи.
- 1723 р. – заарештований за зраду.

З 1724 р. – після смерті П. Полуботка Лівобережною Україною правила лише Малоросійська колегія.

Петро II ліквідував Малоросійську колегію і дозволив обирати гетьмана, якому було видано царський указ - «Рішительные пункты».

Основні заходи гетьмана Данила Апостола

(1727 – 1734 рр.)

Уперше було визначено розмір бюджету Гетьманщини – 144тис. крб. щорічно.

Відокремив гетьманський скарб від державного: перший контролювали два генеральні підскарбії.

Розпочала працювати Кодифікаційна комісія, яка за 15 років розробила збір законів «Права, за якими судиться малоросійський народ» (1743 р.)	Під гетьманську владу було повернуто Київ, який до цього перебував під владою київського губернатора
Підтримував розвиток торгівлі: 1728 р. організував з'їзд українських купців, оберігав їх від конкуренції	Сприяв поверненню запорожців з кримських володінь в Україну. 1734 – заснування Нової (Підпільненської) Січі.
Для впорядкування поземельних відносин у 1729 – 1730 рр. провів Генеральне слідство щодо законності володіння маєтками	Піклувався про розвиток культури: у Глухові було створено першу в Україні співочу школу, друкарню

1734 -1750 рр. – управління краєм здійснювало **Правління гетьманського уряду** в складі трьох українців і трьох росіян на чолі з князем О.Шаховським, яке в своїй діяльності керувалось «Рішительними пунктами».

- Втручання в усі сфери українського життя
- Зменшення чисельності козацького війська
- Поділ козаків на виборних (заможних) та під помічників (збіднілих)
- 1735 – 1739 рр. – російсько-турецька війна, яка погіршила становище українського народу.

Ідучи назустріч проханням козацької старшини, цариця Єлизавета Петрівна відновила гетьманство, скасоване після смерті гетьмана Данила Апостола 1734 року. На Глухівській раді в лютому 1750 року за вказівкою імператриці гетьманом Лівобережної України обрано **Кирила Розумовського**.

Основні заходи гетьмана Кирила Розумовського (1750 – 1764 рр.)	
Намагався розширити права старшини; розпочав скликати старшинські з'їзди – Генеральні збори	Здійснив невдалу спробу поновити зовнішньополітичну діяльність Гетьманщини
Намагався досягнути фінансової автономії, але отримав наказ складати фінансові звіти про прибутки і видатки	Заборонив перехід селян без письмової згоди землевласників
Розпочав судову реформу, за якою Гетьманщину було поділено на 20 повітів, кожен з яких мав власний суд. Підкоморські суди – земельні справи. Гродські суди – кримінальні справи. Земські суди – цивільні справи.	Здійснив військову реформу: запровадив однакове озброєння і уніформу для козацького війська та удосконалив артилерію
Планував відкрити в Батурині університет європейського типу	Києво-Могилянська академія перетворена на університет.
Виступив з проектом запровадження в Україні спадкового гетьманства і закріплення його за родом Розумовських	В усіх полках заведено школи для обов'язкового навчання козаків. Навчалися як загальним, так й спеціальним військовим предметам.

Остаточне скасування української державності імператрицею Катериною II (1762 – 1796 рр.)

<i>Дата</i>	<i>Подія</i>
1764 р.	Ліквідація гетьманства. Вся повнота влади зосередилася в руках Другої Малоросійської колегії, президентом якої призначено графа П.Румянцева. Проведено статистичний опис України, який став основою системи оподаткування. Вводиться грошовий подушний податок. Запроваджена поштова служба. Розташовані російські війська – 9 полків в Гетьманщині, 6 полків в Слобожанщині.
1765 р.	Скасування полкового козацького устрою на Слобожанщині. Утворення Слобідсько-Української губернії, до якої входили Ізюмська, Острогозька, Охтирська, Сумська і Харківська провінції.
1775 р.	Зруйнування Запорозької Січі. Її землі роздані царським вельможам.
1781 р.	Ліквідовано поділ України на полки. Створювалося Малоросійське генерал-губернаторство, що складалося з трьох намісництв: Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське. Створюються загальноросійські адміністративні й судові установи.
1783 р.	Ліквідоване козацтво як стан. Створювались 10 полків регулярної російської армії з 6-річною службою. Заборона селянам міняти місце проживання – запровадження кріпацтва.
1785 р.	Зрівняння правового статусу козацької старшини з російським дворянством - «Жалувана грамота дворянству»
1786 р.	Проведено секуляризацію монастирських маєтків

Історичне значення Гетьманщини

- ✓ Проіснувала 115 років
- ✓ Створення власної держави захистило український народ від асиміляції, соціального гніту і національно-релігійних утисків з боку польської влади
- ✓ Гетьманщина забезпечила умови для становлення українського народу, створила можливості для розвитку його мови і культури
- ✓ Надихнула майбутні покоління борців за визволення України

Ліквідація Запорозької Січі

<i>Передумови</i>		
Завершення російсько-турецької війни 1768-1774 рр. перемогою Росії і	Здійснення Катериною II політики централізму, спрямованої на ліквідацію	Створення умов для колонізації родючих земель Півдня в результаті російсько-

здобуття виходу до Чорного моря	будь-яких автономних утворень	турецької війни 1768-1774 рр.
Причини		
Нові кордони пролягли далеко від Січі й відпала потреба в запорозьких землях як буфера між Росією та турецько-татарськими володіннями	Прагнення російського уряду ліквідувати Січ, яка своїми волелюбними традиціями не вписувалася в імперські структури	Велика територія Війська Запорозького перешкождала заселенню нових земель і приваблювала російських можновладців
15 червня 1775 р. 40 тис. російських солдатів під командуванням генерала Петра Текелія зруйнували Підпільненську Січ. Січову старшину було заарештовано.		
Наслідки		
Землі Запорозької Січі увійшли до складу Новоросійської та Азовської губерній, а з 1784р. – до Катеринославського намісництва	Колишні володіння Січі російський уряд роздавав царедворцям і оселяв іноземних колоністів	5 тис. козаків отримали притулок в Туреччині, де заснували Задунайську Січ (1776 – 1828 рр.) ; значна частина отримала статус селян; у зв'язку з загостренням російсько-турецьких відносин сформоване військо «Військо вірних козаків», згодом перейменоване у Чорноморське; після російсько-турецької війни 1787-1791 рр. козаки-чорноморці переселені на землі між Доном і Кубанню.

**Петро Калнишевський – останній кошовий отаман
Запорозької Січі (1762, 1765-1775)**

- Намагався стримати колонізацію краю
- Дбав про розвиток освіти, будівництво храмів
- Очолював козацьке військо в російсько-турецькій війні 1768-1774 рр., отримав звання генерал-лейтенанта, нагороджений російськими орденами
- В 1775 р. був заарештований і засланий в Соловецький монастир, де провів 25 років в ув'язненні
- У 1801 р. був звільнений з монастирської тюрми
- Помер у віці 112 років

Історичне значення Запорозької Січі

- ✓ Із ліквідацією Запорозької Січі, що проіснувала 219 років, завершилася козацька доба в історії України

- ✓ Запорозькі козаки славили себе героїчною боротьбою проти чужоземних загарбників і захистом південних рубежів України
- ✓ Запорозьке козацтво виявило надзвичайну сміливість і оригінальні творчі здібності в організації військової справи, відстоюванні нових форм соціального, політичного та економічного буття, у створенні своєї культури
- ✓ Запорозький козак в уявленні українців був виразником національного духу
- ✓ Український народ зберігає історичну пам'ять про Запорозьку Січ, яка надихала його на боротьбу за визволення

Російсько-турецькі війни

<i>Дати</i>	<i>Наслідки війн для українських земель</i>
1768 – 1774 рр.	<p>Завершилася підписанням Кючук-Кайнарджійського мирного договору, за яким до Росії відійшли землі між Дніпром та Південним Бугом, Азов з навколишніми землями, міста Керч та Єнікале.</p> <p>1774 р. – Крим проголошено незалежним від Османської імперії.</p> <p>1783 р. – царський указ про приєднання Криму до Російської імперії.</p>
1787 – 1791 рр.	<p>Закінчилась укладанням Ясського мирного договору, за яким до Росії відійшли території між Південним Бугом та Дністром. Туреччина остаточно визнала приєднання Криму до Росії.</p>

Становище Правобережної України в другій половині XVIII ст.

- Правобережжя залишилося за Польщею, відроджувалась фільварково-панщинна система.
- З метою господарського відродження краю польська влада запроваджувала для переселенців «слободи» терміном 15 – 30 років.
- Обмеження прав православного населення.
- Закінчення пільгових років, посилення соціального та національно-релігійного гніту призвело до розгортання нової хвилі національно-визвольної боротьби – **гайдамацького руху**.

<i>Дата</i>	<i>Керівники</i>	<i>Територія</i>	<i>Основні події, результат</i>
1734 – 1738 рр.	Сотник Верлан	Поділля, Брацлавщина, Волинь	Повстанці захопили Жванець, Броди, Збараж, обложили Кам'янець. Зазнали поразки.
1750 р.	М.Сухий, М.Мамай	Київщина, Поділля	Захопили Умань, Володарку, Фастів, Вінницю. Поразка повсталих.

1768 р.	Коліївщина М.Залізник, І.Гонта	Правобережжя	Польський король видав трактат про зрівняння в правах з католиками православних і протестантів. В містечку Бар утворено конфедерацію – військово-політичне об'єднання польської шляхти й католицького духовництва для протидії поступкам не католикам, за збереження привілеїв шляхти. В Холодному Яру неподалік Мотронинського монастиря біля Чигирини почалось повстання. Повстанці захопили Черкаси, Смілу, Корсунь, Канів, Фастів Умань. Втручання російських військ. Розправа над повстанцями.
---------	--------------------------------------	--------------	--

Опришківський рух – визвольний рух на Прикарпатті проти соціального та національного гноблення. Слово «опришок» з латині – знищувач, порушник, вперше згадується в першій половині XVI ст.

Найбільшого піднесення досяг у 1738 – 1745 рр. під проводом **Олекси Довбуша**.

Поділи Речі Посполитої

<i>Дати</i>	<i>Країни - учасниці</i>	<i>Доля українських земель</i>
1772 р.	Пруссія, Росія, Австрія	До Австрії відійшла Галичина
1793 р.	Пруссія, Росія	До Росії відійшли Київщина, Брацлавщина, Поділля Східна Волинь
1795 р.	Пруссія, Австрія, Росія	До Росії відійшла Західна Волинь

Соціальна структура населення

Козацтво	Провідний, привілейований стан; не сплачували податки. Козацька старшина посідала панівне місце в суспільстві. Зростає чисельність козаків. Головний обов'язок – військова служба. Мали свій суд, володіли землею; займалися сільським господарством, ремеслами, промислами, торгівлею.
Шляхта	Українська шляхта, яка служила у війську Б.Хмельницького Отримала землі, права і привілеї козацької старшини.
Духівництво	Привілейований стан. Православ'я мало статус державної релігії. Повернули земельні володіння. Ліквідація автономії Київської митрополії, підпорядкування Московському патріархові

Міщани	Значна частина покозачилася. Становище визначалося нормами магдебурзького права та царськими грамотами. Отримали право володіти землями, займатися ремеслом, промислами, торгівлею. Сплачували податки й виконували повинності.
Селяни	Були особисто вільними. Мали право вступати до козацького стану. Платили податки й відробляли повинності. Поділялись на «рільних» (ті, що мали землю) і «бобилів» (безземельних).

Економічний розвиток

Сільське господарство	Всі землі – власність Війська Запорізького. Гетьман – верховний розпорядник землі. Старшинське землеволодіння – спадкове і рангове. Зернове хліборобство, городництво, вирощування технічних культур, тваринництво.
Ремесло	Перетворюється на дрібнотоварне виробництво з використанням праці вільних наймитів. Зрівняли в правах цехове і позацехове ремесло.
Промисли	Бджільництво, винокуріння, млинарство, дігтярство, селітроваріння. Використовується вільнонаймана праця, водяне колесо. Виникають мануфактури – виробництво, де використовується ручна праця, але застосовується розподіл праці.
Торгівля	Купецтво перетворюється на окремий стан. Зміцнення торгівельних зв'язків між Гетьманщиною, Запоріжжям і Слобожанщиною. Активна торгівля з Білорусією, Молдовою, Кримом, Туреччиною, Московською державою.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте основні причини «Руїни».
2. Назвіть гетьманів Лівобережжя та Правобережної України в II половині XVII ст.
3. Яку державу обрав в союзники Петро Дорошенко?
4. Якими угодами Росія та Польща закріпили розкол української держави?
5. Хто з українських гетьманів найдовше тримав булаву?
6. Хто був автором першої української Конституції?
7. Чому І.Мазепа перейшов на бік шведів?
8. Якими були результати та значення Полтавської битви?
9. Коли була ліквідована Запорізька Січ?
10. Які територіальні зміни сталися на Правобережжі та Півдні України в другій половині XVIII ст.?

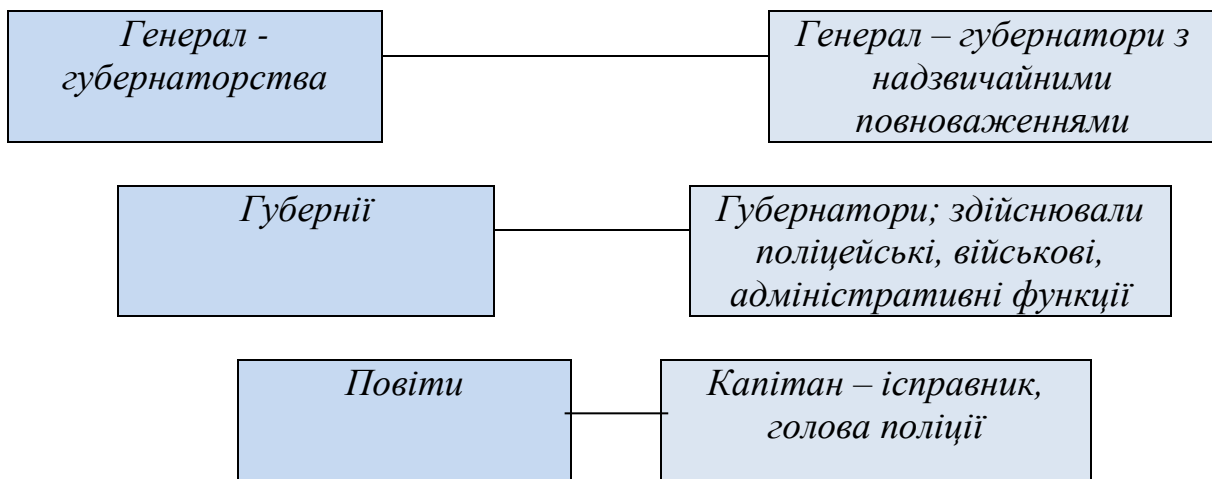
Тема 1.5 Українські землі під владою Російської та Австрійської імперій (кінець XVIII - початок XX ст.)

Українські землі під владою Російської та Австрійської імперій наприкінці XVIII - у першій половині XIX ст.

1. *Адміністративно-територіальний устрій та економічний розвиток українських земель у складі Російської імперії*
2. *Становище західноукраїнських земель в складі Австрійської імперії.*
3. *Початковий етап національного відродження в Наддніпрянщині.*
4. *Розвиток національно-визвольного руху в Західній Україні.*

Адміністративно – територіальний устрій українських земель в складі Російської імперії

Генерал - губернаторства	Губернії
Малоросійське	Чернігівська, Полтавська, Харківська
Київське	Київська, Волинська, Подільська
Новоросійсько-Бесарабське	Катеринославська, Херсонська, Таврійська

Економічний розвиток

- Збереження феодально-кріпосницької системи
- Низька прибутковість поміщицьких господарств
- Розширення посівних площ технічних культур
- Поглиблення сільськогосподарської спеціалізації регіонів
- Руїнування селянських господарств шляхом скорочення наділів або переведення селян на місячину;
- Розвиток товарно-грошових відносин

- Занепад кріпосницької мануфактури і початок з 30-х років XIX ст. **промислового перевороту (здійснення переходу до машинного виробництва).**
- Головні галузі: харчова (цукрова), переробка продукції тваринництва, кам'яновугільна, зароджується машинобудування
- Розвиток транспорту: гужовий, річковий, морський. Розбудова портів – Одеса (1817 – вільний відкритий порт), Миколаїв, Херсон.

Соціальне становище українського населення

- ✓ Землі належали українським, польським і російським дворянам.
- ✓ Зростає кількість міст і міського населення. З 1831 р. скасовується магдебурзьке право. Більшість міщан на Правобережжі та Півдні України – поляки, євреї, іноземні колоністи.
- ✓ Промисловий переворот привів до формування буржуазії та робітників.
- ✓ Формується нова верства – інтелігенція.
- ✓ Більшість населення складали селяни: державні та кріпаки. Кріпаки на Правобережжі складали абсолютну більшість, на Лівобережжі – 40-45%; на Півдні – 6,5% населення. 1803 р. – закон «Про вільних хліборобів» дозволяв звільнити селян від кріпацтва за викуп. 1847 – 1848 рр. – інвентарна реформа на Правобережжі послабляла гніт польської шляхти.

Устим Кармелюк (1787 – 1835) – керівник повстанського руху на Поділлі. За бунтарство був відданий в солдати. В 1813 р. тікає і повертається в рідні краї. Очолив ватагу кріпаків-утікачів та солдат-дизертирів, що нападали на поміщицькі маєтки. Чотири рази засуджували до каторжних робіт і засилали до Сибіру. Але щоразу він тікав. Було вбито польським шляхтичем в 1835 р.

Участь України в зовнішньополітичних акціях Росії

Російсько-турецька війна 1806-1812 рр.

Причини війни	Суперництво Росії і Туреччини, боротьба за вплив на Чорному морі
Хід війни	Воєнні дії розгорнулися на Чорному морі і на Дунаї.
Участь у війні українців	В українських губерніях проведена мобілізація. Селяни зобов'язувалися постачати фураж, провіант, коней. У бойових діях взяли участь чорноморське козацьке військо і козацькі полки, розташовані в цьому районі. На боці Туреччини – козаки Задунайського війська.
Підсумки війни	У 1812 р. був підписаний Бухарестський мирний договір, за яким Росії відходили військові фортеці на Чорному морі, Бессарабія, частина Північної Буковини.

Війна з Францією 1812 р.

Плани Наполеона	Правобережжя – Польщі; Галичину, Волинь – Австрії; Крим – Туреччині; на решті території можливе автономне утворення під протекторатом Франції поділене на провінції – «наполеоніди». Мав зносити з Задунайською Січчю.
Хід війни	Французька армія окупувала частину Волині.
Участь у війні українців	З'явилась ідея відродження незалежності України, План В.Капніста – спроба відродити козацтво (створено 19 полків). Збирання коштів, створення загонів ополчення, участь українців в партизанських загонах. Українські полки брали участь в битвах під Бородіном, під Лейпцигом, вступили до Парижу
Підсумки війни	1815 р. – Франція зазнала поразки. Був скликаний Віденський конгрес – українська територія Галичини залишилася в складі Австрії. 1816 р. – козаки повернути в селянство.

Російсько-турецька війна 1828-1829 рр.

Причини війни	Туреччина не задоволена підсумками війни 1806-1812 рр.
Хід війни	Воєнні дії проходили на Дунаї, Кавказі, західному узбережжі Чорного моря. Російська армія дійшла до Стамбула (1829 р.)
Участь у війні українців	Частина козаків Задунайської Січі на чолі з Йосипом Гладким перейшла на бік Росії. Вони отримали право оселитися на узбережжі Азовського моря (Азовське козацьке військо)
Підсумки війни	Згідно з мирним договором Росії відійшло Кавказьке узбережжя Чорного моря і територія сучасної Грузії. Більшість козаків переселилась на Кубань. 1864 р. – Азовське військо ліквідовано.

Становище західноукраїнських земель в складі Австрійської імперії

Адміністративний устрій	Економічний розвиток	Соціальне становище українців
Галичина і Буковина об'єднані в коронний край «Королівство Галичина і Лодомерія»; столиця – Львів; 12 округів на чолі з губернаторами. <i>Закарпаття</i> поділено на 4 комітати на чолі з призначеними адміністраторами.	Сільське господарство – основа економіки. Основний виробник – феодално залежні селяни. Західна Україна – сировинна колонія Австрійської імперії. Підприємництво зберігало ремісничо-мануфактурний рівень. Торгівля розвивалася повільно. Вивозилася сільгоспсировина та ліс.	Панівне становище посідали німці, поляки, румуни, угорці. Щодо українців проводилась політика денаціоналізації. Малоземелля, безробіття призводили до постійного падіння рівня життя. Відсутність навчальних закладів з українською мовою навчання.

Наприкінці XVIII ст. австрійські імператори *Марія-Терезія та Йосиф II* провели реформи, мета яких – зміцнити державну владу, стабілізувати внутрішньополітичне становище.

<i>Аграрна</i>	<i>Церковна</i>	<i>Освіта</i>
<ul style="list-style-type: none"> - У 1780-1782 рр. селяни звільнялися від особистої залежності, панщина обмежувалася трьома днями на тиждень. - Заборона збільшувати володіння панів за рахунок селянських наділів. - Судочинство над селянами здійснював спеціальний державний суд. - Селянин одержав право переходити на інші наділи, одружуватись без дозволу пана. 	<ul style="list-style-type: none"> - Ліквідовано єзуїтський орден та єзуїтський університет у Львові. - Відкрито греко-католицьку семінарію для руських священників. - Заборонено перехід греко-католицьких священників до складу католицьких. - Зрівняні в правах католицька, греко-католицька, протестантська церкви. - Скасовано для не католиків посідати державні посади. - Церква підпорядковувалася державі, священники ставали державними службовцями. 	<ul style="list-style-type: none"> - Відновлено діяльність Львівського університету, при ньому відкрито Руський інститут для русинів. - Введено світську (не церковну) освіту. - Запроваджено систему початкових і середніх шкіл 3 типів. На найнижчому рівні початкової школи навчання дітей мало проводитися рідною мовою.

Проте на початку XIX ст. у правлячих колах імперії на зміну реформаторству приходять консерватизм, реакція. Феодали поступово відновлювали втрачені позиції (захоплення селянських земель, збільшення повинностей селян). Кріпацтво та колоніальна політика стримували переростання мануфактурної промисловості у фабричну. Західноукраїнський край перетворювався на **ринку збуту та джерело сировини й дешевої робочої сили.**

Перша половина XIX ст. – це початок національного відродження – період пробудження національної свідомості бездержавних народів Європи.

Течії в українській національній еліті

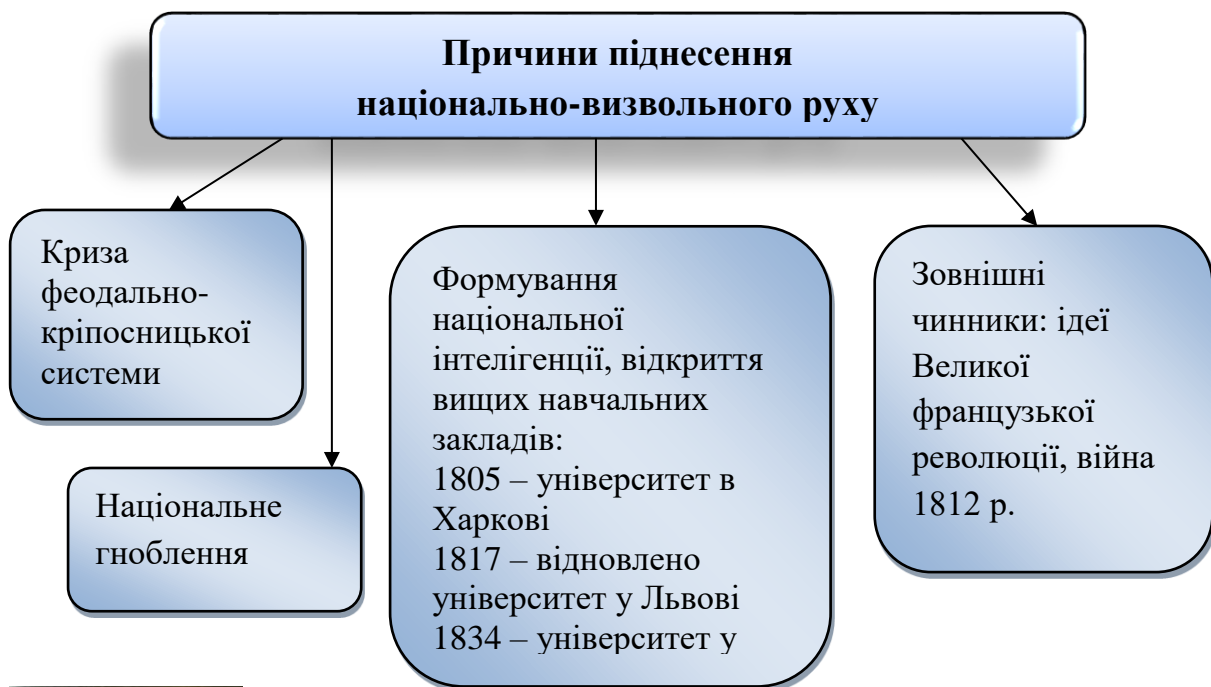
<i>Назва течії</i>	<i>Учасники</i>	<i>Погляди і діяльність</i>
«Традиціоналісти»	Колишня козацька старшина В.Капніст, В.Лукашевич	Реставрація української державності часів Гетьманщини

«Асимілятори»	Колишня козацька старшина	Працювали на благо Російської імперії
Романтики	Вихідці із священників, купців, козаків, міщан	Захоплювались культурою, мовою, побутом

Українське національне відродження проявилось у:

- формуванні національної *самосвідомості*
- зростанні інтересу до української мови, історії, культури;
- активізації зв'язків між західними і східними українцями;
- розгортання національно-визвольного руху.

Самосвідомість - певна сукупність уявлень про територію, культуру, мову, про історичне минуле свого народу, на основі чого люди і вважають себе представниками тої чи іншої національності

І.П.Котляревський

1798 р. – Іван Котляревський видає поему «Енеїда» українською мовою

Діяльність української національної патріотичної інтелігенції

Харків – центр національного відродження: заснування університету, гурток **«Харківські романтики»**, вихід журналів **«Украинский вестник»**, **«Запорожская старина»**

Розвиток історичної науки: «Історія Русів», праці Д. Бантиш-Каменського, М. Маркевича

Основні напрямки визвольного руху Наддніпрянщини

Російський

Український

Польський

Масони – члени релігійно-етичних організацій «вільних каменярів», які зародилися в Західній Європі в період Середньовіччя, а найбільше поширилися у зв'язку з Французькою революцією кінця XVIII ст. В Україні масонські ложі (організації опозиційно налаштованої ліберальної еліти) виникають після війни 1812 р. з Наполеоном. Мета масонських лож: удосконалення людини, її внутрішнього світу як спосіб удосконалення суспільства; об'єднання всіх народів світу в розумне суспільство на основі братерства, рівності, взаємодопомоги.

1817 – Одеська ложа «**Понт Евксинський**» - ідея слов'янської федерації.

1818 – Полтавська ложа «**Любов до істини**»; до її складу входили М.Новиков, І.Котляревський, Г.Тарнавський, С.Кочубей.

1821 р. – Переяславська ложа «**Малоросійське товариство**», на чолі з В.Лукашевичем, відстоювали ідею державної незалежності України

Декабристи – члени таємних організацій (переважно російські дворяни, офіцери), метою яких було реформувати Росію.

Організації, програми, автори	Зміст програми		
	Політичний устрій	Аграрне питання	Національне питання
1821 р. – м. Тульчин – « Південне товариство » –	Встановлення республіки. Збереження єдиної	Скасування кріпацтва, наділення селян землею.	Заперечувалося право на самовизначення

«Руська правда» – П.Пестель	централізованої держави		народів Росії, крім польського.
1823 р. – м. Новгород- Волинський – «Товариство об'єднаних слов'ян» – «Правила» – брати Петро та Андрій Борисови.	Скасування самодержавства. Створення всеслов'янської федеративної держави, демократичне представницьке правління.	Скасування кріпацтва.	Єдність та рівноправ'я всіх слов'янських народів.

29 грудня 1825 р. – 3 січня 1826 р. – тривало повстання Чернігівського полку, яке очолили діячі Південного товариства С.Муравйов-Апостол і М.Бестужев-Рюмін. Повсталі вирушили на Житомир, але біля сіл Устинівка і Ковалівка були розстріляні царськими військами.

1830 – 1831 рр. – Польське повстання

В листопаді 1830 р. почалось повстання у Варшаві під керівництвом польських офіцерів. Мета: відродження державності в межах 1772 р. В 1831 р. повстання поширилось на українські і білоруські землі. Повсталі висунули гасло «За нашу і вашу свободу!». Після кривавих боїв у вересні 1831 р. російські війська зайняли Варшаву. Почались репресії проти учасників повстання. Посилилась колонізаторська політика Російської імперії.

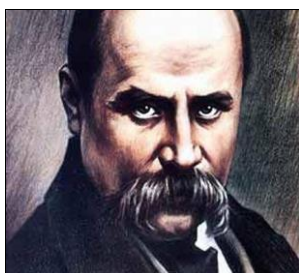
У **1846 – 1847 рр.** в Києві діяла перша суто українська таємна політична організація – **Кирило-Мефодіївське товариство.**

Склад товариства	Програмні документи	Основні цілі
Різночинна інтелігенція. Фундатори: М.І.Костомаров,	«Статут слов'янського братства св. Кирила і Мефодія», «Книга	Ліквідація самодержавства і кріпосного права. Національне визволення України. Утворення на демократичних принципах

В.М.Белозерський, М.І.Гулак, письменник П.Куліш, поет Т.Г.Шевченко, студенти О.Маркевич, О.Навроцький та ін. Всього 12 активних учасників.	буття українського народу»	федерації слов'янських народів з центром у Києві. Більшість членів наголошувала на мирному характері перетворень через освіту та виховання, поширення літератури, залучення до своїх рядів нових членів.
---	-------------------------------	--

<i>Микола Костомаров (1817 – 1885)</i>	<i>Микола Гулак (1822 – 1899)</i>	<i>Пантелеймон Куліш (1819 – 1897)</i>
Видатний український історик. Автор «Книги буття українського народу» - програмного документа братства. Автор багатьох історичних праць «Богдан Хмельницький», «Руїна», «Мазепа»	Вчений, публіцист, громадський діяч, чиновник канцелярії Київського генерал-губернатора	Український письменник, історик, етнограф. Автор першого україномовного історичного роману «Чорна рада». Уклав першу фонетичну абетку для української мови. Видав двотомну збірку етнографічних та фольклорних матеріалів «Записки о Южной Руси».

Тарас Шевченко - видатний український поет, прозаїк, драматург, художник, політичний і громадський діяч. Народився у 1814 році в селі Моринці Черкаської області, в сім'ї кріпосного селянина У 1838 році за підтримки видатних діячів культури того часу Шевченка викупили з кріпацтва. Того ж року його прийнято до Академії мистецтв. У 1843 та 1845 рр. Шевченко приїжджав в Україну і працював художником у Київській тимчасовій комісії з питань розгляду старих актів. 24 березня 1847 р. за участь в діяльності Кирило-Мефодіївського товариства та за

антисамодержавницькі поезії Т.Шевченка заарештовано та заслано до Орської фортеці Оренбурзького окремого корпусу з царською резолюцією про заборону писати і малювати.

У 1857 році зусиллями друзів Т. Шевченка повернули з заслання й у 1858 році він прибув до Москви, потім до Петербурга. У 1859 році приїхав в Україну, але перебував під наглядом поліції. Йому заборонили постійно проживати в Україні і зобов'язали переїхати до столиці. Десятирічне заслання, хвороби призвели до передчасної смерті Т. Шевченка 26 лютого (за новим стилем 10 березня) 1861 року. Поховали його спочатку на Смоленському цвинтарі у Петербурзі, у травні 1861 року прах перевезли на Чернечу (тепер Тарасову) гору поблизу Канева.

Розвиток національно-визвольного руху в Західній Україні

- За тривалий час перебування у складі різних держав втрачено власну національну еліту.
- Основним носієм української національної ідеї було **греко-католицьке духовенство**.
- Імперська влада використовувала українських рух як противагу польському та угорському і водночас не бажала його посилення.
- Значний культурний вплив Наддніпрянщини на західноукраїнське відродження.
- Процес національно-культурного відродження почався на Закарпатті наприкінці XVIII ст. (**О.Духнович**), звідти поширився на Галичину, а у Північній Буковині - в другій половині XIX ст.
- Під впливом революції 1848 – 1849 рр. західноукраїнський національний рух за темпами розвитку став випереджати Наддніпрянську Україну.
- Центрами українського національного відродження стають Перемишль та Львів.

Духнович Олександр — греко-католицький священник, письменник, педагог, поет, культурний діяч. Належав до так званих **будителів**.

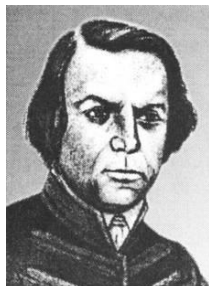
***Будителі** — активісти національного, культурного й мовного відродження в середовищі слов'янських народів, рух національно свідомої*

Організація	Склад	Зміст діяльності
--------------------	--------------	-------------------------

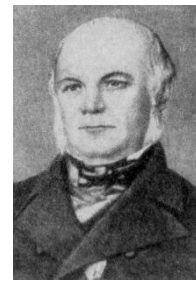
<p>1816р. – Товариство галицьких греко-католицьких священників – м. Перемишль</p>	<p>Священик Іван Могильницький; перемишльський єпископ, з часом – Галицький митрополит - М.Левицький</p>	<p>Впровадження в освіті, у літературі рідної мови. Поширення парафіяльних шкіл, видання підручників, розповсюдження релігійних текстів українською мовою. 1823 р. – «Грамматика язика словено-руського».</p>
<p>1833 – 1837 рр. – «Руська трійця» – м. Львів</p>	<p>Студенти Львівського університету, вихованці духовної семінарії М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький</p>	<p>Боротьба проти національного гноблення, поширення знань про українську історію, традиції. Зміни в літературі шляхом впровадження народної мови. Збиральницька, дослідницька, видавницька, публіцистична, перекладацька діяльність. 1836р. – перекладено українською мовою «Слово о полку Ігоревім». 1837 р. – видано альманах «Русалка Дністрова».</p>

Маркіян Шашкевич (1811-1843)

Іван Вагилевич (1811-1866)

Яків Головацький (1814-1888)

<p>Письменник, поет, засновник нової української літератури в Галичині, священик УГКЦ. Один з перекладачів українською мовою «Слова о полку Ігоревім» та Святого письма. Ініціатор створення словника і</p>	<p>Священик УГКЦ, поет, філолог, етнограф. Перейшов на полонофільські позиції. Переклав «Слово о полку Ігоревім» українською і польською мовами.</p>	<p>Лінгвіст, етнограф, фольклорист, поет, священик УГКЦ, викладач і ректор Львівського університету. В 1850-ті роки перейшов на москвофільські позиції.</p>
---	--	---

Селянські виступи

- ✓ Основні форми антикріпосницької боротьби: скарги на поміщиків, вирубка лісів, потрави панських посівів, втечі, розправи на управителями маєтків, підпали.
- ✓ Нового розмаху набув опришківський рух (понад 50 загонів).
- ✓ У 1831 р. в Закарпатті вибухнули «холерні бунти».
- ✓ Народні повстання в Буковині 1843 – 1844 рр. під керівництвом Лук'яна Кобилиці.

Лук'ян Кобилиця (1812-1851) – ватажок народних повстань 1843-1844 і 1848-1849 рр. на Буковині. Керованим ним жителі 22 буковинських сіл захопили ліси й пасовиська, відмовилися від повинностей, вигнали чиновників і встановили самоврядування. Депутат австрійського парламенту, у якому виступив за надання політичній автономії Буковині та приєднання її до Галичини, вимагав скасувати кріпацтво і передати землі селянам без викупу.

«Весна народів» -

хвиля демократичних революцій, які ставили за основу знищення феодальної форми правління і створення незалежних національних держав. Революційна хвиля зародилася в Франції на початку року та швидко поширилася на більшу частину Європи та частину Латинської Америки

Революція - докорінна якісна зміна, різкий стрибкоподібний перехід від одного якісного стану до іншого, від старого до нового в розвитку явищ суспільства.

Під впливом європейських революцій у **1848 – 1849 рр.** революційні події охопили і Австрійську імперію. У ході революції вибухнули повстання у Відні, Будапешті, Львові, Чернівцях, Ужгороді. Селяни відмовляються виконувати феодальні повинності. Австрійський імператор Фердинанд I видав **закон про ліквідацію кріпацтва (22 квітня 1848 р.)**.

2 травня 1848 р. створено першу в Західній Україні політичну організацію – **Головну Руську Раду** на чолі з єпископом

- Склад – представники інтелігенції та духівництва, 30 осіб.
- ГРР прибрала собі функції українського національного уряду.
- На місцях утворено 50 місцевих рад, народну гвардію, загони селянської самооборони.
- Видавали газету «Заря Галицька».
- Запровадила навчання українською мовою. Відкрито перші читальні, «Галицько-Руську матицю» (українське видавництво дешевих книг), Народний дім – центр культурно-освітньої роботи в краї.
- ГРР утвердила національну символіку: синьо-жовтий прапор, герб – золотий лев на синьому тлі, гімн – «Мир вам, браття» (Г.Гушалевича).
- Представники ГРР були присутні на Слов'янському з'їзді у Празі (червень 1848 р.), який прийняв рішення про рівноправність української мови в закладах освіти та державних установах, рівність всіх національностей і віросповідань.
- Припинила свою діяльність у 1851 р.

Липень 1848 - березень 1849 р. діяв **перший австрійський парламент.**

- Українці здобули 39 депутатських місць.
- Виступали за територіально-національний поділ Галичини на Східну і Західну, за збереження адміністративно-політичної єдності Буковини та Східної Галичину. Пропозицію не задовольнили.

Значення революційних подій 1848 – 1849 рр.

- ✓ Ліквідація панщини і кріпацтва, проведення аграрної реформи, проголошення конституційного правління та громадянських прав.
- ✓ Уперше всі політичні сили визнали існування в Галичині українського народу з його власним національним прагненням.
- ✓ Перші спроби українців висунути власні політичні програми.
- ✓ Виникнення першої української політичної організації – Головна Руська Рада.
- ✓ За короткий період західні українці мали найвагоміші здобутки у своєму національно-визвольному русі серед інших народів. Саме через це Галичину стали вважати **українським П'ємонт.**

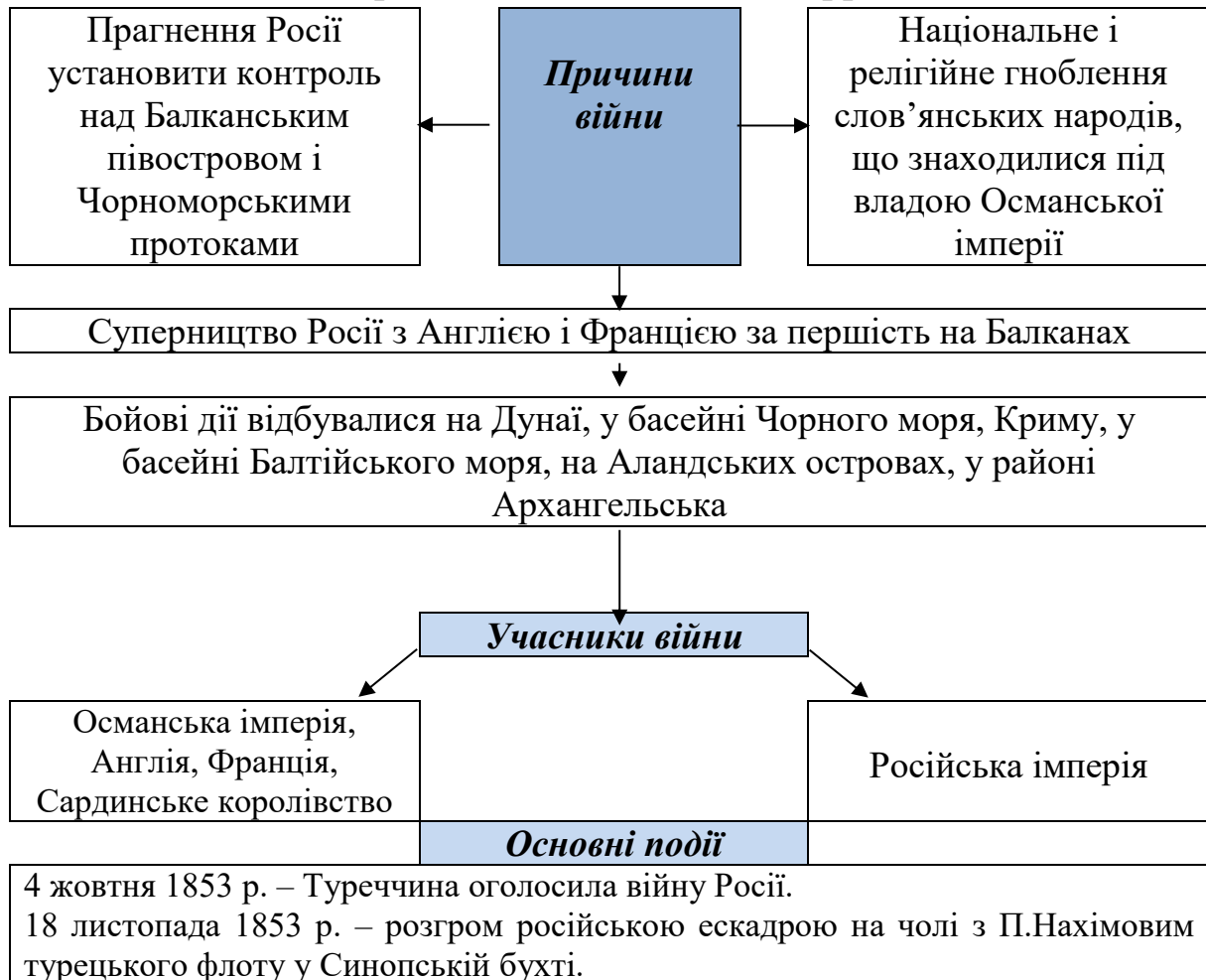
Питання для самоконтролю

1. До складу яких держав входили українські землі на початку XIX ст.?
2. Охарактеризувати адміністративно-територіальний устрій цих земель.
3. Порівняти політичне становище та економічний розвиток українських земель в складі Російської та Австрійської імперій.
4. Назвати видатних громадсько-політичних діячів того часу.

Українські землі у II половині XIX ст. – на початку XX ст.

1. Буржуазні реформи 1860-х – 1870-х рр.. в Російській імперії.
Нові тенденції економічному розвитку.
2. Культурно-просвітницький етап національно-визвольного руху в Наддніпрянщині.
3. Національно-політичний рух в Західній Україні.

Кримська війна 1853 – 1856 рр.

15 березня 1854 р. – Англія і Франція оголосили війну Росії.
Квітень 1854 р. – бомбардування Одеси союзницькою ескадрою.
Вересень 1854 р. – висадка союзницьких військ неподалік від Євпаторії (Крим).
Битва на р. Альма.
Жовтень 1854 – серпень 1855 р. – оборона Севастополя під командуванням П.Нахімова, В.Істоміна, В.Корнілова (349 днів).
18 березня 1856 р. – Паризький мирний трактат. Поразка Росії (втратила острови в дельті Дунаю, частину південної Бессарабії)

1855 р. – «Київська козаччина». Масовий виступ українських селян у Київській губернії, викликаний чутками про те, що хто запишеться в козаки і піде воювати в Крим, той отримає землю і волю.

1856 р. – рух «У Таврію за волею» охопив 8 повітів Київської губернії, понад 500 сіл.

Історичні передумови здійснення селянської реформи 1861 р.

- Подальше існування кріпосного права загрожувало перетворенню Російської імперії на другорядну державу.
- Кріпосне право сповільнювало темпи економічного розвитку країни.
- Кріпосне право за своєю формою та змістом було схоже на рабство.

У 1857 р. з представників дворянства створено Таємний комітет, пізніше перейменований у Головний комітет з селянської справи.

19 лютого 1861 р. Олександр II підписав **«Маніфест» про скасування кріпосного права** і **«Положення про селян, звільнених від кріпосної залежності»**.

Суть селянської реформи

- ✓ Селяни одержували особисту свободу, могли поступати на службу, вступати до навчальних закладів, переходити до інших верств населення.
- ✓ Селяни могли самостійно укладати торгівельні угоди, вільно займатися промислами чи торгівлею, придбавати рухоме і нерухоме майно, передавати його у спадщину.
- ✓ Селяни одержували право на власну землю, розмір ділянки визначався відповідно до закону і за узгодженням з поміщиком.
- ✓ Селяни одержали наділи значно менше, ніж до реформи. «Надлишок» землі «відрізали» на користь поміщика.
- ✓ За землю селяни сплачували викуп – 20% суми одразу, 80% компенсувала держава. Селяни виплачували борг з відсотками протягом 49 років (до 1907 р. селяни виплатили державі більше 1,5 млрд. крб.)
- ✓ До укладання викупної угоди селянин вважався тимчасовозобов'язаним.
- ✓ 94% селян отримали мізерні наділи (близько 5 десятин).
- ✓ Державні селяни і козаки одержали свободу і землю пізніше (1866 р.), але їхні наділи були більше і коштували дешевше.

- ✓ Введена загальноросійська система селянського управління: сільські громади, де існувала кругова порука за сплату податків.

<i>Наслідки селянської реформи 1861 р.</i>	
<i>Позитивні</i>	<i>Негативні</i>
<p>Дала потужний імпульс розвитку ринкових відносин.</p> <p>Почав складатися ринок робочої сили. Збільшується чисельність підприємців і робітників.</p> <p>Земля опинилася в центрі ринкового обороту.</p> <p>Почався інтенсивний процес розшарування селянства.</p> <p>Пожвавилася технічне переоснащення сільського господарства.</p> <p>Підвищилася врожайність.</p> <p>Більш чіткою стала спеціалізація окремих районів.</p>	<p>Залишилося багато феодалських пережитків: поміщицьке землеволодіння, викупні платежі.</p> <p>Юридично селянство не мало реальної рівності з іншими верствами.</p> <p>Реформа здійснювалася за рахунок селян.</p>

Реформи адміністративно-політичного управління

60 – 70-х років XIX ст.

Мета реформ: пристосувати країну до нових умов соціально-економічного розвитку після скасування кріпосного права.

<i>Назва</i>	<i>Основні заходи</i>
<i>Фінансова, 1860 р.</i>	<p>Централізоване управління грошовим господарством в руках міністерства фінансів.</p> <p>Створення Державного банку.</p> <p>Створення губернських контрольних палат для щомісячної перевірки видатків усіх установ.</p> <p>Формування податкової системи.</p> <p>Встановлення гласності бюджету.</p>
<i>Земська, 1864</i>	<p>Запровадження виборних органів місцевого самоврядування – земств.</p> <p>Не торкнулась Правобережжя.</p> <p>Брало участь населення, яке мало земельну власність.</p> <p>Земство складалося з повітових чи губернських земських зборів та управ.</p> <p>Займалися охороною здоров'я, будівництвом та утриманням початкових шкіл, ремонтом шляхів, налагодженням поштового зв'язку, збиранням та опрацюванням статистичних матеріалів, створенням кредитних установ.</p>
<i>Судова, 1864</i>	<p>Суд ставав незалежним від адміністративних органів.</p> <p>Уводився єдиний безстановий суд, що складався з коронного (кримінальні) суду і мирового (цивільні і дрібні кримінальні).</p> <p>Уводився суд присяжних.</p>

	Суд ставав відкритим, у ньому брали участь дві сторони: обвинувачення і захист.
<i>Освітня, 1864</i>	Введена єдина система початкової освіти. Школи – державні, приватні, засновані громадськими організаціями. Середня освіта – класичні та реальні гімназії. Університети одержали велику автономію. Право на освіту одержали всі стани, що були здатні заплатити.
<i>Цензурна, 1865</i>	Створені спеціальні органи цензури, які підкорялися міністерству внутрішніх справ. Суворому нагляду піддавалися невеликі видання, призначені для масового читача. Продовжувала діяти церковна цензура.
<i>Міська, 1870</i>	Запроваджувалися міські думи, вибори проводились власниками нерухомого майна. Дума обирала виконавчий орган – міську управу на чолі з головою. Міські думи займалися благоустроєм міст, господарськими справами, освітою, охороною здоров'я.
<i>Військова, 1862-1874</i>	Територія Росії поділялась на воєнні округи. Українські землі ввійшли до складу Київського, Одеського й Харківського. Уведена загальна військова повинність з 20 років. Термін службу в сухопутних військах – 6 років, на флоті – 7.

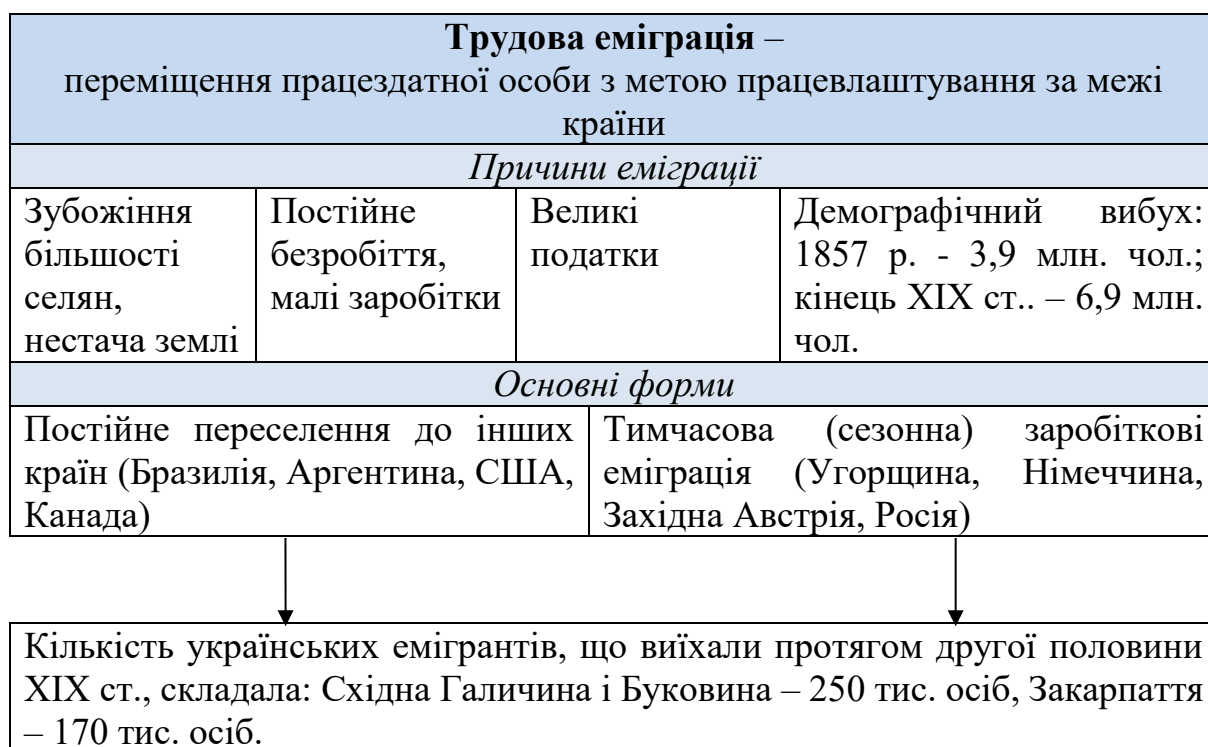
Економічний розвиток Наддніпрянщини

- ✓ У 60 – 80-х роках XIX ст. в Україні завершився промисловий переворот.
- ✓ Почалась індустріалізація, швидкими темпами розвиваються галузі важкої промисловості: вугільна, залізорудна, металургійна, машинобудівна.
- ✓ Сформувався індустріальний регіон, який включав Донецький вугільно-металургійний, Криворізький залізорудний, Нікопольський марганцевий райони.
- ✓ Україна стала головною вугільно-металургійною базою Російської імперії – 70% загальноросійського видобутку кам'яного вугілля.
- ✓ Починається розвиток машинобудування: сільськогосподарські машини, паровози, суднобудування.
- ✓ Швидкими темпами розвивається транспорт: залізничний – Одеса – Балта (1863 – 1866); водний – річковий, морський.
- ✓ Розвиток великих міст і торгівлі (130 міст). Поряд з ярмарками та базарами зростає постійна торгівля.
- ✓ Занепад середніх міст (Полтава, Ромни, Суми). У містах мешкало 13% населення.

Особливості економічного життя в Західній Україні

- ✓ Західноукраїнські землі зберігали аграрний характер економіки.
- ✓ Розвиток сільськогосподарського виробництва був найнижчим в імперії. Залишалось багато кріпосницьких пережитків.

- ✓ Частим явищем були неврожаї, епідемії, повені, голод.
- ✓ Промисловість розвивалася повільно. Робітники склали 13,6% населення краю.
- ✓ Переважно існували дрібні, ремісничо-кустарні і мануфактурні підприємства.
- ✓ Західноукраїнські землі виконували роль джерела надходження сировини та дешевої робочої сили до індустріально розвинених провінцій, а також ринку збуту готових товарів.
- ✓ Іноземний капітал посилював свої позиції та контролював такі сфери економіки, як торгівля, банківська справа, нафтовидобувна і лісозаготівельна галузі.
- ✓ Зародження українського **кооперативного руху** (форма організації праці, за якої багато осіб беруть участь в процесі праці на пайових засадах). Західноукраїнська демократична інтелігенція прагнула полегшити долю селянства і міської бідноти: споживчий кооператив «Народна торгівля» (1883р.), страхове товариство «Дністер» (1895 р.), товариство «Сільський господар» (1889 р.)

Причини повільного промислового розвитку західноукраїнських земель

- Імпорт фабрично-заводських виробів із західних високорозвинених провінцій Австрії.

- Західноукраїнська промисловість не витримувала конкуренції дешевих товарів.
- Промисловість зорієнтована на видобуток сировини.
- Невелика кількість міст, слаборозвинена торгівля, низька купівельна спроможність населення.

Культурно-просвітницький етап національного руху в Наддніпрянщині

- В Україні відбувається організаційне оформлення і вироблення ідейних основ національно-визвольного руху.
- Як і загальноєвропейський, український визвольний рух розвивається в трьох напрямках: національний, загальнодемократичний і соціальний.
- Поряд з українським, як і раніше, розвивалися російський і польський рухи.

Громадівський рух – діяльність напівлегальних організацій української інтелігенції культурницького й суспільно-політичного спрямування, які діяли в другій половині XIX ст.

<i>Назва організації</i>	<i>Лідери</i>	<i>Програмні положення, форми діяльності</i>
«Хлопомани» 1859-1861	 В. Антонович Т. Рильський Б. Познанський	Ліквідація царизму, кріпацтва, демократизація суспільства. Культурно-освітня діяльність, вивчення побуту, звичаїв, творчості українського народу.
Громада, 1859, Петербург	Н. Костомаров В. Білозерський П. Куліш Т. Шевченко	Сприяти розвитку освіти, свободи літературного слова, поширенню національної ідеї, формуванню національної свідомості. Видання першого українського журналу «Основа» (1861-1862) українською та російською мовами.
Громада, 1860, Київ. Пізніше – Вінниця, Чернігів, Полтава, Катеринослав, Одеса, Харків	В. Антонович Т. Рильський П. Чубинський	Демократичні реформи, розвиток української культури. Організація недільних шкіл для дорослого населення (перша – 1859, Київ), забезпечення недільних шкіл вчителями, навчання рідною мовою, збір коштів на видання літератури, організація публічних лекцій, бібліотек.

Польське повстання 1863 – 1864 рр. – чергове визвольне повстання проти панування Росії в Польщі. Спричинено успіхами італійського визвольного руху. Створено Центральний національний комітет. Повстання почалось на теренах Царства Польського 11 січня 1863 р. Перекинулося в Литву, Білорусію, Правобережну Україну, де діяло 20 повстанських загонів, до 500 осіб. Склалися два табори – «білі» і «червоні». Серед ватажків – українці Андрій Потебня, Андрій Красовський.

Валуєвський циркуляр 1863 р.

Спричинений – подіями польського повстання 1863-1864 рр., розгортанням нелегальної діяльності опозиційних царизмові організацій, активізацією культурно-просвітницького руху українських громад, стрімким зростанням кількості україномовної наукової та навчальної літератури.

Заборонялося використовувати українську мову в шкільному навчанні, друкувати українською мовою шкільні підручники, наукові та релігійні видання.

Заявлялося, що «ніякої української мови не було, немає і не може бути». Дозволялося писати «малоросійским наречием» тільки художні твори.

	<i>Лідери</i>	<i>Програмні положення, форми діяльності</i>
<i>Стара громада, початок 70-х років, Київ</i>	 М. Драгоманов В. Антонович О. Русов П. Чубинський	Перетворення Росії у федерацію і надання Україні широкої автономії. Продовження культурно-просвітницької діяльності. 1873 – засноване історичне товариство Нестора-літописця 1874-1876 – видають газету «Київський телеграф»

	С. Подолинський	
Південно-Західний відділ Російського географічного товариства 1873-1876	 П. Чубинський Г. Галаган М. Драгоманов М. Зібер	Підготував і видав матеріали з етнографії, археології, статистики, історії, географії, природознавства, економіки. Видають «Записки Юго-Западного отдела». Етнографічно-географічний музей в Києві. Археологічний з'їзд 1874 р.

Емський указ 1876 р.

Заборонялося:

- друкувати українською мовою будь-які книжки, тексти прес, робити переклади;
- українські вистави та концерти;
- ввозити українську літературу з-за кордону;
- видавати газету «Київський телеграф»;
- діяльність Південно-Західний відділ Російського географічного товариства

Назва організації	Лідери	Програмні положення, форми діяльності
«Молоді громади» 70-80-ті рр.. Харків, Полтава, Київ, Чернігів	М. Драгоманов М. Зібер С. Подолинський	Рішення політичних проблем: повалення самодержавства, завоювання демократичних свобод шляхом революції
«Братство тарасівців» 1891(92)-1893, Харків	І. Липа, Б. Гринченко, М. Міхновський	Визнання Російської імперії окупантом і гнобителем України, вимога повної незалежності України , ідея єдності всіх українських земель. Організація лекцій, таємних сходок; створення бібліотеки нелегальної літератури, написання праць національно-визвольного змісту. Перехідний етап від культурницького руху до політичного.
Загальноукраїнська безпартійна організація, 1898, Київ	В. Антонович	Мета – згуртування всіх українських діячів в одному об'єднанні. Відкрили літературне товариство «Вік», велику друкарню в Києві. Влаштували Шевченківські свята, концерти, вистави, лекції, розповсюдження літератури.

		Організували всеукраїнські студентські з'їзди.
--	--	--

Російський громадсько-політичний рух народників

1873 – 1874рр. – народницький гурток «Київська комуна», до складу якого входили Віра Засулич, Я.Сефанович, В.Дебагорій-Мокрієвич, всього близько 80 чоловік.

Народники – революціонери-різничинці, які бачили своїм обов'язком підняти народ на повстання проти

1874 р. – «Ходіння в народ» - зблизитися з народом, розгорнути пропаганду революційних ідей, підняти селянство на революцію.

1877 р. – «Чигиринська змова» - група народників організували в Чигиринському повіті таємне товариство з метою підняти селян на

Невдачі «ходіння в народ» призвели до розколу серед народників

«Народна воля» - терористична діяльність. 1 березня 1881 р. – вбивство царя

«Чорний переділ» - пропагандистська діяльність

Національно-політичний рух в Західній Україні

1867 р. – в Австрії прийнято конституцію

Утворено дуалістична Австро-Угорська монархія з двох частин: Австрійська імперія та Угорське королівство.

Українські землі поділені на дві частини: Галичина і Буковина ввійшли до складу Австрії (отримали обмежене самоврядування) , Закарпаття – до складу Угорщини.

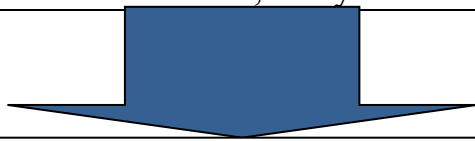
Проголошено:

- Конституційну монархію;

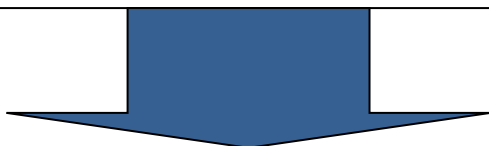
- Міжнаціональну рівність в школах, державних установах, судах;
- Обмежене право вибору до австрійського і угорського парламентів, галицького і буковинського сеймів.

Течії суспільно-політичного-руху українців на західноукраїнських землях

<i>Народовці</i>	<i>Москвофіли</i>
Представники молодії західноукраїнської інтелігенції, яка орієнтувалася на український народ.	Поміщицько-клерикальна течія, що орієнтувалася на царське самодержавство, отримували підтримку від царського уряду.
Виступали за єдність всіх українських земель; за розвиток української мови; прагнули розбудити національну свідомість., підвищити культурно-освітній рівень українського народу.	Заперечували існування окремих східнослов'янських націй та їх незалежних держав; відстоювали тезу «єдиної та неподільної російської народності»; виступали проти української мови.
Ідеологи: В.Барвинський, Ю.Романчук, В.Навроцький	Ідеологи: Д.Зубрицький, І.Наумович, А.Добрянський
Організації: «Руська рада»	Організації: «Руська рада»
Видання: Газета «Слово», журнали «Галичанин», «Наука».	Видання: Газета «Слово», журнали «Галичанин», «Наука».

1868 р. – створення у Львові першої «Просвіти» (В.Федорович) - українського культурно-просвітнього закладу клубного типу. Видавало популярні українські книжки, відкривало читальні, поширювало писемність, освіту, національну свідомість. Мало 816 читалень.

1873 р. – створено літературне товариство ім. Т.Шевченка. У **1892 р.** реформовано в **Наукове товариство ім. Т.Шевченка**. Було побудовано як прообраз академії наук. Складалося з історично-філософської, філологічної та математично-природничо-лікарської секцій. Видавали наукові «Записки», збірники, часописи, журнали «Правда», «Зоря». 1897 – 1913 рр. – Товариство очолював М.С.Грушевський.

У середині 70-х років в Галичині з'являється молода інтелігенція, яка критично ставилася як до москвофілів, так і до народовців, прагнула надати українському руху більш революційний характер – **радикальна**

Партія - організація, що виражає інтереси певної соціальної групи, об'єднує найбільш активних її представників, прагне досягнути певних цілей, веде

Українські політичні партії Галичини

Назва партії	Рік заснування	Лідери	Ідеологія
Русько-Українська радикальна партія	1890 р.	 І.Франко М.Павлик	Автономія у складі Австро-Угорщини. Утвердження соціалізму (колективна праця, колективна власність, рівність, соціальна справедливість).
Українська соціал-демократична партія	1899 р.	М.Ганкевич С.Вітик	Створення Української республіки. Соціалізм через реформи. Легальні методи парламентської боротьби.
Українська національно-демократична партія	1899 р.	І.Франко М.Грушевський Є.Левицький	Проголошення республіки. Соборність України. Пробудження національної свідомості.

Питання для самоконтролю

1. *Визначте особливості започаткованого в 60-ті рр. XIX ст.. нового етапу українського визвольного руху.*
2. *Охарактеризуйте діяльність громад наприкінці 50 – на початку 60-х рр. XIX ст.*
3. *Яку мету переслідувало самодержавство, видаючи Валуєвський циркуляр та Емський указ?*
4. *Що нового внесло в український рух Братство тарасівців?*
5. *У чому полягали завдання російського, польського і українського визвольного рухів? Чому ці завдання не збігалися?*
6. *Якими були основні тенденції економічного розвитку Наддніпрянської та Західної України в другій половині XIX ст..?*
7. *Коли було скасовано кріпосне право на західноукраїнських землях і в Наддніпрянській Україні?*
8. *Назвіть здобутки і втрати суспільно-політичного руху в Україні в другій половині XIX ст..*
9. *Що таке «політична партія»? Коли і де виникли перші українські політичні партії?*

Становище українських земель на початку XX ст.

Особливості економічного розвитку Наддніпрянської України на початку XX ст.

- 1 Соціально – економічний розвиток українських земель.
- 2 Процес політизації українського суспільства та визвольного руху.

<i>Промисловість</i>	<i>Сільське господарство</i>
<ul style="list-style-type: none"> - Концентрація виробництва (на великих підприємствах – 44% робітників) - Утворення монополій – синдикати, картелі, трести (1901 р. – «Продвагон») - Вплив іноземного капіталу (63% вугільної промисловості, 90% металургії) - Спеціалізація промислових районів (Донбас – вугільна промисловість, Кривий Ріг – залізорудна, Правобережжя – цукрова) - Перетворення Наддніпрянщини на один з головних промислових регіонів імперії 	<ul style="list-style-type: none"> - В сільському господарстві існувала багатокладність (поміщицькі латифундії, фермерські господарства, дрібні селянські господарства, безземельні селяни) - Залишались феодальні методи експлуатації (поміщицькі відробітки, викупні платежі) - Майнове розшарування селянства - Посилення спеціалізації окремих районів - Загострення проблеми аграрного перенаселення

Монополія – виключне право (виробництва, торгівлі), що належить одній особі, групі осіб чи державі. Види монополій:

Картель – монополістичне об'єднання, учасники якого укладають угоду про розміри виробництва, розподіл ринків збуту, рівень цін, але зберігають виробничу і комерційну

Синдикат монополістичне об'єднання самостійних підприємств в сфері збуту і закупівлі сировини для визначення і

Трест – монополістичне об'єднання підприємств, які втрачають свою комерційну і виробничу самостійність і підпорядковуються єдиному

Наприкінці XIX ст. почалась світова економічна криза. В Україні криза охопила найрозвинутіші галузі: металургійну, кам'яновугільну, цукрову.

Періоди економічної кризи:

1900 – 1903 рр. – економічна криза;

1904 – 1908 рр. – депресія;

1909 – 1913 рр. – промисловий підйом.

Економічна криза загострювала конкуренцію, розоряла дрібні підприємства, сприяла процесу концентрації промисловості.

Економічний розвиток на західноукраїнських землях

<i>Промисловість</i>	<i>Сільське господарство</i>
<p>Промисловість мала сировинний характер. Розвивались нафтова, лісопильна, озокеритна галузі.</p> <p>Дрібні підприємства ремісничого типу.</p> <p>Домінування іноземного капіталу.</p> <p>Створення монополій – «Галичина», «Мундус», «Сальва».</p> <p>Постійне безробіття.</p> <p>Надзвичайно тяжкі умови праці.</p>	<p>Зберігалось поміщицьке землеволодіння. 94% господарств мали менше ніж 10 га землі.</p> <p>Низький рівень механізації та урожайності.</p> <p>Аграрне перенаселення.</p> <p>Масова еміграція. 500 тис. українців Галичини емігрували в країни Америки у 1890 – 1914 рр.</p>

Розвиток кооперативного руху.

- ✓ З'явилися нові кооперативні об'єднання: «Союз молочарських спілок», «Союз для збуту худоби».
- ✓ Найбільш поширеними були кредитно-позикові і споживчі кооперативи.
- ✓ Центром керівництва кооперативного руху став утворений у 1904 р. «ревізійний союз українських кооперативів».
- ✓ Кооперативи підтримувала греко-католицька церква.
- ✓ Перед Першою світовою війною на західноукраїнських землях існувало близько 1500 кооперативів.
- ✓ Кооперативи матеріально підтримували дрібних виробників, допомагали зміцнити господарства українських селян, сприяли росту національної свідомості.

На початку XX ст. відбувається політизація суспільно-політичного руху

В Наддніпрянщині існували загальноросійська та українська національна

політичні течії.

Загальноросійську політичну течію представляли:

- Російська соціал-демократична робітничка партія (РСДРП), яка в 1903 р. розкололася на меншовиків та більшовиків;
- Російська партія соціалістів-революціонерів (есери);
- Загальний єврейський робітничий союз (Бунд).

Українські політичні партії

<i>Передумови виникнення</i>		
Прихід до українського руху молодого покоління діячів, яких не влаштувала культурно-освітня діяльність	Загальна тенденція політизації опозиційних рухів у Російській імперії	Соціально-економічні зміни другої половини ХІХ ст., загострення соціальних протиріч
<i>Напрямки українського політичного руху</i>		
Ліберально-демократичний	Соціалістичний	Націоналістичний

<i>Назва партії</i>	<i>Рік та місце заснування</i>	<i>Лідери</i>	<i>Ідеологія, форми діяльності</i>
Револьюційна українська партія (РУП)	1900 р. м. Харків	Д. Антонович М. Русов	Автономія України. Обстоювала інтереси селянства. Створили мережу місцевих організацій, видавали газети, брошури.
Українська народна партія (УНП)	1902 р. м. Харків	 М. Міхновський	Самостійна Україна. Встановлення президентської республіки. Здійснили рід терористичних акцій
Українська демократична партія (УДП)	1904 р. м. Київ	Є. Чикаленко С. Єфремов	Автономія України. В складі Російської федерації. Шлях реформ
Українська радикальна партія (УРП)	1904 р. м. Київ	Б. Гринченко	Автономна Україна в складі Російської конституційної монархії
Українська соціал-демократична спілка	1904 р.	М. Меленевський О. Скоропис-Йолтуховський	Прагнула представляти інтереси всіх робітників. Ідею незалежності вважала недоцільною. На правах регіональної організації

			ввійшла до складу РСДРП меншовиків.
Українська демократично-радикальна партія (УДРП) Українська трудова партія	1905 р. 1907 р.	Є.Чикаленко С.Єфремов Б. Гринченко	Виникла на основі злиття УДП і УРП. Перетворення Росії на конституційну монархію та надання Україні автономії
Українська соціал-демократична робітничка партія (УСДРП)	1905 р.	В.Винниченко С.Петлюра М.Порш	Захист інтересів українських робітників. Автономія України.

Події революції 1905 – 1907 рр. в Україні

<i>Причини революції 1905 – 1907 рр.</i>					
Самодержавна форма правління	Відсутність демократичних свобод	Не вирішене аграрне питання	Жахливі умови праці робітників	Національне гноблення	Падіння авторитету царату
<i>Рушійні сили революції</i>					
робітники	селяни	інтелігенція	підприємці	студенти	армія
<i>Характер революції - демократичний</i>					
<i>Основні етапи революції</i>					
Січень – вересень 1905 р. – наростання масової боротьби, виникнення рад, профспілок та політичних партій		Жовтень – грудень 1905 р. – найвищий підйом революції, збройне повстання, розмежування політичних сил		Січень 1906 – червень 1907 р. – період спаду революційної боротьби, влада переходить в наступ	

<i>Дата</i>	<i>Подія</i>
9 січня 1905 р.	«Кривава неділя». Страйки робітників металургійних і машинобудівних заводів Катеринослава, Києва, Кременчука, Луганська, Харкова, Одеси.
Січень – березень 1905 р.	Страйкувало понад 170 тис. робітників. Стихійні селянські виступи охопили Лівобережжя та Степову Україну.
Червень 1905 р.	Повстання матросів на броненосці «Потьомкін», яке очолили Г.Вакуленчук та О.Матюшенко.
Жовтень 1905 р.	Всеросійський політичний страйк, у якому взяли участь 120 тис. робітників України

17 жовтня 1905 р.	Царський маніфест, у якому було проголошено основні демократичні свободи та скликання законодавчого органу – Державної Думи.
Листопад 1905 р.	В Севастополі повстали моряки 12 кораблів Чорноморського флоту під командуванням лейтенанта П.Шмідта. Збройний виступ саперів в Києві на чолі з поручиком Б.Жаданівським.
Грудень 1905 р.	Збройні повстання робітників Донбасу, Харкова, Катеринослава, Олександрівська

Напрямки діяльності українського національного руху 1905 – 1907 рр.		
<i>Українізація освіти</i>	<i>Поява масових українських періодичних видань</i>	<i>Діяльність «Просвіт»</i>
Вимоги громадськості здійснювати навчання українською мовою. В університетах введено курс української літератури. Травень 1906 р. – офіційно скасовано Ємський указ.	Листопад 1905 р. – перша українська газета «Хлібороб» в Лубнах. Грудень 1905 р. – щоденна українська газета у Києві «Громадська думка»	Жовтень 1905 р. – відкрита перша «Просвіта» в Одесі. Засновники «Просвіт» - видатні діячі української культури: М.Аркас в Миколаєві, Д.Яворницький в Катеринославі, П.Мирний в Полтаві. В 1907 р. діяло 35 «Просвіт»

Діяльність українських громад в I і II Державних Думах

	<i>I Державна Дума (квітень – липень 1906 р.)</i>	<i>II Державна Дума (лютий – 3 червня 1907 р.)</i>
Від України	102 депутата	102 депутата
Українська думська громада	45 депутатів. Голова громади – Ілля Шраг . Друкований орган «Український вісник». Вимагали автономії України, українізації державного управління і освіти.	47 депутатів. Видавали часопис «Рідна справа – Вісті з Думи». Виступали за перебудову імперії на конституційних засадах, автономія України. Для допомоги в роботі громади приїхав М.С.Грушевський

Результати та значення російської революції 1905 – 1907 рр.

- Завершилася поразкою і не привела до розв'язання основних протиріч у розвитку країни.
- Спонукала уряд до проведення низки реформ, сприяла активізації суспільно-політичного життя та розгортанню національно-визвольного рухів народів імперії.
- Відіграла позитивну роль для українського руху. Було скасовано Емський указ.
- Скасовано викупні платежі селян за землю, запроваджені 1861 р.
- Перше набуття досвіду парламентської діяльності українців Наддніпрянщини.

Земельна реформа П.Столипіна

<i>Причини здійснення</i>			
Необхідність вирішення аграрного питання, яке з економічного переросло в політичне		Послаблення конфронтації в суспільстві, відведення загрози нової революції	
<i>Мета</i>			
Підвищення ефективності сільських господарств	Збільшити товарність селянського господарства	Зміцнити соціальну опору самодержавства на селі	Вирішити проблему аграрного перенаселення
<i>Складові реформи</i>			
Руйнування селянської общини, закріплення землі в приватну власність Відруб – земельна ділянка, що виділялася селянинові на правах особистої власності без перенесення садиби. В Україні поширення не набула. Хутір – вид сільського поселення, господарство (подвір'я) з належною до нього землею		Надання кредитної допомоги селянам через Селянський земельний банк	Заохочення переселення селян до малозаселених районів
<i>Результати реформи</i>			
Упродовж 1097 – 1915 рр. і приватну власність закріпили землю на Правобережжі – 48% селян, на Півдні – 42%, на Лівобережжі – 16,5%		Селянський земельний банк продав українським селянам 596,4 тис. десятин землі	На нові землі виїхало близько 1 млн. осіб, але майже чверть повернулися додому.

Національна політика російського царизму в 1907 – 1914 рр.

- Заборонялося викладання українською мовою школах та спілкування в позаурочний час.
- Були закриті «Просвіти» та інші громадські організації.

- Заборонено продавати українські книги, проводити концерти, вечори українською мовою; вживати у друкованих виданнях терміни «Україна» та «український народ»; збір коштів на спорудження пам'ятника на могилі Т.Шевченка та святкування його 100-річчя.
- Починають виникати російські монархічні і ультранаціоналістичні організації (чорносотенці). У 1906 в Києві створено організацію «Объединенный Русский Народ»; у 1908 р. виникає «Клуб російських націоналістів».
- 1910 р. циркуляром П.Столипіна заборонялося реєструвати будь-які товариства і видавництва «іногородців».

5 вересня 1908 р. у Києві за ініціативою УДРП виникає між партійний блок - Товариство українських поступовців (ТУП). Лідери – М.Грушевський, С.Єфремов, Є.Чикаленко. Основні вимоги: парламентаризм, федеративна перебудова Росії, національно-територіальна автономія України.

Наростання українського політичного руху в Західній Україні

- На початку ХХ ст. Галичина стала загальноукраїнським центром визвольного руху.
- В Східній Галичині склалися кращі умови для національного життя, ніж на інших українських землях:
  - українською мовою друкувалися книги, газети, журнали;
  - існувала освіта українською мовою;
  - діяли культурно-просвітницькі і наукові установи.
- Здійснювалися ювілейні культурно-просвітницькі заходи:
  - 1898 р. святкування у Львові 100-річчя української літератури;
  - 25-річчя літературної діяльності І.Франка;
  - 35-річчя музичної творчості М.Лисенка.;
  - 100-річчя з дня народження Т.Шевченка.
- Активізувався студентський та молодіжний рух:

1900 р. – виникає пожежно-гімнастичне товариство «Січ»
1912 р. – утворено товариство «Січові стрільці»

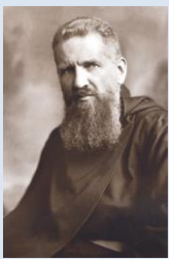
Кирило Трильовський,
засновник «Січей»,
голова Бойової управи УСС

1902 р. – виникає фізкультурно-спортивне товариство «Сокіл»
В 1911 р. учні львівських середніх шкіл утворили таємний гурток «Пласт».

Іван Боберський,
автор назви «Пласт»,
голова товариства «Сокіл-Батько»
(1908 – 1914)

➤ Розгортається кампанія за **виборчу реформу:**

Андрей
Шептицький

- 1905 р. створено Народний комітет у справі виборчої реформи, який очолили Ю. Романчук і К. Левицький.
- 1906 р. цар Франц Йосиф приймає українську делегацію, від імені якої говорив митрополит УГКЦ Андрей Шептицький. На підтримку делегації у Львові було скликано народне віче за участі 50 тис. осіб.
- **1907 р. – впровадження загального виборчого права для чоловіків.** В австрійському парламенті українці склали 27 депутатів від Галичини, 5 від Буковини.

- У 1914 р. укладено польсько-український компроміс, за яким українці одержували третину місць у Галицькому сеймі і повноважне представництво у різних сеймових комісіях

Питання для самоконтролю

1. Яким був адміністративно-територіальний устрій українських земель у складі Російської імперії та Австро-Угорської монархії?
2. Яке місце посідали Наддніпрянина та західноукраїнські землі в економіці Росії та Австро-Угорщини? Чи було це корисним для розвитку самих українських земель?
3. У чому сутність індустріальної модернізації економіки українських земель на початку ХХ ст.?
4. Які були прояви модернізації повсякденного життя населення? У чому їхня суперечливість?

5. Які політичні партії створились в українських землях на початку ХХ століття?
6. Хто були учасники протестного руху на початку ХХ ст.?
7. У чому проявлялося піднесення національно-визвольного руху під час російської революції? За що боролись українські громади у I та II Думах?
8. Чому аграрна реформа П.Століпінна в Україні була більш успішною, ніж в інших російських регіонах?

Україна в Першій світовій війни

1. Україна в геополітичних планах країн Антанти та Троїстого союзу.
2. Український національний рух.
3. Воєнні дії на території України у 1914 – 1916 рр. Бойовий шлях Українських січових стрільців.

Троїстий союз – військово-політичний блок Німеччини, Австро-Угорщини та Італії, який склався в 1879 – 1882 рр. і був спрямований проти Франції і Росії.

Четверний союз – військово-політичний блок Німеччини, Австро-Угорщини, Болгарії і Туреччини, що протистояв країнам Антанти в Першій світовій війні 1914 – 1918 рр.

Антанта – військово-політичний блок Великобританії, Франції і Росії, створений в 1904 – 1907 рр.

Плани ворогуючих держав щодо українських земель

<i>Держави</i>	<i>Плани</i>
Німеччина	Розчленування Росії, загарбання Донбасу, Придніпров'я, згодом – України загалом.
Австро-Угорщина	Приєднання Волині і Поділля
Туреччина	Північне Причорномор'я, Крим
Румунія	Північна Буковина, Бессарабія
Російська імперія	Приєднання Східної Галичини, Північної Буковини, Закарпаття

Позиції українських політичних сил Західної України

<i>Назва та дата заснування</i>	<i>Склад організації</i>	<i>Мета та основні напрямки діяльності</i>
Головна Українська Рада (ГУР) 1 серпня 1914 р.	Українські політичні партії Галичини (УНДП, РУРП, УСДП). Голова -	Захист інтересів українців в Австро-Угорщині в умовах Першої світової війни. Підтримка політики Австро-Угорщини.

<p>Союз Визволення України (СВУ) 4 серпня 1914 р.</p>	<p>К.Левицький Політичні емігранти з Наддніпрянщини</p> <p>Голова Д.Донцов</p>	<p>Представництво національно-політичних та економічних інтересів українського народу Росії. Проголошення самостійності й соборності України. Виступав за поразку Росії у війні. Проводили пропагандистську, дипломатичну, адміністративно-організаційну діяльність, допомагали військовополоненим українцям.</p>
<p>Загальна Українська Рада (ЗУР) 5 травня 1915р.</p>	<p>Представники Галичини - 21 делегат, Буковини - 7, СВУ - 3.</p> <p>Голова - К.Левицький</p>	<p>Привернути увагу урядових кіл Австро-Угорщини до ідеї української державності. Національно-територіальне розмежування Галичини на Західну та Східну. Об'єднання всіх українських земель у межах Австро-Угорщини з правами автономії. ЗУР само розпустилася на знак протесту проти проголошення відновлення Польської держави, яка претендувала на всю Галичину.</p>

Перебіг воєнних дій на території України

<i>Дата</i>	<i>Подія</i>
1914 р.	<p>На початку серпня російські війська зупинили наступ айстро-угорських військ у прикордонних боях. Серпень – вересень – Галицька битва. Російські війська оволоділи Східною Галичиною, Північною Буковиною та вийшли до Карпатських перевалів.</p>
1915 р.	<p>У лютому австрійські звільнили від російських військ Чернівці. У березні російські війська зайняли фортецю Перемишль. Травень – прорив фронту німецькими військами в районі Горлиці. В червні айстро-німецькі війська вступили у Львів. Російські війська втратили Східну Галичину, Північну Буковину та частину Західної Волині. В жовтні воюючи сторони закріпились на лінії Камянець-Подільський – Тернопіль – Кременець – Дубно.</p>
1916 р.	<p>Травень – червень – Брусилівський прорив – наступальна операція військ Південно-Західного фронту під командуванням</p>

	генерала О.Брусилова. В результаті російські війська просунулися по всьому фронту на 80 – 120 км і знову зайняли Чернівці, Коломию, Броди, Луцьк.
1917 р.	Червневий наступ російської армії закінчився поразкою. Російські війська залишили Тернопіль і Чернівці.

Бойовий шлях легіону Українських січових стрільців (УСС)

<i>Дата</i>	<i>Подія</i>
Серпень 1914 р.	На заклик ГУР формуються дві сотні УСС у Львові.
Вересень 1914 р.	Передислокація легіону УСС до Стрия. Після прийняття присяги січовики відбули до Закарпаття. Очолив легіон М.Галущинський.
Грудень 1914 – січень 1915 рр.	Охоронно-розвідувальна служба на Карпатських перевалах.
Квітень – травень 1915 р.	Бої за гору Маківка
Вересень 1916 р.	Бій на горі Лисоня під Бережанами. Період переформування і поповнення. Культурно-освітня діяльність стрільців на Волині
Лютий 1917 р.	Повернення легіону УСС на фронт

Політичні та громадські організації Наддніпрянці

<i>Представники</i>	<i>Ставлення до війни, діяльність</i>
Товариство українських поступовців (ТУП)	Нейтральна позиція.
Частина УСДРП на чолі з С.Петлюрою	В статті «Війна і українці» С.Петлюра висловився в підтримку Росії, розраховуючи на автономію
«Юнацька спілка»	Студенти Харкова відстоювали автономію України, закликали до терористичної боротьби проти російської влади
Комітет Всеросійського союзу міст Південно-Західного фронту, Земський союз, Товариство допомоги населенню Півдня Росії, що постраждало від воєнних дій	Опіка над біженцями, допомога висланим в Росію галичанам, організація дитячих будинків для дітей-сиріт
«Карпато-руський освободительний союз»	Москвофіли В.Дудикевич, С.Бондасюк, Ю.Яворський підтримували ідею «возз'єднання» з Росією, інформували царську владу про становище на Галичині, допомагали насаджувати російські порядки

Російська окупаційна політика в Галичині

<i>Питання для характеристики</i>	<i>Окупаційна політика російської влади за періодами</i>	
	<i>1914 – 1915 рр.</i>	<i>1916 – 1917 рр.</i>

Адміністративний устрій	Галицько-Буковинське генерал-губернаторство – тимчасова адміністративно-територіальна одиниця, створена царським урядом наприкінці 1914 р. на окупованих землях, входили Львівська, Перемишльська, Тернопільська і Чернівецька губернії. Центр – Чернівці. Очолив граф Г.Бобринський	Генерал-губернаторство областей Австро-Угорщини, зайнятих під час воєнних дій. Очолив генерал Ф.Трепов
Головне завдання окупаційної адміністрації	Швидка інкорпорація Галичини і Буковини до складу Російської імперії	Забезпечення потреб армії і фронту, «уникати всякої політичної тенденції при управлінні краєм»
Політика щодо українства	Репресивна. Запровадження воєнного стану, закриття української преси, заборона друкування книжок українською мовою, припинення діяльності «Просвіт» та інших культурно-освітніх і громадських установ, репресії проти лідерів національного руху, депортації населення, насильницька русифікація	Нейтральна. Дозвіл на відкриття українських шкіл. Надання допомоги населенню, що постраждало від бойових дій: постачання продовольства, посівного матеріалу
Церковна політика	Переслідування і нищення Української греко-католицької церкви (УГКЦ), депортація священників углиб Росії, насаджування православ'я	Підтримка православної церкви

Наслідки Першої світової війни для України

- Розорення західноукраїнських земель.
- Значні людські втрати.
- Утримання за рахунок місцевих ресурсів 50% діючої російської армії.
- Виникнення проблеми біженців, депортованих, переміщених осіб.
- Інфляція.
- Падіння виробництва, кризовий стан економіки.
- Диспропорція у розвитку промисловості.
- Занепад сільського господарства.

- Скорочення працездатного населення.
- Загострення соціальних проблем.
- Посилення страйкової боротьби робітників.
- Створення українських збройних формувань, набуття воєнного досвіду.
- Підняття «українського питання» на міжнародний рівень
- Зростання національної самосвідомості населення.

Питання для самоконтролю

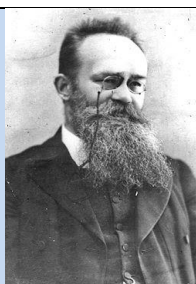
1. Чому геополітичне розташування України робило її привабливою для держав – учасниць Першої світової війни?
2. Які обставини посилювали трагізм ситуації для України в Першу світову війну?
3. Чи можна стверджувати, що Перша світова війна призвела до розколу українського національного руху?
4. Які заходи вживали російські й айстро-угорські власті для знищення українства?
5. Як еволюціонізували українські політичні сили у ставленні до війни?
6. Чи можна Першу світову війну розглядати як кризу світової цивілізації?

Змістовий модуль 2 Історія України ХХ – початку ХХІ ст..

Тема 2.1 Українська революція (1917 – 1921 рр.)

Початок Української революції

- 1 Утворення Центральної Ради. Стосунки між Центральною Радою та Тимчасовим урядом Росії.
- 2 Прихід до влади більшовиків у Росії. III Універсал.
- 3 Боротьба більшовиків із УЦР. IV Універсал.

М.Грушевський

Причини Української революції

- ✓ Залежне і пригноблене становище України, великодержавницька політика що до неї правлячих кіл Російської імперії
- ✓ Важке соціальне становище переважної частини населення
- ✓ Невирішеність аграрного питання
- ✓ Піднесення українського національного руху, організаційне та ідеологічне його оформлення
- ✓ Загострення внутрішніх проблем в Російській імперії унаслідок Першої світової війни

Лютнева демократична революція 1917р. у Росії (повалення самодержавства, зречення царя Миколи II, створення Тимчасового уряду)

Початок Української національно-демократичної революції
– масового визвольного руху різних верств населення, мета якого встановлення демократичного ладу та відродження державності

Формування національних органів влади – створення **4 березня 1917 р. Української Центральної Ради на чолі з М.Грушевським**

Склад УЦР				
<i>Автономісти</i>			<i>Самостійники</i>	
Українська соціал-демократична робітничая партія (УСДРП)	Українська партія соціалістів-федералістів (УПСФ) – виникла на з'їзді ТУП в квітні 1917р. С.Єфремов	Українська партія соціалістів-революціонерів (УПСР) - виникла в квітні 1917 р. Прагнула здійснення аграрної реформи та автономії України. М.Грушевський	Українська Народна Партія – з грудня 1917 р. - Українська партія соціалістів-самостійників (УПСС) П.Макаренко, І.Луценко, М.Андрієвський	Українська демократично-хліборобська партія (УДХП) Заснована в травні 1917 р. за ініціативою С. Шемета, В. Шкляра, В.Липинського в Лубнах
Загальноросійські політичні партії, що діяли на українських землях				
<i>Ультраправі, праві</i>		<i>Центристи</i>		<i>Ліві</i>
Чорносотенці, октябристи		Кадети, РСДРП (меншовиків)		Есери, РСДРП (більшовиків)

Всеукраїнський національний конгрес 6 – 8 квітні 1917р.	
<i>Основні питання</i>	- Курс на національно-територіальну автономію у складі Російської федеративної демократичної республіки. - Визнання УЦР представницьким законодавчим органом влади, розширення її складу(представники рад, соціалістичних партій, професійних, просвітніх, кооперативних організацій, міст та губерній)

	- Забезпечення прав національних меншин. - Обрання комітету з 20 осіб для ведення справ між сесіями УЦР (Мала Рада). Головою УЦР обрано М.Грушевського , його заступниками - С.Єфремова , В.Винниченка .
<i>Значення</i>	Діяльність конгресу продемонструвала переважання у суспільстві ідеї автономії України.

Починається українізація армії

Березень – квітень 1917р. - створення першого українського полку ім. Б.Хмельницького з ініціативи Українського військового клубу на чолі з М.Міхновським

Вільне козацтво — національні добровільні військово-міліційні формування, що виникли у процесі розвалу царської армії з метою захисту сіл, а згодом і Української Держави. Почесним отаманом Вільного козацтва став командувач 1-го Українського корпусу генерал Павло Скоропадський

Травень 1917р. - I Український військовий з'їзд у Києві, на якому обрано Тимчасовий Генеральний Український військовий комітет при УЦР на чолі з С.Петлюрою

<i>I Універсал УЦР (10 червня 1917 р.)</i>	
<i>Причини проголошення</i>	Відхилення Тимчасовим урядом вимог делегації УЦР на чолі з В.Винниченком про надання Україні автономії. Підтримка II Військовим з'їздом ідеї проголошення автономії України.
<i>Основні положення</i>	1.Проголошення автономії України. 2. УЦР – вищий державний орган влади в Україні до скликання Всенародних Українських зборів. 3. Створення української державної скарбниці. 4.Участь представників усіх національностей у державотворчих процесах.
<i>Результати та наслідки</i>	<div style="display: flex; align-items: center;"> <div> <p>Перетворення УЦР на парламент. Створення першого українського уряду – Генерального Секретаріату, який складався з восьми секретарств. Голова – В.Винниченко.</p> </div> </div>

II Універсал УЦР (3 липня 1917р.)

<i>Причини проголошення</i>	Прибуття до Києва делегації Тимчасового уряду у складі міністрів О.Керенського, М.Терещенко, І.Церетелі з метою взяти під власний контроль процеси, що відбувалися в Україні
<i>Основні положення</i>	1 Визнання УЦР вищим органом влади в Україні. 2 Затвердження Тимчасовим урядом складу Генерального секретаріату 3 Відмова від самочинного проголошення автономії 4 Поповнення УЦР представниками національних меншин 5 Формування українських військових частин під контролем російського командування
<i>Результати та наслідки</i>	Досягнення компромісу між УЦР та Тимчасовим урядом. Вихід зі складу Тимчасового уряду кадетів на знак протесту проти визнання УЦР. 4-9 липня 1917 р. – виступ самостійників, на чолі з М.Міхновським

16 липня 1917р. УЦР приймає «Статут вищого управління України», в якому визначила обов'язки, права і межі компетенції Генерального секретаріату.

Основні положення «Тимчасової інструкції Генеральному Секретаріатові» <i>Затверджена Тимчасовим урядом 4 серпня 1917 р.</i>			
Позбавлення УЦР законодавчих прав	Перетворення Генерального секретаріату на місцевий орган Тимчасового уряду	Обмеження повноважень Генерального секретаріату п'ятьма українськими губерніями	Зменшення кількості секретарств

8 – 15 вересня 1917р. у Києві був проведений З'їзд народів Росії, який висловився за перетворення Росії на федерацію демократичних республік (державний устрій у вигляді союзної держави, за яким члени федерації (республіки, штати, землі тощо) зберігають за собою визначений політичний суверенітет).

III Універсал УЦР (7 листопада 1917 р.)	
<i>Причини проголошення</i>	25 жовтня 1917 р. – більшовики на чолі з В.Леніним здійснили державний переворот і скинули Тимчасовий уряд. В Києві розгорнулася боротьба між трьома політичними силами: більшовиками, штабом КВО (прагнув відновити владу Тимчасового уряду) і Центральною Радою.
<i>Основні положення</i>	Проголошення Української Народної Республіки (УНР) у складі Російської федерації До скликання Установчих зборів України законодавчу владу здійснює УЦР, а виконавчу – Генеральний секретаріат.

	<p>Включення до УНР дев'яти українських губерній (без Криму).</p> <p>Земля – власність трудового народу, що має перейти до нього без викупу.</p> <p>Уведення 8-годинного робочого дня, встановлення державного контролю над виробництвом.</p> <p>Проголошення демократичних свобод. Скасування смертної кари. Упорядкування судової системи.</p> <p>Визнання прав національних меншин на національно-територіальну автономію.</p> <p>Заклик до всіх воюючих держав розпочати мирні переговори.</p> <p>Визначення дня виборів та скликання Установчих зборів.</p>
<i>Результати та наслідки</i>	<p>Положення універсалу викликали неоднозначне ставлення різних політичних сил.</p> <p>Утворення суперечливого становища: з одного боку, УНР залишалася складовою частиною Росії, з іншого – УЦР не визнавала РНК.</p>

4 грудня 1917 р. – За ініціативою більшовиків скликано Всеукраїнський з'їзд Рад в Києві.

Більшість (2,5 тис. проти 127) делегатів підтримала УЦР.

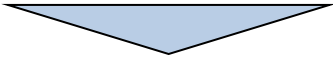
Делегати від більшовиків переїхали до Харкова, де провели альтернативний з'їзд (200 делегатів від 89 рад із понад 300 існуючих в Україні).

4 грудня 1917 р. – РНК РСФРР надіслала УЦР «Маніфест до українського народу з ультимативними вимогами до Української Ради»:

- ✓ Визнання за УНР права на самовизначення
- ✓ Невизнання УЦР представником українського народу
- ✓ Відмовитись від спроб дезорганізувати загальний фронт
- ✓ Припинити роззброєння більшовицьких частин
- ✓ Не пропускати на Дон частини козаків

9 грудня 1917 р. – Більшовицькі війська під командуванням В.Антонова-Овсієнка захопили Харків

11-12 грудня 1917 р. – Перший Всеукраїнський з'їзд рад в Харкові проголосив встановлення радянської влади в УНР. Створено новий радянський уряд – Народний Секретаріат

 25 грудня 1917 р. - початок **Першої радянсько-української війни**.
 Наступ більшовицьких військ на Катеринослав, Полтаву, Київ.
 Головнокомандуючим збройних сил радянської УНР був призначений
 Ю.Коцюбинський.

<i>IV Універсал УЦР (9 (22) січня 1918 р.)</i>	
<i>Причини проголошення</i>	Втрата надій на створення федеративної демократичної Росії. Необхідність офіційно відмежуватися від Радянської Росії. Неспроможність УЦР самотійно дати відсіч більшовикам.
<i>Основні положення</i>	Проголошення незалежності УНР. Влада належить УЦР до скликання Установчих зборів. Утворення Ради Народних Міністрів замість Генерального секретаріату. Початок самотійних мирних переговорів. Заклик до боротьби з більшовиками. Підтвердження соціально-економічних реформ та демократичних свобод, проголошених в III Універсалі. Державний контроль над банками. Державна монополія на зовнішню торгівлю. Розпуск армії та створення народної міліції.
<i>Результати та наслідки</i>	Можливість самотійно вирішувати нагальні соціально-економічні питання. Самостійне ведення переговорів з іншими державами

- **16 (29) січня 1918 р. – Бій біля залізничної станції Крути.** Бій тривав 5 годин між 4-тисячним підрозділом російської Червоної гвардії під проводом М.Муравйова та загоном із київських курсантів і козаків «Вільного козацтва», що загалом нараховував близько 600 вояків. **КРУТИ** - символ національної честі українського народу.
- 26 січня (7 лютого) 1918 р. – Захоплення Києва більшовиками. Переїзд УЦР до Житомира.
- Лютий 1918 р. – Більшовицькі війська захопили Лівобережну, Південну та частину Правобережної України

<i>Причини поразки УЦР</i>		
Ослаблення соціальної бази УЦР (повільність, нерішучість у здійсненні соціально-економічних перетворень	Відсутність належної уваги до воєнної політики, збройного захисту державності (не	Високий рівень організованості та боездатності більшовицьких військ, успішна тактика

відштовхнули селянство, у той час як більшість робітників підтримували більшовиків)	існувало регулярної і централізованої армії)	боротьби за владу; уміла соціальна демагогія Рад
---	--	--

Перша спроба радянзації

- ✓ Знищення старого державного апарату й утворення органів радянської влади:

Центральний Виконавчий Комітет рад України - постійно діючий вищий орган радянської влади в Україні, обраний I Всеукраїнським з'їздом рад у Харкові. Між з'їздами рад ЦВК виконував функції законодавчого, виконавчого, розпорядчого і контролюючого характеру.

Народний секретаріат — виконавчий орган Тимчасового ЦВК Рад України. Сформований у Харкові в січні 1918 року російськими і місцевими більшовиками як український радянський уряд. Складався з 12 секретарів. Засідання секретаріату вела Є. Бош.

Революційні комітети (ревкоми) — тимчасові надзвичайні органи радянської влади, які існували у 1918–1921 рр.; зосереджували всю владу в губерніях, повітах, містах, та сілах

- ✓ Націоналізація великих промислових підприємств; встановлення робітничого контролю над виробництвом; підпорядкування промисловості України Вищій раді народного господарства
- ✓ Поширення на Україні Декрету про землю; відновлення постачання хліба з України до Росії
- ✓ Ліквідація української грошової системи
- ✓ Політика розчленування території України на «регіональні республіки»: Донецько-Криворізька, Одеську, Таврійську. Частина українських земель увійшла до Донської республіки
- ✓ Червоний терор
- ✓ Створення робітничо-селянської армії України – Червоного козацтва

Питання для самоконтролю

1. Якими важливими положеннями відрізнялися зміст I, II, III Універсалів від змісту IV Універсалу Центральної Ради?
2. Чому Радянська Росія виступила з ультимативними вимогами до Центральної Ради?
3. Центральної Ради?

4. Які обставини спонукали прийняття IV Універсалу Центральної Ради?
5. Чи могли визнати більшовики незалежність УНР?
6. Які проблеми, на вашу думку, Центральна Рада повинна була вирішити насамперед?

Розгортання Української революції (кінець 1918 – 1921 рр.)

1. Внутрішня та зовнішня політика Української Держави гетьмана П.Скоропадського.
2. Утворення Директорії. Відновлення УНР.
3. Проголошення ЗУНР.
4. Радянська окупація України.

9 (22) грудня 1917 р. з ініціативи більшовиків розпочалися переговори між Росією і Німеччиною та її союзниками у Бресті–Литовському.

19 грудня 1917 р. (1 січня 1918 р.) - прибуття на переговори у Брест-Литовський делегації УНР на чолі з С.Голубовичем.

В січні 1918 р. більшовики спробували замінити делегацію УЦР представниками радянської України. Визнання союзними державами УНР незалежною.

27 січня (9 лютого) 1918 р. – підписання мирного договору між УНР та державами Четверного союзу:

- ✓ Скасовувався стан війни між сторонами
- ✓ Відмова від взаємним територіальних та матеріальних претензій
- ✓ Обмін військовополоненими
- ✓ Налагодження економічних взаємовідносин
- ✓ Зобов'язання України надати країнам Четверного союзу 60 млн. пудів зерна, 2750 тис. пудів м'яса, 3 млн. пудів цукру та іншу сільгосппродукцію. Німеччина та Австро-Угорщина мали постачати до України промислові товари.
- ✓ За таємною декларацією Україна відмовлялася від територій на захід від Дністра, а також в Східній Галичині. Австро-Угорський уряд зобов'язувався створити в зі Східної Галичини й Буковини один коронний край із широкою автономією.

Значення Берестейського договору			
Визнання України на міжнародній арені.	Можливість продовжити процес	Німецька сторона використала	скрутне становище України для
Україна першою			

вийшла з Першої світової війни	українського державотворення	вирішення власних проблем
--------------------------------	------------------------------	---------------------------

Делегація УЦР звернулася до Німеччини та Австро-Угорщини з проханням про допомогу в боротьбі проти вторгнення армії радянської Росії. 18 лютого 1918 р. армії Четверного союзу та УНР почали наступ, в результаті якого радянські війська 1 березня залишили Київ.

Політика УЦР у січні – квітні 1918 р.

- ✓ Запровадження нового стилю в літочисленні
- ✓ Уведення в обіг національної валюти – гривні
- ✓ Затвердження державного герба – тризуб Володимира Великого
- ✓ Уведення закону про громадянство
- ✓ Скасування приватної власності на землю
- ✓ Підтвердження соціально-економічної політики, що були проголошені III і IV Універсалами
- ✓ 29 квітня 1918 р. відбулося останнє засідання УЦР, де було обрано президентом України М.Грушевського й ухвалено Конституцію УНР:
  - Україна мала стати парламентською республікою
  - Гарантувалися демократичні права і свободи
  - Вищу законодавчу владу в мали здійснювати Всенародні збори, виконавчу – Рада народних міністрів, судову – Генеральний суд

Причини падіння Центральної Ради

- Конфлікт УЦР з німецько-австрійською окупаційною адміністрацією. Невиконання УЦР своїх зобов'язань.
- Конфлікт з консервативними колами України. Прихильність лідерів УЦР до соціалістичних ідей.
- Непослідовність, нерішучість у вирішенні нагальних соціально-економічних проблем Утрата соціальної опори.
- Нездатність УЦР ефективно налагодити систему державного управління
- Втома населення від нестабільності і розрухи, прагнення встановити сильну владу
- Втручання німецько-австрійської адміністрації у внутрішні справи України

29 квітня 1918 р. - З'їзд хліборобів землевласників передав владу генералу **П.Скоропадському**, який проголосив себе гетьманом України, зосередив в своїх руках законодавчу, виконавчу та судову владу, керував закордонними відносинами, був головнокомандуючим армією та флотом

Політика гетьмана П.Скоропадського

<i>Галузь</i>	<i>Характеристика</i>
<i>Політичний устрій</i>	Перетворення УНР на Українську Державу монархічного типу на чолі з гетьманом. Структура влади: гетьман, Рада Міністрів, губернські й повітові старости, волосні старшини, у великих містах - градоначальники
<i>Економічний розвиток</i>	Відновлення приватної власності на землю, формування середнього класу землевласників. Повернення націоналізованих підприємств попереднім власникам. Удосконалення грошової системи, відкриття українських банків. Відновлено залізничний рух. Встановлено 12-годинний робочий день, заборонено страйки, обмежена свобода профспілок, зростає безробіття. Розвиток зовнішнього ринку.
<i>Національно-культурний розвиток</i>	Визнання української мови державною. Створено державні українські університети в Києві і Кам'янець-Подільському, відкрито 150 українських гімназій, засновано Державний український архів, Національну галерею мистецтв, Український історичний музей, Український театр драми і опери, Українську національну бібліотеку, Українську академію наук на чолі з В.Вернадським (27 листопада 1918 р.). Утворено Українську автокефальну православну церкву на чолі з митрополитом В.Липківським.
<i>Військова справа</i>	Переформовано старі й створено нові військові частини: Окрема запорозька дивізія, Сердюцька дивізія, галицький полк Січових стрільців, Сірожупанна дивізія. Функції поліції і держаної безпеки виконувала Державна варта. Реорганізовано державний флот. 16 жовтня 1918 р. окремим Універсалом П.Скоропадський відновив козацтво.
<i>Зовнішні відносини</i>	Установлення дипломатичних відносин з 12 країнами. 12 червня 1918 р. підписано мирний договір з радянською Росією. Гетьманський уряд підтримував відносини з Доном, Кубанню, Кримом.

	<p>Дипломатична боротьба за повернення українських територій, які залишилися за межами України.</p> <p>Договір з Румунією про передачу Україні Бессарабії.</p>
--	--

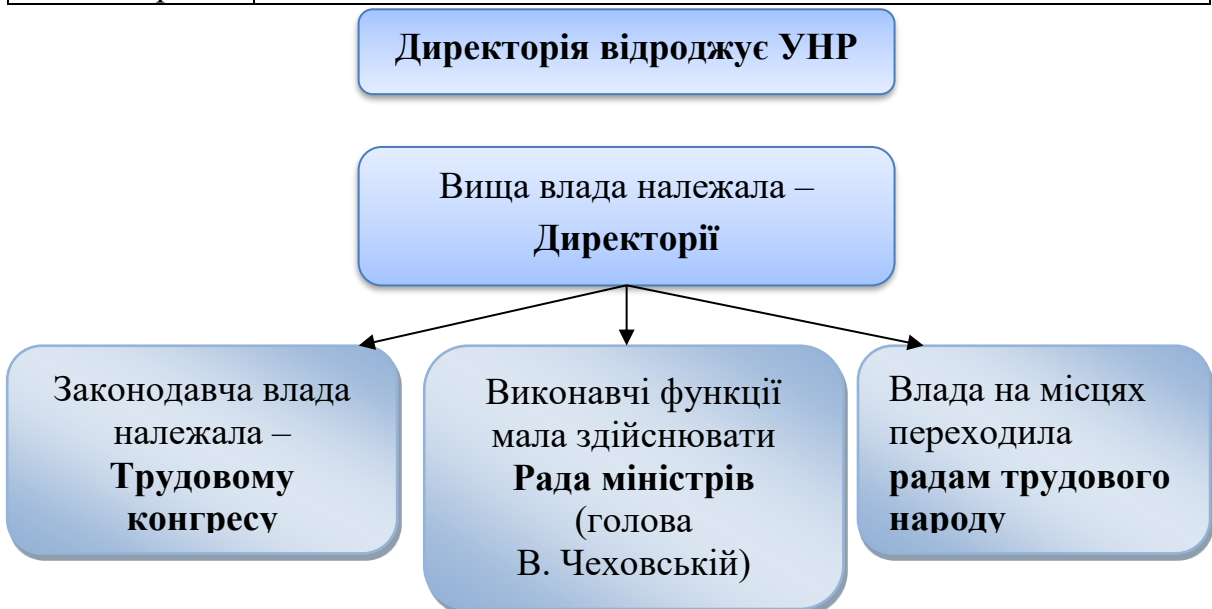
Режимом гетьмана були незадоволені:

<p>- селяни Влітку 1918 р. врозгортається масовий селянський рух – отаманщина</p> <p style="text-align: center;">Н.Махно</p>	<p>- робітники Для активізації роботи серед пролетаріату, на території Росії влітку 1918 р. була створена КП(б)У.</p>	<p>- політичні партії соціалістичного напрямку. УСДРП, УПСР, УПСС, УПСФ – не визнавали чи засуджували гетьманський режим. В серпні 1918 р. був створений Український національний союз, як опозиція гетьманському режиму.</p>
--	---	--

Падіння гетьманату П.Скоропадського

13 – 14 листопада 1918р	На засіданні УНС розглядалось питання збройного виступу проти П.Скоропадського. Для керівництва повстанням було обрано тимчасовий орган – Директорію у складі В.Винниченка (голова), С.Петлюри, Ф.Швеця, А.Макаренка, О.Андріївського.
14 листопада 1918 р	Гетьман проголошує Декларацію, в якій йдеться мова про федерацію з не більшовицькою Росією.
15 листопада 1918 р.	Початок повстання проти гетьмана. Виступ січових стрільців у Білій Церкві.
18 листопада 1918 р.	Вирішальний бій під Мотовилівкою, поразка гетьманських військ, перехід значної їх частини на бік повстанців
14 грудня 1918 р.	Вступ до Києва військ Директорії. Гетьман зрікся влади й виїхав до Німеччини.
18 грудня 1918 р.	Прибуття Директорії до Києва.

Виборчі права надавались робітникам, селянам, трудовій інтелігенції
Права голосу були позбавлені поміщики, буржуазія, нетрудова інтелігенція

Симон Петлюра (1879 - 1926) – український державний, військовий та політичний діяч. Організатор українських збройних сил. Член Генерального секретаріату УЦР на посаді Генерального секретаря з військових справ. Один з лідерів Директорії. Головний отаман Армії УНР. 9 травня 1919 р. обраний Головою Директорії, отримавши практично диктаторські повноваження.

Політика Директорії УНР

<i>Внутрішня політика</i>	<i>Аграрна реформа</i>	<i>Зовнішня політика</i>
Скасовувалися всі закони гетьманського уряду. Відновлювались: 8-годинний робочий день, робочий контроль на підприємствах, діяльність профспілок, право проведення страйків, національно-персональна автономія.	Вилучення землі у поміщиків без викупу. Поміщикам пообіцяли компенсації за різноманітні вдосконалення, недоторканість племінної худоби, виноградників, земель промислових підприємств та іноземців	УНР визнали Угорщина, Чехо-Словаччина, Голландія, Італія, Ватикан. Мета – забезпечити міжнародне визнання, здобути вихід з міжнародної ізоляції, пошук союзників. Шляхи реалізації різні: В.Винниченко, В.Чехівський – за союз з РСФРР; С.Петлюра – за союз з Антантою.

Друга радянсько-українська війна

Листопад 1918р.	Раднарком РСФРР скасував умови Брестського миру. Початок воєнних дій.
Листопад – грудень 1918р.	Війська Антанти окупували південь України. Почалась інтервенція (відкрите або приховане втручання однієї чи декількох держав у внутрішні справи іншої держави).
Грудень 1918р. – січень 1919р.	Спроба мирних переговорів між Директорією та Раднаркомом не вдалася. Воєнні дії тривали. Директорія УНР офіційно оголосила війну РСФРР.

Лютий 1919 р.	Радянські війська увійшли до Києва. Директорія переїхала до Вінниці й розпочала переговори з Антантою. Головою Директорії стає С.Петлюра.
Березень – квітень 1919 р.	Головні сили Директорії розгромлені; вона втратила контроль над більшою частиною України. Поразка та евакуація військ Антанти з півдня України. Друга спроба встановлення радянської влади в Україні.

Проголошення Західноукраїнської Народної Республіки

<i>Дата</i>	<i>Подія</i>
16 жовтня 1918р.	Маніфест австрійського імператора про перебудову держави на федеративних засадах
18 жовтня 1918 р.	Утворення у Львові Української Національної Ради . Її склад – Українські парламентарії з Галичини й Буковини, керівники політичних партій і церковні ієрархи – разом 150 чоловік. Її мета – об’єднати західноукраїнські землі в єдину Українську державу мирними методами.
30 жовтня 1918 р.	Центральний військовий комітет починає готувати повстання. Підготовку очолив сотник Українського січового стрілецтва Дмитро Вітовський .
1 листопада 1918 р.	Листопадовий зрив - у Львові Українська Генеральна Команда (колишній Український Військовий комітет) за допомогою 1500 стрільців здійснили Переворот - Владу у Львові було передано Українській Національній Раді.
13 листопада 1918 р.	Проголошення самостійної Західноукраїнської Народної Республіки . Територія – 70 тис. кв. км з населенням 6 млн. осіб.

Органи влади ЗУНР			
	Голова держави Президент Євген Петрушевич	Законодавча влада Українська Національна Рада	Виконавча влада Державний секретаріат на чолі з К.Левицьким

Внутрішня політика ЗУНР

- ✓ Закон про громадянство, проголошення української мови державною.
- ✓ Уведення національної валюти: гривні та карбованця.
- ✓ Закон про національні меншини гарантував їм 30% місць у майбутньому парламенті.
- ✓ Закон про основи освіти: дозвіл на заснування приватних шкіл, надання прав національним меншинам на школи з рідною мовою викладання.
- ✓ Установлення державної монополії на продаж найважливіших продуктів.

- ✓ Запровадження 8-годинного робочого дня.
- ✓ Утворення національних збройних сил - Української Галицької Армії.
- ✓ Аграрна реформа: земля відчужувалася від великих власників і передавалася земельним комітетам, термін наділення селян землею не встановлювався, за самочинне захоплення земель передбачалися покарання.

<i>Зовнішня політика ЗУНР</i>		
<i>Стосунки між ЗУНР та УНР</i>		
22 січня 1919 р. проголошено Акт злуки УНР і ЗУНР		
<i>Рішення Паризької мирної конференції щодо ЗУНР</i>		
Країни Антанти не визнали українські держави. Французька місія вимагала припинити війну, поділити Галичину на польську і українську. 25 червня 1919р. представники Антанти визнали право Польщі на окупацію Східної Галичини.		
<i>Основні етапи польсько-української війни</i>		
1 листопада 1918 р. почались збройні сутички у Львові. 11 листопада 1918 р. поляки зайняли Перемишль. 21 листопада 1918 р. – Львів. Листопад – грудень 1918 р. – польські війська заволоділи 10 повітами з 59. Квітень 1919 р. – наступ польських військ разом з французькою армією генерала Й. Галлера. 7-28 червня 1919 р. – Чортківська офензива – наступальна операція, в результаті якої 25 тис. вояків УГА під командуванням генерала О.Грекова примусили відступити 100- тисячну польську армію. На початку липня виснажена УГА відступила за р.Збруч. Керівництво ЗУНР переїхало до Кам'янця-Подільського.		
<i>Поглинення території ЗУНР різними країнами</i>		
<i>Східна Галичина</i>	<i>Північна Буковина</i>	<i>Закарпаття</i>
Червень – липень 1919 р. – окупація цих земель Польщею. 14 березня 1923 р. – рішення Ради Антанти про остаточне включення Східної Галичини до складу Польщі.	Листопад 1918 р. – окупація цих земель Румунією. 10 вересня 1919 р. – передача за Сен-Жерменським договором Північної Буковини до складу Румунії.	Березень – квітень 1919 р. – землі Закарпаття – автономна одиниця Угорської Радянської Республіки. Травень 1919 р. – окупація цих земель Румунією та Чехо-Словаччиною. 10 вересня 1919 р. – за Сен-Жерменським договором включені до Чехо-Словаччини .

Радянська окупація України

6 січня 1919 р. - Проголошено утворення
Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР)

10 березня 1919 р. - Затвердження першої Конституції УСРР.

Її основні положення:

- проголошувалася перемога диктатури пролетаріату;
- скасування приватної власності;
- влада трудового народу здійснювалася через систему Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів.

Органи влади і управління УСРР		
КП(б)У – контроль та загальне керівництво		
Законодавча влада – Всеукраїнський з'їзд Рад ; між з'їздами – ВУЦВК , голова – Г.Петровський.	Виконавча влада – РНК УСРР , голова – Х.Раковський.	Каральні органи – Всеукраїнська надзвичайна комісія (ВУНК) , голова – Мартин Лаціс.
Місцеві органи влади – революційні комітети (ревкоми) та комітети бідноти (комбіди).		

Політика «**воєнного комунізму**» - програма соціально-економічних перетворень, яку більшовики впроваджували у 1919 – 1920 рр. Її мета – побудова комунізму насильницькими методами; мобілізація ресурсів для боротьби з противниками радянської влади.

Галузь	Основні заходи
<i>Сільське господарство</i>	Уведення продрозкладки – здача селянами державі за твердими цінами всіх «надлишків» сільгосппродукції. Державна монополія на продаж та заготівлю хліба. Розпочалася колективізація сільського господарства (комуни, артїлі, ТОЗи)
<i>Промисловість</i>	Націоналізація промислових підприємств. Уведення загальної трудової повинності. Мілітаризація праці . Зрівняльна система оплати праці.
<i>Торгівля й фінанси</i>	Заборона приватної торгівлі, перехід до прямого товарообігу. Карткова система на продукти харчування. Установлення твердих цін на товари. Скасування плати за житло, комунальні послуги, транспорт.

<i>Політика</i>	Червоний терор. Різде обмеження суверенітету України. Утворення в червні 1919 р. Військово-політичного союзу радянських республік з метою централізованого керівництва господарством (ВРНГ), фінансами, військом.
-----------------	--

Воєнні дії на території України в другій половині 1919 р.

<i>Дата</i>	<i>Подія</i>
Весна 1919 р.	Початок наступу армії генерала А.Денікіна. До кінця червня більшовики залишають Донбас, Харків, Катеринослав, Одесу.
Липень 1919 р.	УГА з'єдналася з військами УНР. Наступ українських армій: УГА – на Київ; Армія Директорії - на Одесу.
Серпень 1919 р.	Київська катастрофа. 3 серпня передові частини УГА вступили в Київ. Наступного дня в Київ увійшли денікінці та встановили контроль над містом. Війська УГА залишили Київ. Приєднання УГА до армії Денікіна (грудень 1919 р.)
Вересень 1919 р.	Більша частина території України опинилася під владою А.Денікіна

Денікінський режим в Україні

- ✓ Невизнання УНР; розподіл території України на області очолювані російськими генералами.
- ✓ Поновлення приватної власності та її недоторканість
- ✓ Створення спеціальних каральних загонів для повернення майна поміщикам, сплата селянами великих податків
- ✓ Закриття українських шкіл і видань, репресії проти української інтелігенції та єврейського населення
- ✓ Скасування 8-годинного робочого дня.

В жовтні 1919 р. почався контрнаступ Червоної армії проти денікінців, який тривав до березня 1920 р. Залишки Білої армії, які очолював П.Врангель, закріпилися в Криму.

Грудень 1919 р. – травень 1920 р. - перший зимовий похід армії УНР. Війська під командуванням генерала М.Омеляновича-Павленка здійснили рейд Правобережжям, пройшли з боями 2 тис. км тилами денікінської та Червоної армій, захопили Вінницю, Умань, Одесу.

Польсько-радянська війна (1920 – 1921)

<i>Дата</i>	<i>Подія</i>
-------------	--------------

Квітень 1920р.	Варшавський договір між УНР і Польщею: визнання Польщею Директорії на чолі з С.Петлюрою як верховної влади незалежної УНР, домовленість про спільні дії проти більшовиків, до Польщі відходили Східна Галичина, Холмщина, Підляшшя, частина Поділля та сім повітів Волині.
25 квітня 1920 р.	Початок наступу польсько-українських військ.
6 травня 1920р.	Вступ польської армії і частин УНР до Києва.
14 травня 1920 р.	Початок контрнаступу Червоної армії
Червень 1920р.	Червона армія зайняла Київ. Війська Західного фронту наступали на Варшаву, Південно-Західного – на Львів.
Липень 1920 р.	Створення більшовицького уряду Східної Галичини – Галицький ревком на чолі з В.Затонським. Проголошення Галицької Соціалістичної Радянської Республіки. Польща звернулася по допомогу до Англії і Франції
11 липня 1920р.	Нота англійського міністра закордонних справ Дж. Керзона про встановлення радянсько-польського кордону по «лінії Керзона», що була визначена країнами Антанти в грудні 1919 р.
Серпень 1920р.	Червона армія підійшла до Варшави. Початок наступу польських військ.
Жовтень 1920р.	Перемир'я між Польщею та Радянською Росією.
18 березня 1921 р.	Підписано Ризький мирний договір між Польщею та РСФРР і УСРР. Умови: анулювання Варшавського договору, визнання Польщею УСРР, передача Польщі західноукраїнських та західнобілоруських земель, забезпечення умов національно-культурного розвитку для росіян, українців і білорусів на території Польщі.
Листопад 1921 р. – Другий Зимовий похід УНР на чолі з отаманом Ю.Тютюнником. 1500 добровольців перейшли польський кордон з метою об'єднати розрізнені повстанські загони в боротьбі проти радянської влади. Під містечком Базар дивізія Г.Котовського розгромила повстанців. 450 бійців потрапило в полон та було розстріляно. Це була остання спроба військ УНР повалити радянську владу в Україні.	

Розгром Білої армії барона П.Врангеля

<i>Дата</i>	<i>Подія</i>
Червень – вересень 1920 р.	Наступ військ П.Врангеля з Криму. До жовтня білогвардійці вийшли на лінію Херсон – Нікополь – Запоріжжя – Синельнікове - Маріуполь

Жовтень 1920 р.	Початок контрнаступу радянських військ.
Листопад 1920 р.	Форсування Червоною армією Сивашу, узяття Перекопських і Чонгарських укріплень. Розгром військ Врангеля.

Основні причини поразки українських національно-визвольних змагань

- Низький рівень національної самосвідомості українців, як наслідок – слабка соціальна база визвольного руху. Українську революцію очолила інтелігенція, яка розраховувала на підтримку селян. Інтелігенція була нечисленною, а селянство – політично несвідомим.
- Відсутність єдності в діях українських національних сил, які не пішли на компроміс в ім'я загальнонаціональних інтересів.
- Несприятлива міжнародна ситуація, відсутність зовнішньої підтримки.

Питання для самоконтролю

1. Чому країни Четверного союзу пішли на укладення мирного договору з УНР, а не просто захопили територію України?
2. Чи можна вважати Брестський мир між УНР і країнами Четверного союзу сепаратним?
3. Поясніть причини швидкого усунення УЦР від влади.
4. У чому були сильні та слабкі сторони політики гетьмана П.Скоропадського?
5. Зміна УЦР Гетьманатом, тобто демократичної парламентської форми державного управління авторитарною владою, - це закономірність чи випадковість? Від яких факторів залежить зміна форми державного правління?
6. Порівняйте державний устрій за часів УНР ЦР. Гетьманату УНР Директорії та ЗУНР.
7. Які розбіжності були в зовнішньополітичних орієнтирах Директорії та керівництва ЗУНР?
8. Визначте історичне значення Акту Злуки УНР та ЗУНР. Чому він так і не був утілений у життя?
9. Чому українські національно-визвольні змагання 1918-1921 рр. зазнали поразки?
10. Які уроки національно-визвольних змагань українського народу 1918-1921 рр.?

Тема 2.2 Україна в міжвоєнний період (1921 – 1939 рр.)

Українська СРР в умовах нової економічної політики (1921 – 1928 рр.)

1. Впровадження непу в Україні. Голод 1921—1923 рр.
2. Утворення СРСР. Статус України.
3. Політика українізації.

Нова економічна політика (НЕП) — економічна політика, яка проводилася в Радянських республіках починаючи з 1921 року. Була прийнята весною 1921 року X з'їздом РКП(б), змінивши політику «воєнного комунізму». Нова економічна політика мала на меті відновлення народного господарства і подальший перехід до соціалізму.

На початку 20-х рр. **внутрішнє становище УСРР** характеризувалося глибокою економічною і політичною кризою.

Економічна розруха:

- У 1920 р. промислове виробництво складало 10 % від рівня 1913 р.;
- З 11 тис. підприємств діяло лише 2,5 тис.;
- Знищено 4 тис. км залізниць;
- Масове безробіття, у 1921 р. працювало лише 260 тис. робітників (27,6% від кількості робітників у 1917 р.);
- Посівні площі з 20,9 млн. десятин у 1913 р. скоротилися до 15,4 млн. у 1920 р. Валовий збір зерна становив 38,5 % від рівня 1913 р.
- Загальна сума збитків, завдана воєнними діями, оцінювалася у 12 млрд.крб.

Політична нестабільність:

- Страйки робітників;
- Виступи в армії, на флоті;
- Селянський повстанський рух Отаманщина охоплював понад 100 тис. чоловік.

Міжнародне становище УСРР.

<i>Проблеми</i>	<i>Досягнення</i>
Невизнання РСФРР і УСРР великими державами світу. Ворожа позиція великих держав на міжнародній арені. Конфлікт із Польщею.	Протягом 1921 – 1922 рр. укладені мирні договори з Литвою, Польщею, Латвією, Естонією; угода про обмін військовополоненими з Німеччиною; тимчасова угода з Австрією; договір про дружбу і співробітництво з Туреччиною. Участь в роботі Генуезької та Лозаннської конференцій. У 1922 р. посольства УСРР існували в Англії, Австрії, Італії, Німеччині, Польщі, Чехословаччині, Росії.

Голод 1921 – 1923 рр.

Причини голоду

Скорочення виробництва сільгосппродукції	Посуха та неврожай 1921р.	Післявоєнна розруха	Вивезення хліба до Росії
<i>Політика влади</i>			
Приховування факту голоду	Продовження вивезення хліба з України	Ізоляція військами районів, охоплених голодом	Вилучення церковних цінностей під приводом боротьби з голодом
<i>Територія, охоплена голодом</i>		<i>Масштаби</i>	
Катеринославська, Донецька, Запорізька, Одеська, Миколаївська губернії, південь Харківської		Голодувало від 4 до 7 млн. осіб. Епідемії холери, тифу, оспи.	
<i>Міжнародні організації, що надавали допомогу голодуючим</i>			
Американська адміністрація допомоги Фонд Ф.Нансена, Червоний хрест, релігійні організації, Міжнародний комітет робітничої допомоги			
<i>Наслідки</i>			
Померло від голоду 1,5 – 2 млн. осіб. Загальні демографічні втрати склали 5 млн.		Придушення селянського повстанського руху. Зміцнення влади більшовиків.	

<i>Причини переходу до непу</i>			
Глибока соціально-економічна і політична криза	Намагання утримати владу в будь-який спосіб	Відкладення «світової» революції.	

10 березня 1921 р. на X з'їзді РКП(б) було ухвалено постанову «Про заміну продрозкладки продподатком»

Основні складові непу

<i>Галузь</i>	<i>Основні заходи непу</i>
<i>Сільське господарство</i>	Скасування продрозкладки, введення продподатку - натуральний податок з селянських господарств, встановлювався у розмірі 20%. Найбідніша частина селян повністю звільнялася від нього, середняки оподатковувались у зниженому розмірі, а заможні селяни підлягали підвищеному оподаткуванню. Оренда землі. Використання найманої праці Розвиток різних форм кооперації (добровільне об'єднання людей для виробничої, постачально-збутової чи іншої діяльності)

Промисловість	<p>Продаж у приватну власність дрібних та частини середніх підприємств</p> <p>Дозвіл на оренду та найману працю</p> <p>Об'єднання великих підприємств у трести. Всього за НЕП в Україні нараховувано 36 місцевих і 24 республіканські трести.</p> <p>Трести переводились на госпрозрахунок (система економічних відносин, за якої підприємства одержують певну самостійність)</p> <p>Скасування загальної трудової повинності</p> <p>Перехід від зрівняльної до відрядної зарплатні</p>
Фінанси та торгівля	<p>Розвиток державної, приватної, кооперативної торгівлі</p> <p>Проведення грошової реформи (1922-1924): випуск забезпеченого золотом червонця, вилучення старих грошових знаків</p> <p>Запровадження податків, платні за комунальні послуги, транспорт</p>

Особливості впровадження непу в Україні:

- ✓ Було запроваджено пізніше, ніж в інших республіках.
- ✓ Висока ставка продподатку.
- ✓ Застосування репресивних заходів.

Наслідки запровадження непу.

- Підвищення продуктивності праці.
- Швидкі темпи відбудови народного господарства.
- Підвищення життєвого рівня населення.
- Зростання кількості міського населення.
- Прискорення соціальної диференціації.
- Безробіття.

Відбудова народного господарства

- ✓ Перехід до непу поклав початок відбудови господарства
- ✓ Розпочалося будівництво великих енергетичних об'єктів – Дніпровська ГЕС, Штерівська ДРЕС, Чугуївська ДРЕС.
- ✓ Відбудова вугільної промисловості та металургії відбувалось повільно: вугільна промисловість лише у 1928 р. досягла довоєнного рівня; на 1925/26 господарський рік виробництво чавуну досягло лише 58% від рівня 1913 р., а виробництво сталі – 63%.
- ✓ Успішно розвивалося машинобудування, продукція якого у 1925/26 р. становила 158,6% довоєнної.
- ✓ Успішно розвивались шкіряна, взуттєва, текстильна, швейна, хлібопекарна, борошномельна, м'ясна та інші галузі легкої та харчової

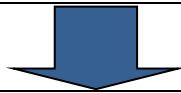
промисловості, які до середини 20-х років перевищили довоєнний рівень.

- ✓ Швидкими темпами відбудовується сільське господарство. Збільшуються посівні площі, зростає врожайність (у 1922 р. – 637 млн. пудів зернових , у 1923 р. – 765,4 млн. пудів). Розвивається кооперація – у 1925 р. діяло понад 11300 сільськогосподарських кооперативів, які охоплювали 1,5 млн. селян (30%), в той час як колективні господарства – лише 1,2% господарств.

Основні етапи входження УСРР до складу СРСР

1919 – 1920рр.	Створення воєнно-політичного союзу радянських республік Росії, України, Латвії, Литви й Білорусії. Проголошення спільними п'яти найважливіших народних комісаріатів – військових, народного господарства, залізничного управління, фінансів та праці.
1920 – 1922рр.	Формування «договірної федерації» . Підписання радянськими республіками договорів про воєнний і господарський союз. До вже об'єднаних наркоматів додавались – зовнішньої торгівлі, шляхів, пошти і телеграфу.

Проект Й Сталіна – «автономізація» - включення радянських республік до складу РСФРР на правах автономії	Проект В.Леніна – всі радянські республіки увійдуть до нового державного об'єднання на рівних правах	Проект Х.Раковського , М. Скрипника – створення конфедерації (<i>форма державного устрою, союз держав, члени якого зберігають незалежність, але об'єднуються для вирішення певних питань</i>)
--	--	--

10-14 грудня 1922 р. у Харкові VII Всеукраїнський з'їзд Рад схвалив Декларацію про створення Союзу РСР, проект Союзного договору і проект Конституції
30 грудня 1922 р. I з'їзд Рад СРСР затвердив Декларацію про утворення Союзу РСР та проект Союзного договору. До складу СРСР увійшли РСФРР, УСРР, БСРР, ЗСФРР.
У січні 1924 р. II всеукраїнський з'їзд Рад затвердив Конституцію СРСР.
У 1925 р. IX Всеукраїнський з'їзд Рад вніс зміни до Конституції УСРР, що остаточно законодавчо закріплювало входження України до складу СРСР.

- До компетенції виключно союзного уряду входили: зовнішня політика, збройні сили, зв'язок, транспорт, планування господарства.
- Під спільне союзно-республіканське управління підпадали продовольчі справи, фінансові питання, робоча сила, промисловість.
- Уряд УСРР одержав права на керівництво внутрішніми справами, юстицією, сільським господарством, освітою, охороною здоров'я, соціальним забезпеченням.

Політика «коренізації» в УСРР (українізація)

Українізація – політичне просування і впровадження елементів української мови та української культури в різних сферах життя.

<i>Дата проголошення</i>	У квітні 1923 р. XII з'їзд РКП(б) проголосив політику коренізації – укорінення радянської влади в республіках
<i>Мета</i>	Створення національного підґрунтя для проведення більшовиками своєї політики Створення позитивного образу радянської влади як всередині країни, так і за її межами Посилення контролю та впливу в національних районах
<i>Основні провідники</i>	 М.Скрипник - український радянський партійний і державний діяч. Голова Народного секретаріату. Один з організаторів КП(б)У. Боровся за встановлення радянської влади в Україні. У 1927–1933 рр. — нарком освіти УРСР. Був активним провідником українізації України
<i>Заходи українізації</i>	Створення комісії з українізації на чолі з секретарем ЦК КП(б)У В.Затонським Підготовка та висування керівних кадрів корінної національності (за чотири роки кількість українців серед державних службовців зросла від 35% до 54%) На українську мову перейшли понад чверть інститутів, половина технікумів і 80% шкіл. Понад 97% дітей навчалися українською мовою. Наклад україномовних газет збільшився у 5 разів, зростає кількість книжкової продукції українською мовою Вивчення української історії, відродження національних традицій і культури
<i>Підсумки</i>	Сприяла залученню до радянського культурного будівництва української інтелігенції, з еміграції повернулася частина діячів культури і науки Відбувся бурхливий розвиток української культури

Були забезпечені культурно-національні права національних меншин, створені національні райони

Боротьба з націонал-комунізмом

Серед українських більшовиків поширюються ідеї **націонал-комунізму** (національно орієнтованого напряму у комуністичному русі, що виник 1917-20 в Україні). Його прибічники вважали, що комунізм потрібно не уніфікувати за російським зразком, а пристосовувати до специфічних національних умов.

М.Хвильовий
український прозаїк, поет, публіцист, один з основоположників пореволюційної

української прози. Вважав, що для вільного розвитку української культури слід звільнитися від російського впливу і переорієнтуватися на європейські традиції - «Геть від Москви!», «До психологічної Європи»

О.Шумський
1924-1927рр. – нарком освіти УСРР,

активно проводив політику українізації, вважав, що партійне і державне керівництво слід доручити корінним українцям

М.Волобуєв
обстоював економічну самостійність УСРР.

«Волобуєвщина», «хвильовизм» і «шумськизм» були проголошені націонал-ухильництвом.

О.Шумського вислано з України, М.Хвильовий покінчить життя самогубством, М.Волобуєв буде заарештований

Питання для самоконтролю

1. Якою була мета Непу?
2. Назвіть головні причини голоду 1921 – 1923 рр.
3. Що таке натуральний (продовольчий) податок ?
4. У чому полягали головні особливості впровадження Непу в УСРР?
5. Чи була альтернатива утворенню СРСР? Чи могла Українська СРР зберегти самостійність?
6. Як визначався формальний статус УСРР у складі СРСР і яким він був реально?
7. Коли і чому більшовицьке керівництво вдалося до політики коренізації і в чому її суть?

8. Чому лібералізація в економіці супроводжувалася жорстким ідеологічним тиском з боку держави?
9. Чому період 1920-х років отримав назву Українського національного відродження?

Утвердження сталінського тоталітарного режиму в Україні

1. Перехід до форсованої індустріалізації.
2. Суцільна колективізація. Голодомор 1932—1933 рр. в Україні.
3. Формування культу особи Й.Сталіна. Масові репресії.

У грудні 1925р. на XIV з'їзді ВКП(б) було взято курс на проведення **індустріалізації** - запровадження система заходів, спрямованих на створення великого машинного виробництва і прискорений розвиток промисловості.

Мета – здійснити технічне переозброєння економіки, зміцнити обороноздатність країни.

Причини проведення індустріалізації:

- Подолання економічної відсталості;
- Забезпечення економічної самостійності, незалежності в умовах капіталістичного оточення й можливої економічної ізоляції;
- Створення економічної бази для зміцнення обороноздатності країни;
- Необхідність технічної підготовки до модернізації сільського господарства;
- Необхідність зміни соціально-класової структури населення в бік збільшення чисельності робітничого класу.

Особливості індустріалізації в Україні: почалася не з легкої, а з важкої промисловості, мала різко завищені темпи, розвиток отримали сировинні галузі, на Правобережжі процеси індустріалізації не були поширенні.

Методи проведення індустріалізації:

- ✓ Планування здійснення індустріалізації по п'ятирічкам (п'ятирічним планам). В 1927 р. XV з'їзд ВКП(б) прийняв перший п'ятирічний план на 1928/29 – 1932 рр. У листопаді 1929 р. в газеті «Правда» з'явилася стаття Й.Сталіна «Рік великого перелому», в якій проголошувався курс на **форсовану індустріалізацію** – прискорений розвиток промисловості за рахунок надмірної експлуатації населення і природних ресурсів.
Друга п'ятирічка – 1933-1937 рр. Третя п'ятирічка почалась у 1938 р.
- ✓ Зосередження управління економікою у вищих органах влади – ЦК ВКП(б) і ВРНГ. Обов'язковість виконання їх рішень. Застосування адміністративно-командних методів управління.

- ✓ Використання виключно внутрішніх джерел коштів: перекачування коштів із легкої та харчової промисловості у важку, зростання податків, внутрішні позики, випуск паперових грошей, форсоване розширення продажу горілки, збільшення вивозу за кордон нафти, лісу, хліба, штучне підвищення цін на промислові товари і зменшення на сільгосппродукцію, режим економії. 1928-1929 рр. – запроваджено нормовану торгівлю хлібом за картками.
- ✓ Розвиток патріотичного ставлення до індустріалізації, трудовий ентузіазм (соціалістичне змагання).
  - 1930 р. – відбійник горлівської шахти «Кочегарка» М.Ізотов закликав на шефських засадах ділитися своїм досвідом з новачками.
  - 1935 р. – відбійник шахти «Центральна-Ірміно» О.Стаханов застосував новий метод роботи, що дало можливість вирубати за зміну 102 тонни вугілля, що в 14,5 рази більше норми.**Стаханівський рух** – масовий робітничий рух за підвищення продуктивності праці, досягнення високих виробничих показників.
- ✓ Використання праці в'язнів на будівництві об'єктів індустріалізації.
- ✓ Репресії проти противників індустріалізації. **1928 р.** – «**шахтинська справа**».

Труднощі проведення індустріалізації:

- Величезні за масштабами перетворення здійснювалися на гігантській території, це вкрай загострило проблеми розвитку інфраструктури (дороги, мости), стан якої не відповідав новим потребам;
- Нестача коштів;
- Обмаль кваліфікованих кадрів робітників та інженерно-технічних працівників;
- Застаріле обладнання, нестача техніки.
- Індустріалізація була першою в історії безпрецедентною спробою планового розвитку важкої промисловості.

Підсумки радянської індустріалізації України

<i>Позитивне</i>	<i>Негативне</i>
Досягнення економічної незалежності. Перетворення СРСР з аграрної на індустріально-аграрну країну. Побудовано 12 підприємств-гігантів: «Запоріжсталь», «Криворіжсталь», «Азовсталь», Дніпрогес, Дніпроалюмінійбуд, Краммашбуд, ХТЗ; Луганський паровозобудівний, металургійні заводи у Макіївці, Дніпродзержинську, Дніпропетровську, Комунарську.	Створення командно-адміністративної економіки, яка ігнорує ринкові закони. Створення замкненої економіки, яка сама себе забезпечує. Хронічне відставання легкої і харчової промисловості. Нерівномірний розвиток окремих районів. Інфляція.

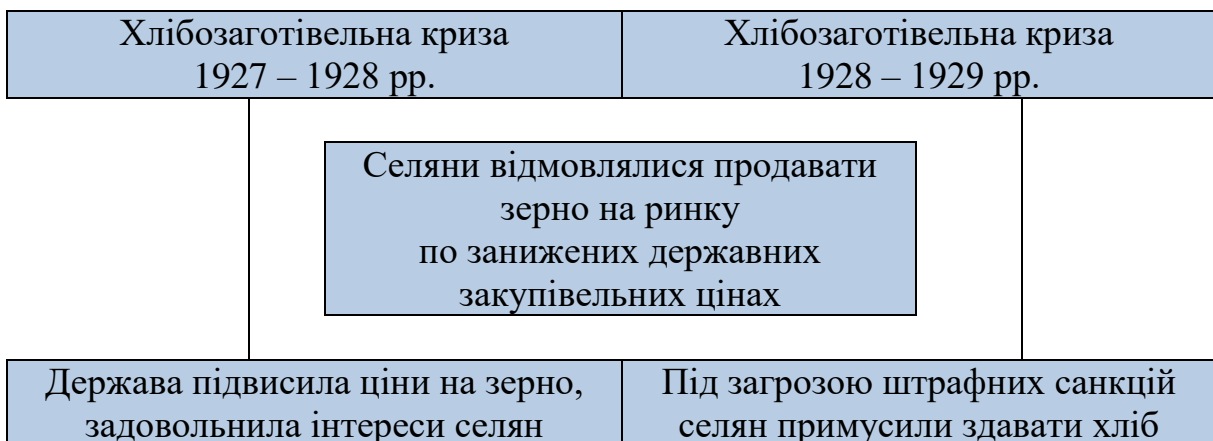
Запрацювали 93 вугільні шахти. Розвиток нових галузей промисловості. Укріплення обороноздатності країни. Ліквідація безробіття.	Зниження життєвого рівня населення. Екстенсивна модель розвитку економіки
--	--

У 1927р. XV з'їздом ВКП(б) був проголошений курс на **колективізацію**

Колективізація – об'єднання дрібних селянських господарств в великі колективні (колгоспи, радгоспи)

За планом I п'ятирічки (1928 – 1932рр.) передбачалось об'єднати в колгоспи в середньому по СРСР 18 – 20% селянських господарств, в Україні – до 30%

<p>Передумови колективізації: Націоналізація землі у 1917 р. Успіхи НЕПу піднесли сільське господарство на рівень 1913 р. Досвід організації колективних господарств накопичений під час проведення політики «воєнного комунізму».</p>	<p>Причини колективізації: Забезпечити перекачування коштів з села в місто для потреб індустріалізації. Поширити вплив держави на приватний сектор сільського господарства. Знищення куркульства як класу.</p>
---	---

<i>Дата</i>	<i>Подія</i>
1929р.	Листопадовий пленум ЦК ВКП(б) заслухав доповідь генерального секретаря ЦК КП(б)У С.Косіора «Про сільське господарство України і про роботу на селі», оголосив курс на

	суцільну колективізацію, яку в Україні слід завершити восени 1931 – навесні 1932 рр.
1930р. січень - березень	Партійно-державні органи почали застосовувати насильницькі методи колективізації. У колгоспи було зараховано 75% селянських господарств з інвентарем, худобою, птицею, присадибними ділянками. Зростає опір селян. Кількість учасників повстань – понад 40 тис.
1930р. березень грудень	Стаття Й.Сталіна «Запаморочення від успіхів», постанова ЦК ВКП(б) від 14.03.1930 «Про боротьбу з викривленнями партійної лінії у колгоспному русі». Почався масовий вихід селян з колгоспів. Але водночас прийнята інша постанова «Про заходи з ліквідації куркульських господарств у районах суцільної колективізації».
1931-1933рр.	Відновилися насильницькі методи колективізації. Для заможного селянства посилювалося оподаткування, було обмежено оренду землі, заборонялось наймати робітників, купувати техніку. Починається компанія «розкуркулення». 1932 р. – введення паспортної системи.
1934 – 1937 рр.	Завершальний етап колективізації. У 1937 р. колгоспи об'єднували 96,1% селянських дворів і обробляли 99,7% посівних площ.

«Розкуркулення» - це система заходів радянських органів влади, спрямованих на знищення заможного селянства. Супроводжувалася конфіскацією майна й висилкою на Північ і до Сибіру селян, які не бажали вступати до колгоспів. Конфісковано 200 тис. господарств, депортовано понад 1 млн. осіб.

Наслідки політики суцільної колективізації

- Знайдені кошти на індустріалізацію
- Підірвала сільське господарство
- Фізично знищила найбільш працездатну частину селянства
- Призвела до відчуження безпосередніх виробників сільгосппродукції від засобів виробництва та кінцевого результату їхньої праці
- Призвела до повного підпорядкування колгоспів радянській владі
- Спричинило голодомор 1932 – 1933 рр.

Голодомор – цілеспрямована політика влади на створення штучного голоду.

Причини голодомору

Необхідність знищення українського селянства свідомої національної верстви, яка загрожувала імперським прагненням Москви	як	Непосильні для селян хлібозаготівлі, конфіскація владою продовольчих запасів; надмірний хлібний експорт. План хлібозаготівель 1932 р. становив 356 млн. пудів хліба.	Небажання селян працювати в колективному господарстві	Економічні прорахунки, спроба здійснити соціалістичне будівництво воєнно-комуністичними методами
--	----	--	---	--

Точки зору на причини голодомору

Голод був спланований Й.Сталіним заздалегідь, щоб винищити українське селянство, у якому вбачався оплот націоналізму і приватновласницької психології	і	Необдумана політика добування коштів на індустріалізацію, коли доля селянства не бралася до уваги
---	---	---

Голод розпочався у грудні 1931 р. і тривав до початку 1934 р.
Найбільшого прояву досяг у червні 1933 р.

1932 р. – ЦВК і РНК СРСР прийняв постанову «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації про зміцнення суспільної (соціалістичної власності) – **«Закон про п'ять колосків»** - передбачав конфіскацію майна, розстріл чи позбавлення свободи на термін не менше 10 років

1932 р. – Надзвичайну комісію по хлібозаготівлі очолив В.Молотов
План хлібозаготівель 1932 р. виконано на 50%

Подвірні обшуки за допомогою ГПУ, міліції, червоноармійців, конфіскація продовольчих і посівних фондів

Прийнято постанову про занесення на **«чорну дошку»** сіл, які «злісно саботують хлібозаготівлі»

Приховування факту голоду, військова блокада

Наслідки голодомору

Завершення колективізації	Масові жертви (від 3 до 8 млн. осіб.)	Придушення опору українського селянства	Переселення селян з Росії в Україну (Донецьку, Дніпропетровську, Харківську, Одеську обл.)	Голодомор став приводом до розгортання боротьби з «українським буржуазним
---------------------------	---------------------------------------	---	--	---

				М націоналіз мом»
--	--	--	--	-------------------------

У 2006 р. Верховна Рада України ухвалила закон «**Про Голодомор 1932–1933 років в Україні**», яким Голодомор визнаний геноцидом українського народу.

***Геноцид** – політика, спрямована на часткове чи цілковите знищення якої-небудь національної, етнічної чи релігійної групи населення.*

Суспільно-політичне життя

- ✓ Реальна влада зосередилася в партійних комітетах всіх рівнів
- ✓ У 1928 р. Й.Сталін здобув диктаторську владу в державі й партії. З 1922 р. – Генеральний секретар ЦК ВКП(б).
- ✓ Відбулися зміни у соціальній структурі населення: зросла чисельність робітничого класу до 4,5 млн.; сформувалася нова соціальна верства – колгоспне селянство; сформувалась нова інтелігенція; утворилась нова соціальна верства – номенклатура (працівники партійних і державних органів, керівники різних рангів); майже повністю ліквідовані приватні власники; зросла чисельність населення міст (до 30%); скоротилась кількість селян; зросла до 2 млн. чисельність службовців.
- ✓ 1934 р. – перенесення столиці УСРР з Харкова до Києва.

5 грудня 1936 р. Надзвичайним VIII з'їздом Рад СРСР була прийнята нова **Конституція СРСР**.

Основний зміст Конституції СРСР.

- Проголошувалася перемога соціалізму в СРСР; його основні принципи (соціалістична власність, ліквідація експлуатації, ставлення до праці як до обов'язку кожного громадянина).
- Вводився принцип загального, рівного, прямого виборчого права при таємному голосуванні.
- Проголошувалося верховенство закону, пріоритет представницьких органів влади, державний суверенітет (верховенство влади) народу,

право націй на самовизначення, керівна і спрямовуюча роль ВКП(б) в усіх сферах життя радянського суспільства, політичні права і свободи. **30 січня 1937 р.** була затверджена Надзвичайним XI з'їздом Рад України **Конституція УРСР.**

Основний зміст Конституції УРСР.

- Закріплювалися всі основні положення Конституції СРСР.
- Декларувалося добровільність об'єднання УРСР з іншими республіками.
- Введено нову назву – Українська Радянська Соціалістична Республіка.
- Визначалися вищі органи державної влади УРСР: Верховна Рада (законодавча влада), Рада народних комісарів (виконавча влада).

Конституції 1936 – 1937 рр. носили декларативний характер, не забезпечували втілення в життя проголошених демократичних положень, містили не сумісні з демократією принципи.

У кінці 20-х – на початку 30-х рр.. політична система СРСР, зберігаючи зовні усі атрибути демократії, перетворилася на різновид **тоталітаризму – режим особистої влади Сталіна, сталінізм.**

Тоталітаризм – політичний режим, який характеризується всеосяжним деспотичним втручанням держави у всі сфери суспільного життя:

- ✓ В економіці: одержавлення всіх форм власності, створення командно-адміністративної системи управління
- ✓ В політиці: монополія ВКП(б) на владу, утворення централізованої держави, культ особи вождя, репресії
- ✓ В духовній сфері: єдина комуністична ідеологія, жорстка цензура, ідеологізація освіти підкорення особистості інтересам колективу та держави, переслідування віруючих, контроль над діяльністю інтелігенції

Репресії – силові каральні заходи, що проводяться щодо противників діючого режиму.

Мета запровадження репресій : тримати суспільні процеси під жорстким контролем, знищувати будь-яку опозицію, будь-які прояви інакомислення, посягати у суспільстві почуття страху, підозри.

Ідейне обґрунтування репресій – теорія Сталіна про неминуче загострення класової боротьби в міру просування до соціалізму та необхідність посилення боротьби проти „ворогів народу”.

Знаряддя здійснення репресій – каральні органи ДПУ, які підпорядковувались НКВС.

Масові репресії в Україні прокотилися трьома хвилями:

1. 1929 – 1931 рр. (примусова колективізація, розкуркулення, переслідування діячів церкви та старої інтелігенції);
2. 1932 – 1934 рр. (голодомор, вбивство С.М.Кирова 1 грудня 1934 р.);
3. 1937 – 1938 рр. – «Великий терор»

Напрямки масових репресій в Україні

- Репресії проти селянства (розкуркулення, штучний голодомор 1932 – 1933 рр.).
- Боротьба з «підпільними націоналістичними організаціями»: «Спілка визволення України» (1930), «Український національний центр» (1931), «Українська військова організація» (1933-34)
- Репресії проти членів КП(б)У: Х.Раковський, Ю.Коцюбинський, С.Косіор, В.Чубар, М.Скрипник; із 62 членів ЦК КП(б)У репресовано 55; із 11 членів політбюро загинуло 10
- Боротьба з «націоналістичними елементами» в Академії наук України: В.Вернадський, О.Богомолець, М.Яворський
- Боротьба проти релігії і церкви
- Гоніння проти українських письменників, діячів мистецтва: письменники М.Зеров, Г.Косинка, К.Буревий; композитор К.Богуславський, керівник театру «Березіль» Л.Курбас, художник М.Бойчук
- Чистка військових кадрів: І.Якир – командуючий військами Київського військового округу, І.Дубовий – командуючий Харківським округом; репресовано 150 офіцерів вищого командного складу

Наслідки репресій

- Українська нація зазнала величезних демографічних втрат – понад 4,5 млн.
- Занепад української національної культури.
- Деформація морально - етичних відносин.
- Посилення економічної і політичної залежності України від центру.
- Шляхом репресій відбулося остаточне утвердження тоталітарного режиму, абсолютної політичної влади Сталіна.

Питання для самоконтролю

1. *Коли було взято курс на індустріалізацію?*
2. *Назвіть хронологічні рамки першої, другої та третьої п'ятирічок.*

3. Як називається процес прискореного розвитку промисловості?
4. За рахунок чого проводили форсовану індустріалізацію?
5. Чому сталінське керівництво здійснювало колективізацію в кількох етапів?
6. Що означав лозунг «ліквідація куркульства як класу»?
7. У чому була мета колективізації? Чи досягла влада своєї мети?
8. Укажіть причини голоду 1932—1933 рр. Якими були його масштаби?
9. Чи можна події 1932—1933 рр. уважати геноцидом?
10. Який вплив мав Голодомор 1932—1933 рр. на політичну ситуацію в Україні?
11. Визначте наслідки Голодомору для майбутнього України.
12. Чи можливо було провести прискорену модернізацію України без установа тотаітарного режиму?
13. Чому Й.Сталін у 1930-ті рр. розгорнув масові репресії? Якою була їх мета?

Західноукраїнські землі в 1921—1939 рр.

1. Правовий статус західноукраїнських земель.
2. Економічне і соціальне становище населення.
3. Розгортання українського національного руху.
4. Проголошення Карпатської України.

	Польща	Румунія	Чехословаччина
Українські території та населення	Східна Галичина, Західна Волинь, Холмщина, Західне Полісся, Підляшшя, Посяння, Лемківщина – 132,2 тис. км ² . Українське населення – 5,6 тис. осіб. 15 березня 1923 р. в Парижі Рада послів держав Антанти визнала фактичні кордони Польщі на Сході з умовою надання автономії для Східної Галичини.	Північна Буковина, Південна Бессарабія (Хотинський, Аккерманський, Ізмаїльський повіти). Населення – 790 тис. українців «Бессарабський протокол» — назва договору між державами Антанти й Ко ролівством Румунія щодо Бессарабії, підписаного 28 жовтня 1920.	Закарпаття. Населення – 549 тис. українців. Офіційна назва – Підкарпатська Русь, з 1928р. – Підкарпатський край.

Розвиток економіки

- ✓ Колоніальний характер економіки, штучне гальмування економічного розвитку.
- ✓ Дрібний, кустарний характер промисловості, розвиток сировинних галузей.
- ✓ Переважання аграрного сектору; аграрні реформи не забезпечили селян землею.
- ✓ **Осадництво** - політика польської колонізації західноукраїнських земель в міжвоєнний період.
- ✓ Міграція та еміграція населення як результат безземелля та безробіття.
- ✓ Розвиток кооперативного руху.

Дискримінація українського населення

➤ **В складі Польщі:**

- Українці не мали права обіймати адміністративні посади, посади в армії та поліції.
- Запровадження політики «полонізації» та асиміляції – зміна географічних назв та прізвищ, заборона вживання термінів «Україна» і «українці», закриття українських шкіл, введення квот на вступ українців до вищих навчальних закладів
- Проводилась **пацифікація** (умиротворення) – польська урядова політика, спрямована на придушення селянських повстань в Західній Україні на початку 1930-х років, яка охопила 500 українських сіл.

➤ **В складі Румунії:**

- Запроваджено воєнний стан у 1918 – 1928 рр.
- Проводилась жорстка політика румунізації – ліквідація українських громадсько-культурних, освітніх установ.
- Антиукраїнська політика влади спричинила масове селянське повстання в Татарбунарах (1924 р.). В результаті судового процесу («Процес 500») засуджено 85 осіб.
- 1928 – 1938 рр. – лібералізація режиму.
- У 1938 р. встановлення військової диктатури, заборона всіх політичних партій і громадських організацій

- **В Чехословаччині** були більш сприятливі умови для економічного та культурного розвитку.

Культурне життя

- ✓ В Польщі із 138 загальноосвітніх середніх шкіл українських було 5 державних і 18 приватних. Працювали вищі навчальні заклади (університет, політехнічний інститут, ветеринарна академія, академія зовнішньої торгівлі, богословська академія), куди вступ українцям було обмежено.
- ✓ Товариство «Рідна школа» видавало підручники, педагогічний журнал, відкривало бібліотеки.
- ✓ У Львові діяв нелегально український **Таємний університет (1921 –**

1925).

- ✓ Тривала діяльність «Просвіт», молодіжних організацій «Пласт», «Сокіл», наукового товариства ім. Т.Шевченка.
- ✓ Працювали письменники та поети В.Стефаник, Ю.Липа, М.Черемшина, О.Теліга.
- ✓ В Румунії в 1924 р. не залишилося жодної української школи. Було закрито українську кафедру у Чернівецькому університеті.

Релігійне життя

- ✓ Основні релігійні конфесії – православні та греко-католики.
- ✓ Найбільших переслідувань зазнали православні. Знищено майже 200 храмів, 150 – передано римо-католикам.
- ✓ Права греко-католиків захищалися конкордатом (особливою угодою) між Ватиканом і польським урядом.

Політичні партії та організації

	<i>Назва, дата утворення</i>	<i>Лідери</i>	<i>Програмні вимоги, діяльність</i>
<i>На території Польщі</i>	Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО) – 1925 р.	Д.Левицький	Боротьба за самостійну, соборну Україну легальними методами
	Українська соціал-радикальна партія (УСРП) – 1926 р.	Л.Бачинський –	Здобуття незалежності України легальними методами, соціалістичні перетворення.
	Комуністична партія Західної України (КПЗУ) – 1919р.	М.Заячківський	Об'єднання з радянською Україною революційним шляхом.
	Організація українських націоналістів (ОУН) – 1929 р.	Є.Коновалець	Створення незалежної соборної української держави у формі національної диктатури. Ідеологія – інтегральний націоналізм Д.Донцова. Різні методи боротьби, включаючи терор.

На території Румунії	Комуністична партія Буковини (КПБ) – 1919 р.	С.Канюк	Приєднання до радянської України. 1926 р. – увійшла до складу КПР.
	Українська національна партія (УНП) – 1927 р.	В.Залозецький	Виступала за компроміс з існуючою владою.
	Радикальна націоналістична організація – середина 1930-х рр.	О.Забачинський, Д.Ківтковський	Дотримувалась ідеології інтегрального націоналізму.
В Чехословаччині	<p>Відсутність суто українських політичних партій.</p> <p>Русофільська (москвофільська) течія – політична течія, яка обстоювала державно-політичну єдність українців з російським народом і Росією - «Общество им. Духновича».</p> <p>Русинство – політична течія, яка виступає за те, що слов'янське населення Закарпаття є окремою нацією.</p> <p>Українофільська течія – течія, яка вважала населення Закарпаття частиною єдиного українського народу, виступали за об'єднання всіх українських земель у єдину державу. Лідер - священик УГКЦ А.Волошин.</p>		

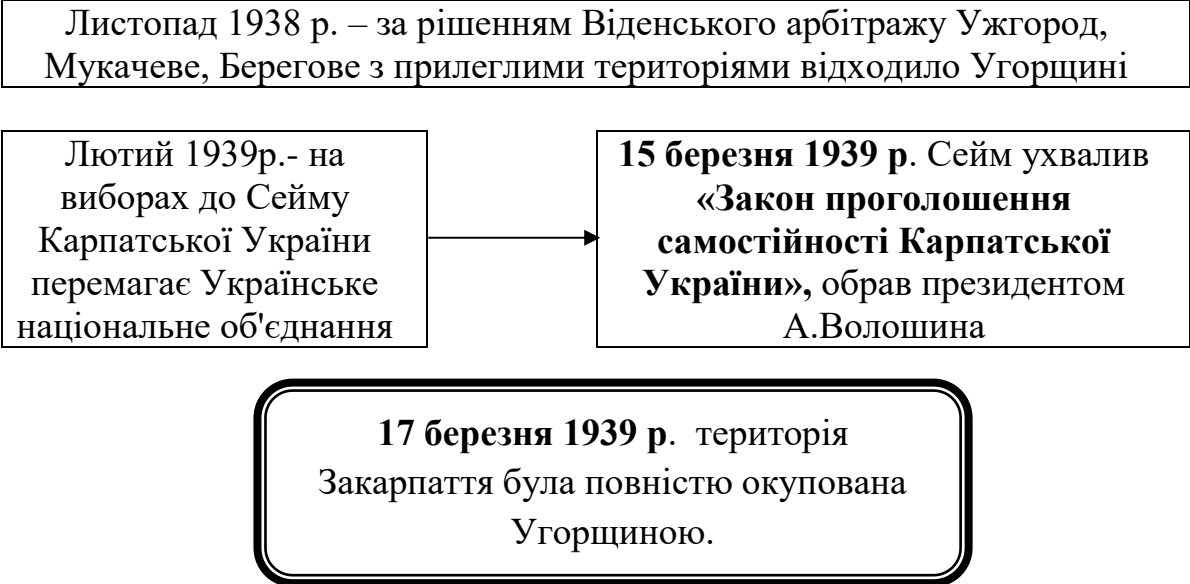
Євген Коновалець (1891-1938) – полковник армії УНР, засновник УВО, голова ОУН. У 1914 р. мобілізований до австрійської армії. У 1915 - 1916 рр. перебував у полоні. У 1917 рр. Є.Коновалець сформував Галицько-буковинський курінь січових стрільців Армії УНР. У серпні 1920 р. за безпосередньої участі Є.Коновальця створено Українську Військову Організацію (УВО). З 1929 р. голова проводу ОУН. 23 травня 1938 р. Коновалець загинув у Роттердамі в результаті спецоперації проведеної органами НКВС СРСР.

29 – 30 вересня 1938 р. Німеччина, Італія, Англія та Франція підписали **Мюнхенську угоду**, яка сприяла руйнації Чехословацької держави.

Жовтень 1938 р.-
проголошення
автономії Закарпаття
у складі Словаччини

28 жовтня 1938 р. був
створений кабінет
міністрів на чолі з
А.Волошином

Питання для самоконтролю

1. Як були поділені українські території за результатами Першої світової війни?
2. Чим пояснити коригування курсу щодо українських земель Польщею?
3. Чим була викликана політика «нацифікації»?
4. Чим відрізнялось становище Східної Галичини і Волині у складі Польщі?
5. Розкажи про особливості релігійного життя на українських землях, що входили до складу Польщі.
6. Яка роль у розвитку промисловості Польщі відводилась західноукраїнським землям?
7. Чим була зумовлена масова еміграція західноукраїнського населення в інші країни?
8. Чому український рух був представлений низкою партій, а не однією загальнонаціональною?
9. Як ви вважаєте, чи була визначена заздалегідь доля Карпатської України?

Тема 2.3 Україна в роки Другої світової війни (1939 – 1945рр.)

1. Українське питання у міжнародній політиці напередодні Другої світової війни.
2. Початок Другої світової війни. Становище в Україні в 1939 — у першій половині 1941 р.
3. Напад Німеччини на Радянський Союз. Окупація України.
4. Нацистський «новий порядок».
5. Рух Опору та його течії.

6. Вигнання окупантів з України. Внесок українського народу у перемогу.

23 серпня 1939 р. СРСР та Німеччина підписали <i>Пакт про ненапад («пакт Молотова – Ріббентропа»)</i> і таємний протокол до нього	
<i>Зміст</i>	<i>Наслідки</i>
Пакт про ненапад був розрахований на 10 років. За таємним протоколом відбувалося розмежування сфер інтересів обох держав у Східній Європі (Фінляндія, Литва, Латвія, Естонія, Польща, Румунія). Територія Польщі поділялася по лінії річок Нарев, Вісла, Сян. Західноукраїнські землі опинилися у сфері інтересів СРСР.	1 вересня 1939 р. нападом Німеччини на Польщу почалась Друга світова війна . 17 вересня 1939 р. радянські війська вступили на територію Польщі. За 12 днів радянські війська зайняли Західну Україну. Офіційна радянська пропаганда назвала це «визвольним походом» червоної армії.

28 вересня 1939 р. в Москві СРСР і Німеччина підписали «Договір про дружбу та державний кордон», а також два таємних протоколи до нього	
<i>Зміст</i>	<i>Наслідки</i>
Кордони між сторонами встановлювалися за «лінією Керзона».	Переважна частина західноукраїнських земель відійшла до СРСР.

У жовтні 1939 р. Народні збори прийняли Декларацію про входження Західної України до складу СРСР і об'єднання її з УРСР. У листопаді 1939р. сесії Верховної Ради СРСР і УРСР ухвалили відповідні закони.

26 червня 1940 р. уряд СРСР пред'явив ультиматум Румунії з вимогою повернути Північну Буковину і Бессарабію. Наприкінці червня Червона армія зайняла ці території. 2 серпня 1940 р. – Південну Буковину та Північну Бессарабію включено до складу УРСР.
--

Території, які увійшли до складу УРСР 1939 – 1940 рр.	Українські території, які опинилися за межами УРСР
Східна Галичина, Західна Волинь, Північна Буковина, Південна Бессарабія	Закарпаття, Холмщина, Підляшшя, Посяння, Лемківщина Придністров'я

Радянізація – процес встановлення радянської влади на приєднаних землях, насадження в усіх сферах життя зразків, вироблених за роки радянської влади.

Адміністративно-територіальні зміни: створені нові області – Львівська, Станіславська, Волинська, Тернопільська, Рівненська, Дрогобицька, Чернівецька, Ізмаїльська. На землях Бессарабії та Придністров'я була утворена Молдавська РСР. Територія УРСР зросла до 565 тис. км, населення збільшилось на 8,8 млн. осіб і на 1941 р. становило 41,6 млн. осіб.

Радянiзацiя захiдних областей України

Заходи, що знайшли
пiдтримку українського

Заходи, що не пiдтримувались
українським населенням

Конфiскацiя поміщицьких та інших великих землеволодiнь
Українізацiя освіти, преси.
Розширення мережi навчальних закладiв усiх рiвнiв
Уведення безкоштовного навчання, медичного обслуговування, ліквідацiя безробіття, надання житла мiському пролетаріату

Направлення зi схiдних районiв України великої кількостi керiвних кадрiв
Нацiоналізацiя промислових пiдприємств
З вересня 1940 р. почалась примусова колективізацiя
Утиски греко-католицької церкви
Нехтування місцевими особливостями та традицiями
Заборона всiх політичних партій та громадських організацiй
Репресiї щодо місцевого населення, депортацiя (насильницьке переселення певних груп населення за соціальними або етнонацiональними ознаками)

Періоди радянiзацiї

До весни 1940 р.

Режим зовнішні зберігав демократичність, а реформи зустрічали пiдтримку населення

Вiд весни 1940 р.

Поглиблення соціалістичних перетворень супроводжується масовими репресiями, оскiльки не сприймалися місце населенням.

Об'єднання захiдноукраїнських земель у складі УРСР було визначною подiєю, важливим етапом в боротьбi за соборність українських земель. Однак реалізацiя даної акцiї мала окупацiйний характер і завдала неймовiрних страждань значній частині населення Захiдної України.

Напад Німеччини на СРСР

В грудні 1940 р. Гітлер пiдписав «план Барбаросса» - передбачав швидкоплинну, блискавичну військову кампанію (**блицкриг**) з повним розгромом Червоної Армії та захопленням європейської частини СРСР по лінії Волга — Архангельськ (т. зв. *лінія А—А*).

22 червня 1941 р. Німеччина напала на СРСР.

На Україну наступала група німецьких армій «Південь» під командуванням фельдмаршала Рундштедта.

Оборонні бої 1914 – 1942 рр.

<i>Дата</i>	<i>Подія</i>
23-29 червня 1941р.	Найбільша танкова битва початкового періоду війни в районі Луцьк – Броди – Рівне. У битві з обох сторін взяло участь понад 3200 танків — близько 2500 радянських і близько 800 німецьких. Радянські війська зазнали великих втрат, але на тиждень затримали просування ворога
Червень - липень 1941 р.	Війська Південного фронту відійшли до Дністра, війська Південно-Західного – відступили до Києва.
Липень – вересень 1941 р.	7 липня розпочалась оборона Києва, яка в результаті некомпетентного керівництва Й.Сталіна закінчилася катастрофою для Південно-Західного фронту – понад 600 тис. червоноармійців потрапили в оточення. 19 вересня гітлерівці зайняли Київ. Оборона тривала 72 дні. Загинув командувач фронтом генерал М.Кирпонос.
Серпень – жовтень 1941 р.	73 дні тривала оборона Одеси. Захисники міста відтягували на себе 300-тисячну німецько-румунську армію. 16 жовтня Одесу було захоплено.
Жовтень листопад 1941 р.	30 жовтня почалась оборона Севастополя, яка тривала 250 днів. Радянські війська залишили Крим.
Грудень 1941 р.	Радянські війська залишили майже всю територію України. Наступ Червоної армії під Москвою
Травень 1942 р.	Провал наступальної операції радянських військ під Харковом. В полон потрапило 240 тис. солдатів і командирів. Поразка радянських військ на Керченському півострові. Втрати – 200 тис. чолові. Залишено Севастополь.
Липень 1942 р.	22 липня радянські війська залишили м. Свердловськ Ворошиловградської області, після чого вся територія України опинилася під німецькою окупацією.

Причини поразок Червоної армії на початку війни

- ✓ Тоталітарний характер влади, що поставив у залежність від волі однієї людини життя мільйонів людей
- ✓ Репресії командного складу досвідчених воєначальників напередодні війни
- ✓ Переважання сил німців на напрямках головних ударів

- ✓ Міжнародна ізоляції СРСР
- ✓ Зволікання з переозброєнням армії
- ✓ Помилки у розташуванні військ
- ✓ Ігнорування даних розвідки про дату наступу німецьких військ
- ✓ Заборона приводити війська в прикордонних районах до бойової готовності

Мобілізаційні заходи -

комплекс заходів, спрямованих на переведення державної інфраструктури та військових сил країни у військовий стан

- ✓ Створення комісії по **евакуації** (процес виведення населення і життєважливих ресурсів першої необхідності з території можливої загрози від катастрофи чи воєнного конфлікту). Всього з України вивезено понад 550 підприємств, 3,5 млн. населення
- ✓ Мобілізація до лав Червоної армії (з України – понад 2 млн. осіб)
- ✓ Створення загонів народного ополчення
- ✓ Спорудження оборонних укріплень
- ✓ Перебудова народного господарства на воєнний лад
- ✓ Добровільна здача населенням дорогоцінностей та коштів до фонду оборони

Загарбниками встановлено жорстокий окупаційний режим – **«Новий порядок»**, який здійснювався відповідно до плану «ОСТ» (секретний план уряду Третього Рейху з проведення етнічних чисток та німецької колонізації на території Східної Європи). Передбачалася:

- Фізичне знищення частини слов'янського населення
- Перетворення найвитривалішої частини слов'янства на рабів
- Масовий терор проти євреїв та циган
- Масова депортація населення до Сибіру

Розчленування території України

- 1 До Румунії відійшли Чернівецька та Ізмаїльська області та губернаторство Трансністрія (Одещина, південні райони Вінницької, частина Миколаївської області)
- 2 Західноукраїнські землі під назвою Дистрикт «Галичина» включені до польського генерал-губернаторства
- 3 Чернігівщину, Сумщину, Харківщину і Донбас підпорядковано військовому командуванню
- 4 Центральні райони входили до складу рейхскомісаріату «Україна» з центром у м. Рівне

Нацистський «Новий порядок»

- 1 Здійснювався: німецькою адміністрацією (рейхскомісар, комісари, коменданти); місцевою адміністрацією (у містах – бургомістри, у селах – старости); каральними органами (гестапо, загони СС та СД, жандармерія)
- 2 Запровадження комендантської години.
- 3 Налагоджування роботи промислових об'єктів. Загальна трудова повинність. 12 – 14-годинний робочий день.
- 4 Збереження колгоспної системи. Встановлення 12 різновидів повинностей.
- 5 Вивезення до Німеччини обладнання, сировини, продовольства, культурних цінностей.
- 6 Примусове вивезення робочої сили (2,4 млн. осіб).
- 7 Дискримінація; масовий терор. В Україні існувало 180 концтаборів і 50 гетто.

Голокост — переслідування і масове знищення євреїв і циган у Німеччині під час Другої світової війни

Колабораціонізм – співпраці населення окупованих територій з ворогом в його інтересах на шкоду самій державі.

Рух Опору – підпільна і повстанська боротьба населення окупованих Німеччиною та її союзниками під час Другої світової війни територій проти загарбників.

Форми опору: пасивна (саботаж, відмова виконувати накази німецького командування) та активна (збройна боротьба).

Рух Опору в Україні

Радянська течія	Національна течія
Партизанські загони та підпільні організації	Організація українських націоналістів (ОУН)
Відновлення радянської влади	Створення незалежної української держави

Радянський партизанський рух

1941 р. – 18 липня ЦК ВКП(б) видав постанову «Про організацію боротьби в тилу німецьких військ».

1942 р. – створено **Український штаб партизанського руху**. Очолив генерал Т.Строкач. Діяли партизанські загони на чолі з О.Сабуровим, О.Федоровим, М.Наумовим, С.Ковпаком та ін.; а також понад 3,5 тис. підпільних організацій. Загальна кількість партизанів та підпільників – приблизно 180-220 тис. осіб.

Форми боротьби: диверсії на комунікаціях та шляхах сполучення; збройні напади на ворожі об'єкти; розповсюдження листівок; визволення військовополонених; врятування людей від вивезення до Німеччини.

1943 – 1944 р. – відбувалися глибокі рейди партизанських загонів на Правобережжя.

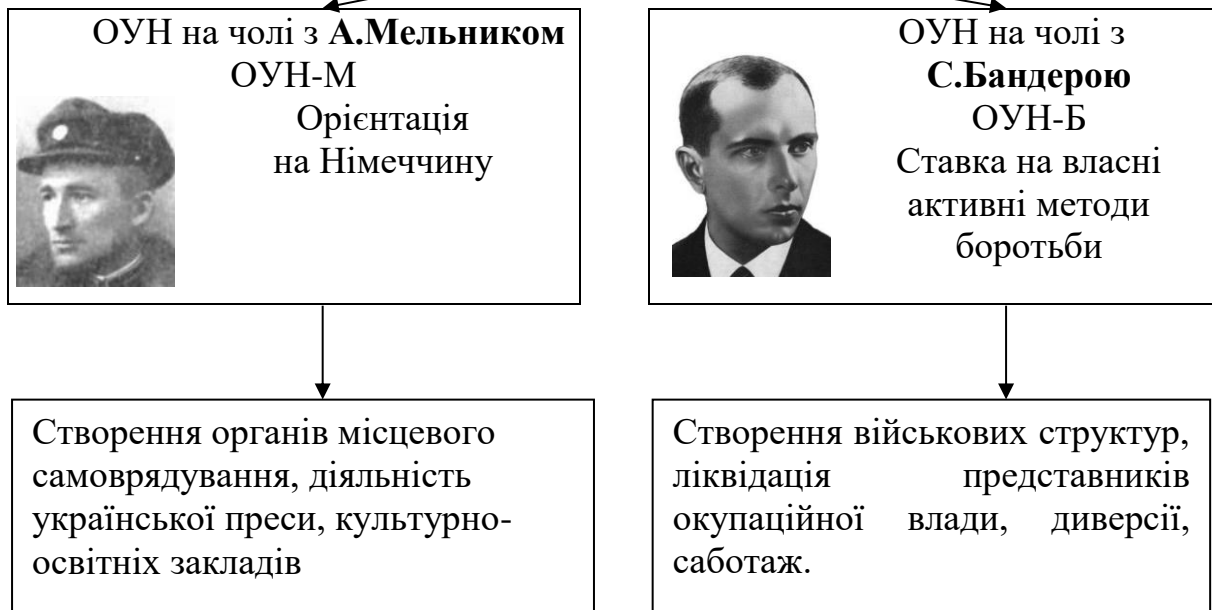
Карпатський рейд (1943) з'єднання С.Ковпака

Львівсько-Варшавський рейд (1944) партизанської дивізії П.Вершигори.

С.Ковпак

Українська національна течія

1940 р. – розкол ОУН

30 червня 1941 р. – за ініціативою ОУН-Б прийняття у Львові «**Акту проголошення відновлення української держави**», формування уряду на чолі з **Я.Стецьком**. Репресії з боку німецької влади: заарештовано близько 300 членів ОУН, 15 керівників розстріляно, батальйони розпущено. Перехід до підпільної боротьби.

14 жовтня 1942р. – створення **Української повстанської армії (УПА)**. У 1943 р. були сформовані ударні групи: УПА-Захід, УПА-Схід, УПА-Північ, УПА-Південь. Під контролем УПА опинились Галичина, райони Волині, Полісся, Черкащини. 1944р. – У складі УПА було близько 100 тис. бійців. Вела боротьбу проти німецьких окупантів, радянських партизан, польських формувань. З 1943 по 1950 рр. головнокомандувачем Української повстанської армії був генерал-хорунжий **Роман Шухевич**.

Вигнання окупантів з території України

<i>Дата</i>	<i>Подія</i>
Листопад 1942 – лютий 1943р.	Сталінградська битва, початок корінного перелому у війні та визволення України. У грудні 1942 р. було звільнено село Півнівка на Ворошиловградській області, початок вигнання нацистських загарбників

Лютий 1943 р.	Наступ радянських військ, в результаті якого звільнено перший раз Харків та частину Донбасу.
Липень-серпень 1943 р.	Курська битва, в результаті якої було створено сприятливі умови для наступу на Лівобережжя
Серпень – вересень 1943 р.	Військами Степового та Воронежського фронтів звільнено Суми, Харків, Чернігів, Полтаву. Війська Південного та Південно-Західного фронтів звільнили Донбас. Радянські війська вийшли до Дніпра.
Вересень – листопад 1943р.	Битва за Дніпро. Штурм « Східного валу » (оборонна лінія, збудована німецькими військами у 1943 році на Східному фронті по правому берегу Дніпра і річці Молочній). У жовтні радянські війська звільнили Запоріжжя, Дніпропетровськ, Північну Таврію. 6 листопада визволено Київ.
Січень – лютий 1944 р.	Житомирсько-Бердичівська, Косунь-Шевченківська («Другий Сталінград») , Рівненсько-Луцька, Нікопольсько-Криворізька операції
Березень – травень 1944р.	Проскурово-Чернівецька, Умансько-Батошанська, Одеська операції, визволення Криму. Депортація кримськотатарського населення (238,5 тис. осіб)
Липень – жовтень 1944р.	Львівсько-Сандомирська, Яссько-Кишинівська, Карпато-Ужгородська операції (вересень – жовтень 1944 р.) 28 жовтня 1944 р. – визволення всієї території України
9 травня 1945р.	Капітуляція Німеччини, День Перемоги
2 вересня 1945р.	Капітуляція Японії, закінчення Другої світової війни

Депортація — примусове переселення, вигнання чи висилка з постійного місця проживання або з держави окремих осіб чи народів.

18 - 20 травня 1944 року з Криму були вислані кримські татари. Офіційною причиною послугувало звинувачення всього народу у співпраці з Третім Рейхом. За даними НКВС було депортовано 183 155

7 червня 1944 року були депортовані греки, вірмен і та болгари. Всього - 15 040 греків, 12 422 болгар, 9 621 вірменів.

Демографічні втрати

- За роки війни Україна втратила близько 2,5 млн. чоловік на фронтах і 5,5 млн. чоловік у зоні окупації.
- Вивезено на примусові роботи понад 2,4 млн. чоловік, з яких на батьківщину повернулось лише 800 тис.
- Демобілізовано з лав Радянської армії близько 2,2 млн. чоловік.
- Змінився етнічний склад населення УРСР. Депортовано близько 600 тис. німців, 200 тис. кримських татар. Зменшилась кількість євреїв, поляків, греків, вірмен. Збільшилась частка росіян.
- Населення України у 1945 р. становило 27,4 млн., а в 1951 р. - 37,2 млн. чоловік (у 1940 р. – 41,3 млн.).

Питання для самоконтролю

1. Як ви розумієте зміст «українського питання» на передодні Другої світової війни?
2. Чи була в СРСР альтернатива пакту про ненапад?
3. Які наслідки для України мали радянсько-німецькі домовленості?
4. Назвіть основні оборонні бої Червоної Армії влітку – восени 1941 р.
5. Назвіть причини поразок Червоної Армії на початку війни.
6. Коли територія України була повністю окупована німецькими військами?
7. Які плани були у Гітлера та його союзників щодо України?
8. Яку назву дістав гітлерівський окупаційний режим?
9. Розкрийте суть окупаційного режиму.
10. У чому полягали особливості Руху Опору в Україні порівняно з іншими державами?
11. Порівняйте методи боротьби представників різних течій антифашистського руху в Україні. Що у них було спільного, а що відмінного?

Тема 2.4 Україна в складі СРСР (1945 – 1991 рр.)

Повоєнна відбудова та розвиток України в 1946 – на початку 1950-х рр.

1. Адміністративно - територіальні зміни. Україна в ООН та міжнародних організаціях.
2. Радянізація західних областей України
3. Відбудовчі процеси у господарстві. Голод 1946—1947 рр.
4. Зміцнення тоталітарного режиму.

Радянсько-польський кордон	У 1944 р. укладено Люблінську угоду між УРСР і Польським комітетом національного визволення: частина українських земель (Підляшшя, Холмщина, Посяння, Лемківщина) передавалася Польщі.
----------------------------	--

	<p>За угодою 1945 р. кордон встановлювався по «лінії Керзона» з відхиленням на схід від 5 до 30 км.</p> <p>Операція «Вісла» (квітень – липень 1947 р.) – переселення понад 140 тис. українців зі східних кордонів Польщі на західні та північні. Операція узгоджена з радянським керівництвом. Мета: асиміляція українського населення та знищення баз ОУН-УПА.</p> <p>1951 р. – обмін прикордонними ділянками</p>
<i>Радянсько-чехословацький кордон</i>	<p>У листопаді 1944 р. з'їзд Народних комітетів Закарпаття схвалив Маніфест про возз'єднання Закарпатської України з УРСР. У 1945 р. укладено договір між ЧСР і СРСР про вхідження Закарпаття до складу УРСР. 1946 р. – утворення в складі УРСР Закарпатської області.</p>
<i>Радянсько-румунський договір</i>	<p>У 1947 р. встановлено кордон з Румунією, за яким визнавалось право УРСР на Північну Буковину, Хотинщину, Ізмаїльщину.</p>

Україна в ООН та міжнародних організаціях

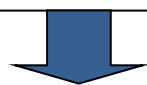
- У 1944р. в Україні було відкрито Народний комісаріат закордонних справ (Д.Мануїльський).
- **В квітні 1945р. Україна стає співзасновницею і членом ООН.** Представники УРСР обрані до дев'яти комітетів і комісій ООН. УРСР стає членом Адміністрації допомоги і відбудови Об'єднаних Націй.
- у 1947 – 1948 рр. брала участь у роботі Паризької та Дунайської конференцій та підписанні договорів з Італією, Румунією, Угорщиною, Фінляндією.
- у 1950-х роках представники УРСР працювали у 16 міжнародних організаціях: Комісії з прав людини, МОП, ЮНЕСКО.
- у 1948 -1949р. – непостійний член Ради Безпеки ООН.

Відбудовчі процеси у господарстві. Голод 1946—1947 рр.

За роки Другої світової війни в Україні було зруйновано майже 700 міст (40% усіх міст СРСР, знищених війною) і 28000 сіл. Матеріальні збитки становили 285 млрд. рублів (в цінах 1941 року) - понад 40% усього збитку СРСР.

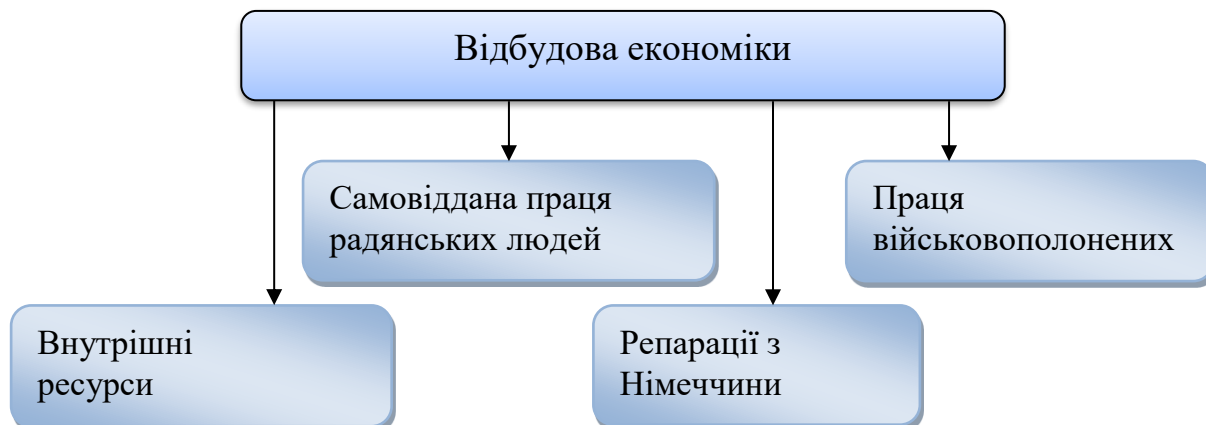

В 1946 р. на основі Закону СРСР про п'ятирічний план відбудови народного господарства було прийнято Закон про відбудову народного господарства України, у відповідності з яким планувалося завершити відбудову до 1950 р.

Планувалося:

- Доведення валової продукції промисловості у 1950 р. до 113% від рівня 1940 р.
- Першочергове відновлення важкої промисловості, транспорту, енергетики, куди спрямовувалось 88% капіталовкладень.
- 7% капіталовкладень на відбудову сільського господарства.

Підсумки відбудови народного господарства

1. У 1950 р. обсяг промислового виробництва перевищив довоєнний рівень 1940 р. на 15%, що було більше запланованого.
2. Засновано нові галузі промисловості – автомобілебудування, телерадіотехнічна, приладобудування.
3. Відбудова промисловості не передбачала її модернізації.
4. Легка і харчова промисловість досягла 80% довоєнного рівня.
5. Підприємства України були перевантажені виробництвом зброї.
6. У 1948 р. були скасовані продовольчі картки.
7. До 1950 р. був досягнутий довоєнний рівень виробництва сільськогосподарської продукції.
8. Збільшення податків на селянські господарства, низька оплата трудоднів, відсутність пенсійного забезпечення, встановлення жорсткої дисципліни в колгоспах.
9. Відбудова сільського господарства України збіглася з **голодом 1946 - 1947 рр.** Причини: величезні зруйнування в роки війни, недостатньо капіталовкладень, сильна посуха, вивіз хліба за кордон.
  - Відновлено дію «закону про п'ять колосків». Указ 1948 р. про виселення до Сибіру чи Казахстану тих осіб, які «злісно ухиляються» від праці в сільському господарстві.
  - Близько 1 млн. чоловік померли від голоду. Найбільше жертв у Харківській, Запорізькій, Ворошиловградській, Сталінській, Одеській областях.
10. Здійснення грошової реформи: гроші, накопичені в ощадкасах до 3 тис. карбованців, обмінювалися в пропорції 1: 1, від 3 до 10 тис. – 1 : 3, від 10 тис. - 2 : 3; обмін грошей у населення вдома – 1 : 10.

Радянська заохочення західних областей України

Промисловість	Націоналізація. Індустріалізація: відбудова старих та розвиток нових галузей. Реконструкція та вдосконалення нафтогазової та лісозаготівельної промисловості; розвиток машинобудування, приладобудування. Повільний розвиток харчової та легкої промисловості.
Сільське господарство	Примусова колективізація. 1950 р. – рік суцільної колективізації, об'єднано в колгоспи 93% всіх господарств. Переселення та депортація.
Освіта	Формування нової системи освіти. Ліквідація не писемності. Введення безкоштовної освіти. Переселення вчителів зі сходу. Ідеологізація.
Церква	 <p>Репресії проти УГКЦ. У 1945 року був ув'язнений та засуджений на 8 років важких робіт митрополит УГКЦ Йосиф Сліпий. 8 березня 1946 р. – Львівський церковний Собор проголосив «саморозпуск» УГКЦ та підпорядкування РПЦ. Приєднання до РПЦ греко-католиків Закарпаття та УАПЦ.</p>
Боротьба ОУН-УПА	1944 - 1946 р. – спроба утримання під своїм контролем великих територій, проведення великих бойових операцій. 1947 р. - повстанці змінили тактику: великі підрозділи переформовані в дрібні загони, похідні групи, створена густа мережа підпільних боївків. Вчинено 14 тис. диверсій, загинуло понад 30 тис. радянських активістів. Проти формувань ОУН –УПА радянська влада кинула регулярні частини армії та підрозділи НКВС. Репресіям піддано майже 500 тис. чоловік, депортовано 230 тис. 5 березня 1950 р. – загибель Р.Шухевича. Збройна боротьба тривала до 1956р.

Зміцнення тоталітарного режиму

- ✓ У 1946 р. Рада народних комісарів бала перетворена на **Раду міністрів** (М.Хрущов).
- ✓ У 1947 р. відбулися перші післявоєнні вибори депутатів рад різних рівнів, відновилася традиційна структура органів державної влади.
- ✓ У 1947 р., з приїздом Л.Кагановича, в Україні розгорнулася нещадна боротьба з «українським націоналізмом», переслідування української інтелігенції істориків М.Петровського та І.Крип'якевича, письменників О. Довженка, В. Сосюри, Ю. Яновського, М. Рильського.
- ✓ 21 листопада 1949 р. Президія Верховної Ради УРСР прийняла атрибути державності – герб, прапор, державний гімн УРСР, які символізували Україну як залежну частину СРСР.
- ✓ Необхідність нового ідеологічного забезпечення сталінського режиму.

Наступ сталінського режиму на літературу, науку, мистецтво, з метою встановлення жорсткого контролю над духовним розвитком радянського суспільства - «жланівщина» (за іменем

148

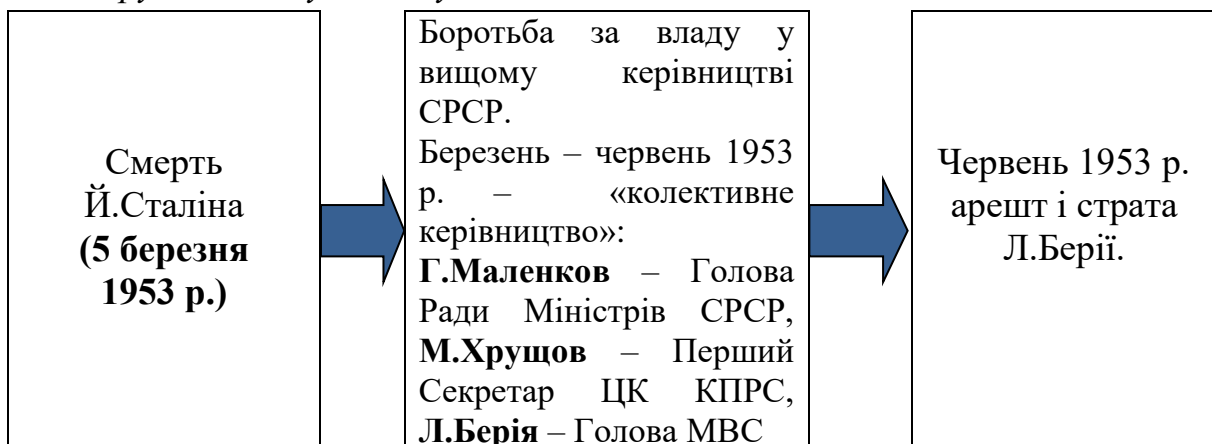
Боротьба проти «космополітизму і низькопоклонства перед гнилим заходом». **Космополітизм** – ідеологія світового громадянства, яка надає пріоритетне значення загальнолюдським цінностям і

Питання для самоконтролю

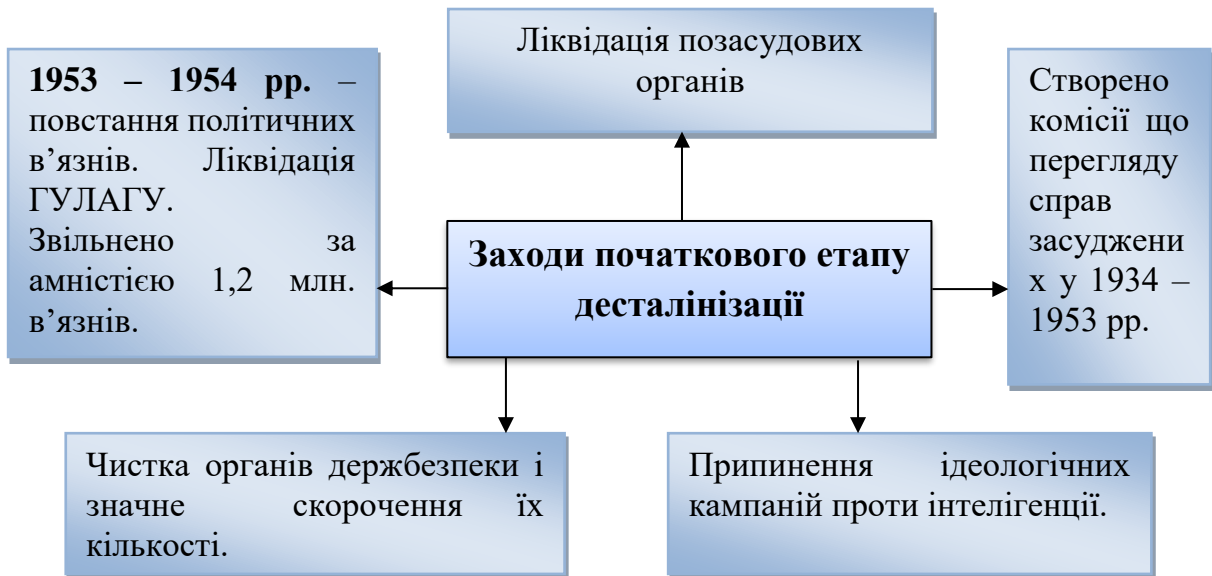
1. Які території увійшли до складу УРСР у 1945-1947 рр.? Які наслідки територіальних змін УРСР у повоєнний час?
2. В роботі яких міжнародних організацій брала участь Україна в другій половині 40-х рр.?
3. Яку роль відіграла Україна у створенні ООН?
4. Які першочергові завдання ставив план відбудови господарства УРСР?
5. У чому полягали особливості відбудови народного господарства в Україні?
6. Які чинники впливали на демографічну ситуацію в Україні в 40-х рр.?
7. Чому радянське керівництво наважилось на надання Україні формальної самостійності у здійсненні зовнішньої політики?
8. Чим був викликаний голод 1946-1947 рр.? Які заходи, на Вашу думку, могли б запобігти йому?
9. Із якою метою в повоєнний час сталінське керівництво здійснило ідеологічний тиск на суспільство?

Україна в умовах політичної та економічної лібералізації суспільства (середина 1950-х — середина 1960-х рр.)

1. Зміни в політичному становищі України у середині 50-х рр.
2. Спроби реформування економіки.
3. Зрушення в духовному житті.

«Відлига» - період в історії радянського суспільства після смерті Й.Сталіна, пов'язаний зі спробами реформування радянської моделі розвитку М.Хрущовим

19 лютого 1954 р. на честь 300-річчя возз'єднання України з Росією вийшов Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР».

**Лютий 1956 р. – XX з'їзд КПРС. Доповідь М.Хрущова
«Про культ особи Й.Сталіна та його наслідки»**

- Критика сталінської політики як хибної та злочинної через організацію масових репресій, ведення незаконних методів слідства
- Доводилося, що культ особи Й.Сталіна призвів до трагедії перших років війни з нацистською Німеччиною.
- Початком злочинної політики визначався 1934 р.
- Критика саме особи, а не системи, яка її породила
- Небажання правлячої верхівки розділяти відповідальність за вчинені

1957 р. – група колишніх активних прибічників Й.Сталіна здійснила невдалу спробу усунення М.Хрущова від влади.

1958 р. – М.Хрущов стає Головою Ради Міністрів СРСР,
залишаючись першим секретарем ЦК КПРС

Реформи в політичній сфері

- ✓ Відмова від масових репресій як методу управління державою.
- ✓ Розгортання політичної **реабілітації** – виправдання, відновлення доброго імені несправедливо звинуваченої та засудженої особи. На кінець 1950-х років переглянуто 5,5 млн. справ, реабілітовано 3,5 млн. осіб.
- ✓ Уведення в практику всенародного обговорення проектів законів.
- ✓ Розширення прав профспілок
- ✓ Розширення повноважень республік у плануванні виробництва й розподілу продукції, у формуванні бюджету. Зросла питома вага республіканської промисловості в Україні з 36% у 1953 р. до 76% у 1956 р.
- ✓ XXII з'їзд КПРС (1961 р.) приймає рішення на поглиблення десталінізації: звинувачення в масових репресіях не тільки Сталіна, але й людей із найближчого його оточення, рішення про винесення тіла Сталіна з мавзолею, лібералізація партійного життя

Реформи в промисловості

<i>Зміст реформи</i>	<i>Результат</i>
Спроба децентралізації управління шляхом створення рад народного господарства (раднаргоспів). В УРСР було створено 11 економічних районів (з часом ще 3) на чолі з раднаргоспами.	Розширення господарських прав на місцях, наближення управління до виробництва. Ускладнення зв'язків між підприємствами окремих раднаргоспів, незацікавленість у комплексному розвитку галузі.
Впровадження здобутків НТР у виробництво	Значні досягнення в галузі науки й техніки. Підвищення продуктивності праці на 42%. Пріоритетний розвиток машинобудування, металургії, енергетики, хімічної промисловості. Перекіс у бік оборонної галузі (виробництво ракетно-ядерної зброї та космічні програми), недостатні асигнування науки, відсутність конкуренції, відставання від країн з ринковою економікою.
Збільшення випуску товарів народного вжитку.	Побудовано понад 300 нових і реконструйовано 400 підприємств легкої та харчової промисловості.

	Зріс добробут народу. Недостатня кількість і низька якість споживчих товарів.
--	---

Реформи в сільському господарстві

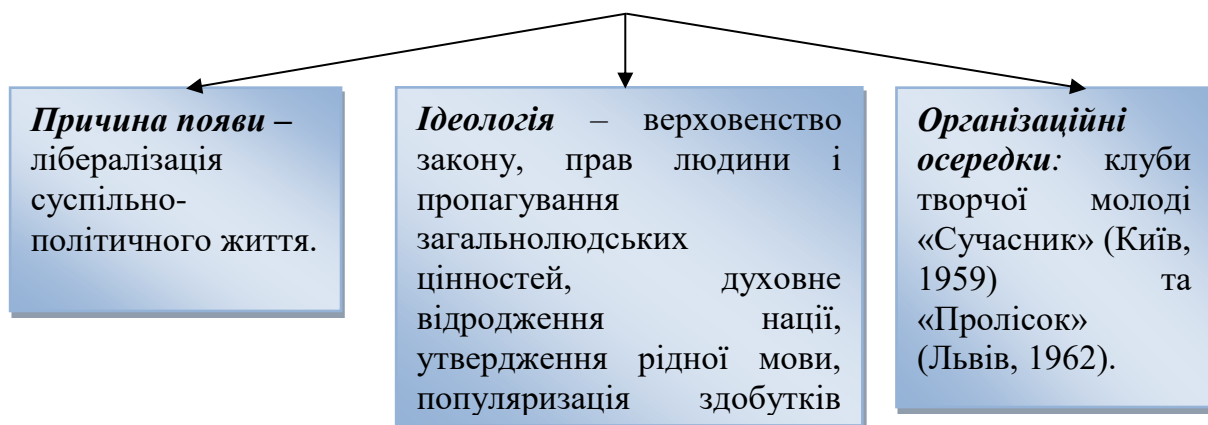
<i>Реформа</i>	<i>Зміст та результат</i>
Рішення Пленуму ЦК КПРС (вересень 1953 р.) про зміни в аграрному секторі	Збільшення капіталовкладень, списання заборгованості колгоспів, збільшення заготівельних цін, заохочування особистого підсобного господарства
Освоєння цілих земель Північного Казахстану, Сибіру (1954)	Утрата українським селом 90 тис. молодих спеціалістів та нової техніки.
Кукурудзяна компанія (1959)	З 1958 до 1963 р. посівні площі, зайняті кукурудзою, зросли більш як удвічі, а валовий збір – лише в 1,3 рази. Було порушено сівозмін, структуру ґрунтів, знижено врожайність зернових.
Наступ на особисті присадибні господарства (1956)	Підвищенні податки, а з часом заборонено утримувати худобу в містах і робочих селищах. Зменшені розміри присадибних господарств.
Боротьба з «неперспективними» селами	Скорочено видатки на економічний і соціально-культурний розвиток дрібних сіл. У 1950 р. було 13 тис. колгоспів, у 1965 р. – 9,5 тис.
Надпрограма у тваринництві (1957)	За 3 – 4 роки наздогнати США у виробництві молока та м'яса. Планувався приріст обсягу продукції на 70%. Завищенні плани, масові приписки показників, зменшено поголів'я худоби.
Реорганізація МТС (1958)	Примусовий викуп колгоспами техніки МТС по завищених цінах.

Розвиток соціальної сфери

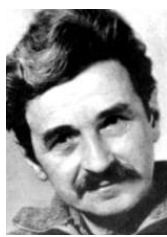
- ✓ Лібералізація трудового законодавства
- ✓ Скорочення робочого тижня та робочого дня в передвихідні та передсвяткові дні
- ✓ Збільшено тривалість відпусток
- ✓ Скасування плати за навчання
- ✓ Припинення практики державних позик
- ✓ Знижено пенсійний вік
- ✓ Збільшення мінімальної зарплатні та пенсій
- ✓ Видача паспортів селянам
- ✓ Широкомасштабне житлове будівництво. За 1956 – 1960 рр. житло отримали 8,8 млн. осіб. «Хрущовки»
- ✓ Грошова реформа 1961 р.

Лібералізація духовного життя

Шістдесятники – молоде покоління талановитих літераторів і митців кінця 1950-х – 1960-х років, які здобули визнання не тільки творчою, а й громадською діяльністю.

**Василь
Симоненко**

**Євген
Сверстюк**

**Лина
Костенко**

**Іван
Світличний**

**Алла
Горська**

Дисидентство – політичний рух, який виник у другій половині 1950-х років, рух проти існуючого державного ладу, протистояння офіційній ідеології й політиці.

Причини виникнення дисидентського руху в Україні:

- Прагнення влади втримати народ під контролем та проводити десталінізацію у визначених межах.
- Практично бездержавний статус республіки, утиски й обмеження національно-культурного розвитку, цілеспрямована русифікація.
- Історичні традиції: досвід визвольної боротьби 1917 – 1921 рр., вояків УПА і підпільників ОУН.
- Зовнішні фактори: антикомуністичні виступи в Угорщині, Польщі, Східній Німеччині, Чехословаччині, розпад світової колоніальної системи.

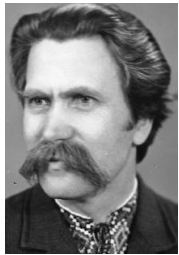
Особливості дисидентського руху в Україні:

- ◆ Дисидентський рух в Україні виникає в середині 1950-х – на початку 1960-х років, раніше ніж в інших регіонах СРСР.
- ◆ Це була мирна, ненасильницька форма боротьби конституційними методами, шляхом проведення агітаційно-пропагандистських акцій.
- ◆ Цей рух мав чітко визначені організаційні форми (гуртки, спілки, об'єднання, комітети).

- ◆ Дисидентство було загальноукраїнським явищем і існувало в усіх регіонах України.
- ◆ Охоплювало різні соціальні прошарки населення – інтелігенцію, студентство, робітників.

Головні акції українських дисидентів:

- ✓ Конференція в Київському університеті з питань культури мови
- ✓ Виступи інтелігенції біля пам'ятників Т.Шевченку в Києві та Каневі
- ✓ Протести щодо пожежі у фонді українських рукописів Київської публічної бібліотеки Академії наук УРСР
- ✓ Поява у 1965р. праці літературного критика Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?»

Українська робітничо-селянська спілка (1959)

Засновник - Левко Лук'яненко

Мета: спираючись на Конституцію, домогтися виходу України зі складу СРСР.

У 1961 – 1962 рр. засуджені за «антирадянську агітацію та пропаганду» та ув'язнені.

Питання для самоконтролю

1. Які зміни відбулися у керівництві УРСР після смерті Й.Сталіні? Яке значення для суспільно-політичного життя УРСР вони мали?
2. Що обумовило передання Кримської області УРСР?
3. Як ви вважаєте, чому радянське керівництво, проводячи економічні реформи, віддавало перевагу розвитку промисловості, а не сільського господарства?
4. Які заходи, на ваш, погляд, могли зробити більш ефективними реформи в економіці, що проводили у 50-ті роки в Україні?
5. Які були основні досягнення соціальної політики Хрущова?
6. Які заходи були здійснені М.Хрущовим в межах політичного реформування?
7. Які наслідки мав для України XX з'їзд КПРС? Яким, на Вашу думку, був найголовніший для України економічний здобуток реформ, проведених М.Хрущовим?
8. Чому період Хрущова в історії отримав назву «Відлига»?

Україна в період загострення кризи радянської системи (середина 1960-х — середина 1980-х рр.)

1. Політико – ідеологічна криза системи.
2. Спроби реформування економіки в другій половині 60-х років. Посилення кризових явищ.

3. Духовний розвиток суспільства. Дисидентський рух

Етапи періоду «застою»

I етап (1965 – 1970) – спроба проведення економічних реформ.

II етап (1970 – 1982) – наростання кризи «консервація» існуючої радянської системи.

III етап (1982 – 1985) – зміни у партійному керівництві. Усвідомлення кризового стану радянського суспільства.

	<p>Шелест Петро Юхимович – перший секретар ЦК КП України (1963–1972)</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Виступав за рівноправні економічні відносини між республіками. ➤ Дав санкцію на проведення масових арештів української інтелігенції у 1965 р. ➤ Підтримував і сприяв придушенню «Празької весни 1968 р.» ➤ Намагався українізувати управлінський апарат. <p>➤ Став ініціатором запровадження Шевченківської премії як найвищої нагороди республіки.</p> <p>➤ Виступав за відзначення 90-річчя від дня народження Й.Сталіна.</p> <p>➤ Ініціював видання багатотомної «Історії міст і сіл України», створення державного заповідника на о. Хортиця та музею - заповідника української народної архітектури та побуту в с. Пирогове, будівництво у Києві Палацу «Україна».</p> <p>➤ Підтримував українських кінорежисерів С.Параджанова і Ю.Ілленка, Ансамбль народного танцю Вірського.</p> <p>➤ Брав активну участь у змові проти М.Хрущова, повністю підтримував курс брежневського керівництва.</p> <p>➤ Розпорядився розмножити і поширити серед свого оточення працю І.Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?».</p> <p>➤ У 1972 р. підданий критиці за книгу «Україна наша радянська» та усунутий з посади.</p>
	<p>Володимир Васильович Щербицький – перший секретар ЦК КП України (1972–1989)</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Цілковито підтримував політичний курс Л.Брежнєва. ➤ Провів «чистку» республіканської партійної організації. В першій половині 70-х років було виключено з партії 37 тис. чоловік. ➤ Сприяв процесам русифікації і «злиття націй». <p>➤ Вів запеклу боротьбу з дисидентським рухом.</p> <p>➤ Намагався якомога ефективніше розвивати національну промисловість, сільське господарство, науку.</p> <p>➤ Дозволив будівництво в УСРС низки атомних електростанцій, зокрема Чорнобильської.</p> <p>➤ Розробка і прийняття нової Конституції УРСР (1978 р.), яка була майже точною копією Конституції СРСР 1977 р. Ще більше обмежувалася само стійність республіки. Шоста стаття проголошувала КПРС керівною і спрямовуючою силою радянського суспільства.</p> <p>➤ Будівництво меморіального комплексу «Український музей історії Великої вітчизняної війни 1941 – 1945 рр.»; монументу на Жовтневій площі, присвяченого більшовицькій революції 1917 р. у Києві; музею В.І.Леніна.</p>
Основні ознаки кризи радянської політичної моделі	
Політична криза	Ідеологічна криза

<ul style="list-style-type: none"> ✓ Нездатність вищого керівництва реагувати на нові тенденції розвитку світу. «Старіння» керівництва. ✓ Воєнні авантюри і нездатність вийти з них (Афганістан, Ангола, Ефіопія). ✓ Недієздатність законодавчих органів влади. ✓ Корупція у вищих ешелонах влади. ✓ Посилення репресій проти інакомислячих. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Усвідомлення нереальності досягнення мети побудови комунізму. У 1967 р. висунута концепція «розвинутого соціалістичного суспільства». ✓ Розходження між ідеологічними догмами і реаліями життя. ✓ Зростання дисидентського руху. ✓ Посилення ідеологічного тиску на суспільство. Зародження неосталінізму (відновлення всієї економічної, політичної, репресивної системи, культу особи).
---	--

З метою подолати зростання економічної кризи, радянське керівництво в середині 60-х років запровадило ряд заходів, які увійшли в історію під назвою «Косигінські реформи» (1965 р.)

Основні заходи для усунення кризових явищ в промисловості:

- У 1965 р. ліквідовані раднаргоспи. В Україні було створено 22 союзно-республіканських і 7 республіканських міністерств.
- Розширена сфера госпрозрахункових відносин.
- Почали вводитися нові методи планування й економічного стимулювання. Основним показником для підприємства ставав обсяг реалізованої продукції. Створювалися фонди розвитку виробництва, матеріального стимулювання, соціально-культурних заходів.

в сільському господарстві:

- Скасовані всі рішення про обмеження власних підсобних господарств.
- Підвищено основні закупівельні ціни. Запроваджувалась матеріальна зацікавленість для колгоспів.
- Зросли капітальні вкладення, обсяги зрошення і меліорації земель, поширювалась хімізація, механізація, електрифікація сільського господарства.

В результаті, восьма п'ятирічка (1965 – 1970рр.) була найуспішнішою серед усіх радянських п'ятирічок. Обсяг промислового виробництва в Україні збільшився на 50%.

Наприкінці 1960-х років реформи почали згортатися. Основна причина: розширення прав підприємств, уведення госпрозрахунку відбувалося в умовах командної економіки, всевладдя галузевих міністерств.

Основні ознаки кризи радянської економічної моделі

- Переважно екстенсивний шлях розвитку економіки.
- Відмова або повільне запровадження нових технологій.
- Висока затратність виробництва, енергоємність і матеріалоємність продукції.
- Переважання виробництва засобів праці над виробництвом предметів споживання.
- Низька якість продукції
- Величезні витрати на військові цілі.
- В основі розвитку економіки – експорт паливно-енергетичної сировини.
- Продовольча криза. Криза сільського господарства, обезлюднення сіл.
- Екологічна криза: бездумна експлуатація природних ресурсів, відсутність наукового обґрунтування розміщення виробничих потужностей, руйнування природного середовища, придатного для життя людей.

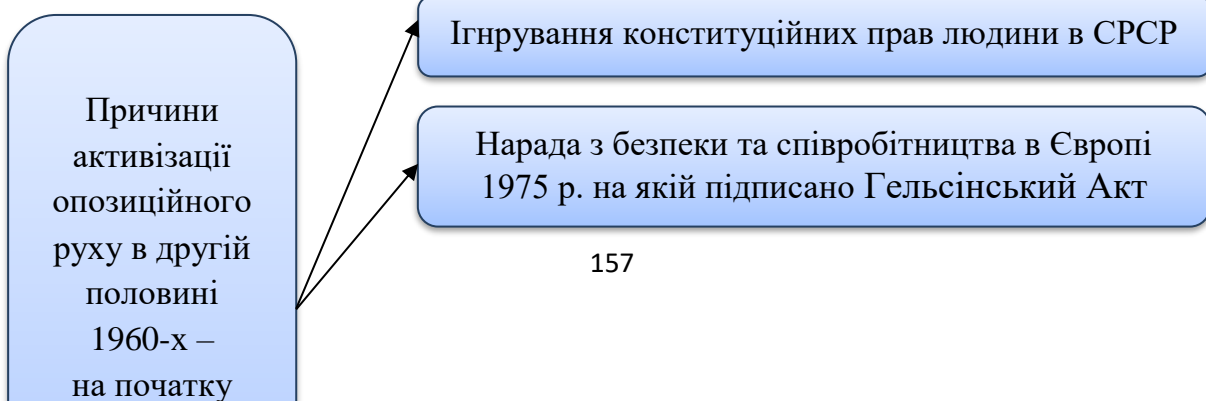
Соціальні зміни в суспільстві

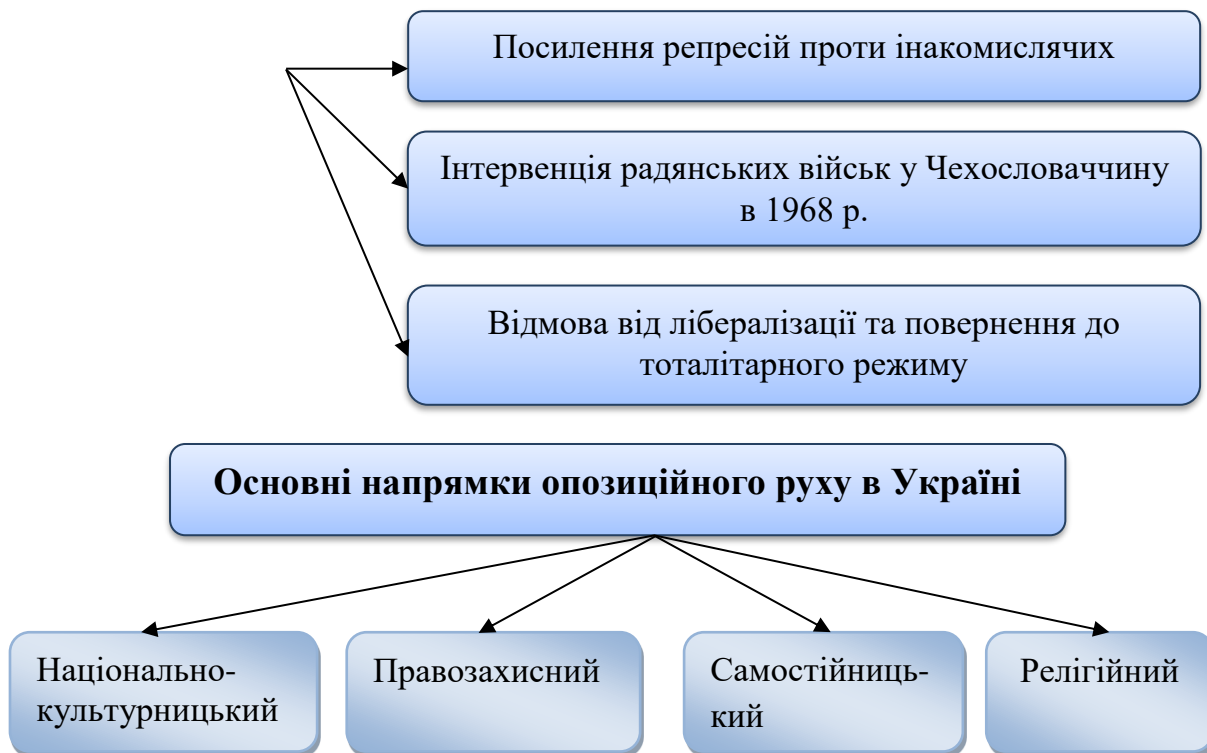
- ✓ Зростає чисельність населення: з 1959 до 1989 р. – на 9,6 млн. та стала складати 51,7 млн. осіб.
- ✓ Стрімке зростання міського населення.
- ✓ Скорочення тривалості життя. Перевищення у деяких районах рівня смертності над рівнем народжуваності.
- ✓ Збільшився потік переселенців з України в малозаселені регіони СРСР.
- ✓ Зростання кількості робочого класу та інтелігенції при зменшенні кількості сільського населення.
- ✓ Концепція «радянського народу як нової історичної спільності» сприяла русифікації.

Рівень життя населення

<i>Досягнення</i>	<i>Кризові явища</i>
<p>Зростання життєвого рівня населення. Збільшення заробітної плати, пенсій, стипендій, введення пенсій колгоспника. Введення в експлуатацію великої кількості соціальних об'єктів Низькі ціни на комунальні послуги Безплатна медицина та навчання Безплатне користування підручними в школі Збільшення загальної суми соціальних виплат Поліпшення транспортного обслуговування</p>	<p>Відставання за якістю життя від західноєвропейських країн Дефіцит основних товарів та послуг Низький рівень оплати праці Гостра житлова проблема Низький рівень медичних послуг Великий розрив у соціальному забезпеченні села та міста Прихована інфляція Зростання розриву між життєвим рівнем звичайних громадян та «номенклатури»</p>

Дисидентський рух

Форми діяльності дисидентів

- ✓ Організація акцій протесту
- ✓ Створення підпільних і легальних груп та організацій
- ✓ Надсилання відкрити листів до керівництва СРСР та міжнародних організацій
- ✓ Порушення національних проблем на наукових конференціях
- ✓ Розповсюдження нелегальних видань – «самвидав»:
  - В.Чорновіл «Правосуддя чи рецидиви терору?», «Лихо з розуму»;
  - М.Брайчевський «Приєднання чи возз'єднання?»;
  - журнал «Український вісник»

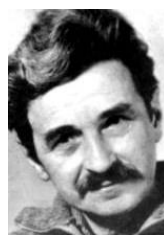
Василь Стус

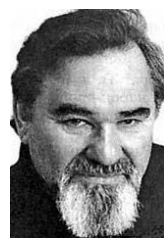
Вячеслав Чорнові

Валерій Марченко

Євген Сверстюк

Микола Руденко

1965 р. – заарештовано близько тридцяти представників покоління шістдесятників

1972 р. – заарештовано понад 100 представників інтелігенції (І.Дзюба, В.Чорновіл, Є.Сверстюк, І.Світличний, В.Стус)

Українська Гельсінська спілка (1976 р.) –

об'єднання діячів українського правозахисного руху	
<i>Учасники</i>	М.Руденко, О.Бердник, П.Григоренко, Л.Кандиба, Л.Лук'яненко, О.Тихий
<i>Мета</i>	ознайомлення української громадськості з Декларацією прав людини, сприяння виконанню статей заключного Акта з питань безпеки і співпраці в Європі, домагання того, щоб на всіх міжнародних нарадах Україна як суверенна європейська держава і член ООН була представлена окремою делегацією, акредитування в Україні представників зарубіжної преси.
<i>Реакція влади</i>	Із 37 членів групи 23 засудженні, 6 – позбавлені радянського громадянства. В.Стус, В.Марченко, О.Тихий, Ю.Литвин загинули в таборах.

Питання для самоконтролю

1. Які були прояви наступу неосталінізму в Україні, що розпочався в середині 60-х років?
2. Які нові положення щодо політичної системи СРСР зафіксувала Конституція 1977 р.?
3. Що спільного, а що відмінного, на Ваги погляд, було в політичній діяльності П.Шелеста та В.Щербицького?
4. У чому полягають особливості екстенсивної системи господарювання?
5. Які цілі переслідувала економічна реформа 1965 р.? Які вона мала наслідки в Україні?
6. Які наслідки мали міграційні процеси, що відбувалися на селі у 70- 80-і роки?
7. Чому, на Ваш погляд, косигінська реформа не змогла досягти остаточного успіху?
8. Чим би Ви могли пояснити те, що екстенсивний шлях розвитку економіки в результаті призвів до кризи?
9. Які заходи, на Вашу думку, могли б вивести економіку Радянського Союзу з кризового стану?

Україна в період перебудови. Розпад Радянського Союзу (1985 – 1991)

1. Стан економіки. Чорнобильська катастрофа.
2. «Гласність» і лібералізація громадсько-політичного життя.
3. Спроба державного перевороту в СРСР. Проголошення незалежності України.

У березні 1985 р керівником КПРС було обрано **М.С. Горбачова**

В квітні 1985 р. почалась «перебудова»

Перехід до інтенсивних методів господарювання

Демократизація суспільного життя, народовладдя

Припинення «холодної війни»

Покращення матеріального та культурного добробуту населення

Ліквідація цензури, гласність, вільне виявлення думки

Аварія на Чорнобильській АЕС (26 квітня 1986 р.) – найбільша техногенна катастрофа ХХ ст.				
Від аварії потерпіло 3 млн. чол. Загибель 7 тис. ліквідаторів, понад 60 тис. стали інвалідами	Радіоактивна хмара накрила територію площею 155 тис. км кв. Радіоактивне забруднення території України створено 30-кілометрову зону відчуження	Економічні збитки На ліквідацію наслідків катастрофи тільки в 1988 - 1990 рр. витрачено понад 20 млрд. крб.	Підтвердження антинародної природи тоталітарного режиму	Пожвавлення суспільно-політичного руху в республіці
<p>Постанова Верховної Ради УРСР у серпні 1990 р. «Про невідкладні заходи по захисту України від наслідків Чорнобильської катастрофи»: оголошення України зоною екологічного лиха, вимога припинити експлуатацію ЧАЕС, доручення уряду звернутися до міжнародних організацій про надання допомоги в ліквідації наслідків аварії. 15 грудня 2000 р. Чорнобильська АЕС була закрита.</p>				

Основні етапи економічних реформ

Етап	Основний зміст	Наслідки
3 квітня 1985 р.	Квітневий пленум ЦК КПРС та ХХVII з'їзд КПРС запропонували стратегію «прискорення» <ul style="list-style-type: none"> До 2000 р. створити виробничий потенціал, що дорівнював би вже створеному за попередні 70 років; 	Утопічні та поверхові зміни свідчили про нерозуміння керівництвом глибини

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Подвоїти національний дохід за рахунок підвищення продуктивності праці; ▪ Вирішити продовольчу, житлову проблему, забезпечити населення товарами повсякденного вжитку; ▪ Запровадження досягнень НТР; ▪ Антиалкогольна кампанія 	соціально-економічної кризи
3 червня 1987 р.	<p>Реформа трьох «С»: самостійність, самоокупність, самофінансування. Прийняті закони: «Про державне підприємство», «Про індивідуальну трудову діяльність», «Про кооперацію»:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Переведення підприємств на госпрозрахунок; ▪ Залежність заробітної плати від результатів господарської діяльності; ▪ Скорочення управлінського апарату; ▪ Оренда, акціонування, кооперація; малі та спільні підприємства; індивідуальна трудова діяльність 	Непослідовність, половинчастість реформ
Червень 1990 р.	<p>Програма переходу до регульованої ринкової економіки</p> <p>Передбачалося:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ запровадження елементів ринкових механізмів; ▪ збереження значної частини державного сектору економіки. 	В умовах повного розвалу господарського механізму і самого СРСР програма виявилась нежиттєздатною.

Погіршення економічної ситуації:

- ✓ Інфляція у 1990 р. становила 10% на рік, а в другій половині 1991 р. – 25% на тиждень.
- ✓ Дефіцит товарів, черги
- ✓ Перехід підприємств України на бартер – натуральний обмін.
- ✓ Низька продуктивність праці.
- ✓ Падіння національного прибутку у 1991 р. на 13%

1990 р. — спроби приборкати інфляцію та ажіотажний попит. Павловська фінансова реформа (обмін купюр 50 і 100 крб). Початок розробки урядом М. Рижкова нового п'ятирічного плану.

Осінь 1990 р. — запровадження продажу продовольчих і промислових товарів в УРСР за картками споживача з купонами.

3 серпня 1990 р. — Закон УРСР «Про економічну самостійність»

- право народу республіки володіти її національними багатствами та національним доходом;
- різноманітність і рівноправність форм власності та їх державний захист;
- децентралізація власності та роздержавлення економіки;
- повна господарська самостійність і свобода підприємництва усіх юридичних і фізичних осіб у рамках законів УРСР;
- самостійність регулювання грошового обігу;
- захист внутрішнього обігу.

Причини невдач економічних реформ другої половини 1980-х років.

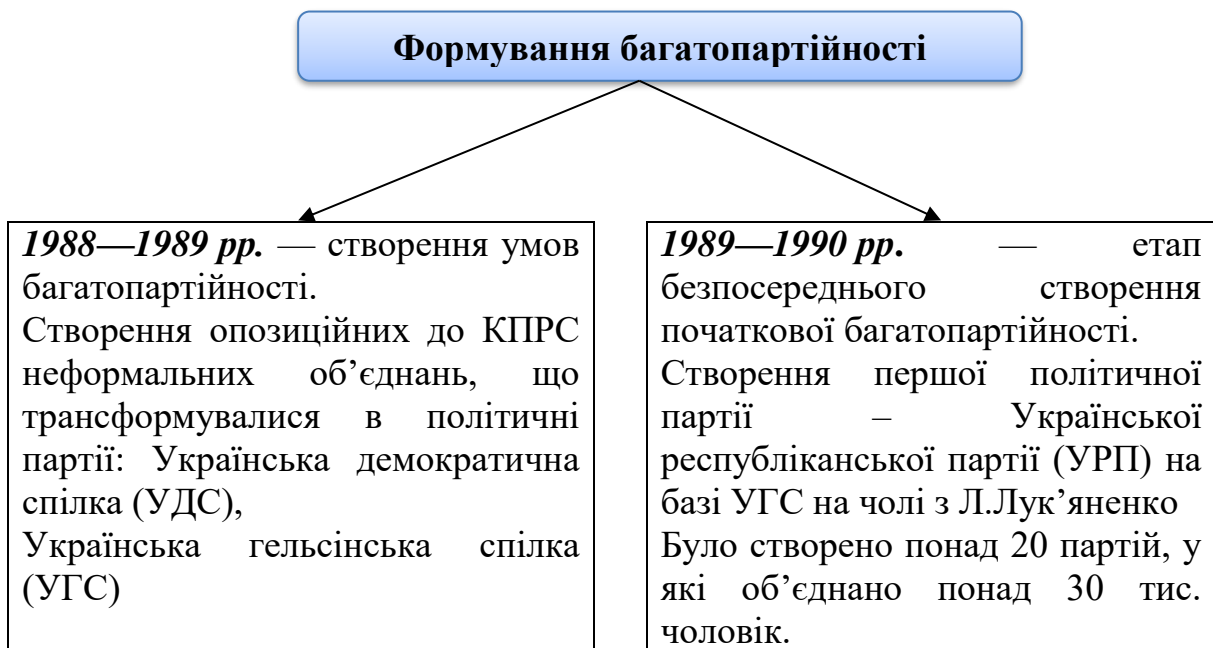
- Відсутність послідовної, адекватної, науково обґрунтованої стратегії розвитку.
- Непослідовність у здійсненні реформ.
- Прагнення поєднати несумісні економічні моделі: адміністративно-командну з повним одержавленням власності й ринкову з приватною власністю та ініціативою.
- Некомпетентне керівництво проведенням реформ.
- Опір консервативних сил.
- Засилля воєнно-промислового комплексу

«Гласність» і лібералізація громадсько-політичного життя

Політичні реформи

Заходи	Основний зміст
<i>Політика гласності</i>	Повернення із забуття історичних фактів і подій, що навмисне утаювалися. Оприлюднення фактів і подій сучасності. Публікація раніше заборонених літературних творів радянських і зарубіжних письменників. Публікація праць філософів, соціологів, економістів, психологів і ін., що раніше вважалися антимарксистськими. Послаблення цензури. Припинення «глушіння» передач зарубіжних радіостанцій. Створення умов для розвитку свободи інформації. Припинення усіх видів переслідування за переконання і висловлені думки.
<i>Звільнення політв'язнів</i>	Під тиском світової громадськості та суспільства М.Горбачов дав розпорядження звільнити всіх політичних в'язнів.

<p><i>Реформи органів влади</i></p>	<p>1988 р. – XIX Всесоюзна конференція КПРС проголосила:</p> <ul style="list-style-type: none"> - чіткий розподіл влади на законодавчу, виконавчу і судову; - ліквідація зрощування партійного і державного апаратів; - плюралізм політичного життя; - розширення повноважень рад. <p>1989 р. – відставка В.Щербицького з посади першого секретаря ЦК КПУ. Обрано новим секретарем В.Івашка. ВР УРСР 1989 р. прийняла Закони «Про мови в УРСР» та «Про пресу та інші засоби масової інформації»</p> <p>1990 р. – запровадження посади Президента СРСР (М.Горбачов)</p> <p>Березень 1990 р. – перші альтернативні вибори до Верховної Ради УРСР і місцевих рад. Зміна на 90% складу Ради. Боротьба між КПУ та Демократичним блоком. В результаті у Верховній Раді сформувалося два блоки - група 239 («За суверенну Радянську Україну») і опозиційна Народна рада (111 мандатів). В травні 1990 р. ВР УРСР стала працювати в парламентському режимі.</p>
<p><i>Ліквідація монополії КПРС на владу</i></p>	<p>1990 р. – скасування Статті 6 Конституції СРСР (і відповідних статей у конституціях союзних республік) про «керівну і спрямовуючу...» роль КПРС у радянському суспільстві. У жовтні 1990 р. було прийнято закон СРСР «Про громадські об'єднання».</p>

6—10 вересня 1989 р. у Києві відбувся установчий з'їзд Народного руху України за перебудову. Головою руху було обрано І. Драча.

Зростання громадської активності суспільства

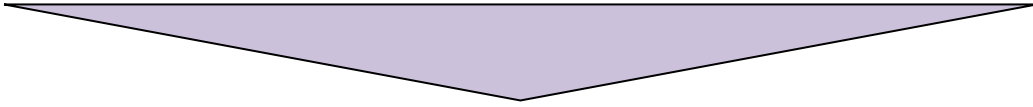
- ✓ У 1987 р. в Києві виник Український культурологічний клуб (УКК).
- ✓ У жовтні 1987 р. у Львові заявило про своє існування Товариство Лева.
- ✓ Навесні 1988 р. в Київському університеті ім. Т. Шевченка виникла студентська організація «Громада».
- ✓ Перша неформальна організація республіканського масштабу постала у березні 1988 р. — Українська гельсінська спілка (УГС) — федерація правозахисних груп і організацій. Її лідером став Л. Лук'яненко.
- ✓ У 1987 р. було відроджено видання першого в Україні легального незалежного громадсько-політичного журналу «Український вісник» за редакцією В. Чорновола.
- ✓ У травні 1989 р. на хвилі розвінчування культу особи Й. Сталіна, пройшов установчий з'їзд Українського історико-просвітницького товариства «Меморіал».
- ✓ Проведення масових громадських акцій — «живий ланцюг» - на честь Акта злуки УНР і ЗУНР, був організований 21 січня 1990 р.
- ✓ Відродження заборонених церков і релігійних конфесій — УГКЦ (1990 р.) та УАПЦ (1990 р.)
- ✓ Повернення депортованих татар до Криму (1989 р.). Надання автономії Криму в результаті референдуму (1991 р.).

Робітничий і страйковий рух

- ✓ Невдачі у реформуванні економіки, непослідовність у лібералізації суспільно-політичного життя призвели до наростання соціальної напруженості.
- ✓ У липні 1989 р. страйк розпочався на шахті «Ясинуватська-Глибока» у Макіївці. Через кілька днів страйкували вже 193 шахти з 400. Припинили роботу майже півмільйона шахтарів у Донецькому і Львівсько-Волинському вугільних басейнах.
- ✓ Загальна особливість страйків: поєднання соціально-економічних і політичних вимог.
- ✓ Уперше за роки радянської влади робітники відкрито продемонстрували, що їхні інтереси розходяться з інтересами комуністичної партії, з інтересами тоталітарної держави.

Наслідки реформ

- Розвал існуючої системи влади. Підриг монополії КПРС на владу. Створення передумов для розвалу СРСР.
- Зростання політичної активності населення. Зародження багатопартійності.
- Відродження національної свідомості українського та інших народів, що входили до складу СРСР.

16 липня 1990 р. Верховна Рада УРСР прийняла Декларацію про державний суверенітет України

- ✓ Право української нації на самовизначення
- ✓ Принцип народовладдя
- ✓ Гарантія прав і свобод громадян, передбачених Конституцією
- ✓ Розподіл влади на законодавчу, виконавчу та судову
- ✓ Економічна самостійність
- ✓ Територіальна недоторканість
- ✓ Право на власні збройні сили
- ✓ Екологічна безпека
- ✓ УРСР – суб'єкт міжнародного права

2 жовтня 1990 р. розпочались студентські протести та голодування в Києві на Жовтневій площі – **«революція на граніті»**. Протести тривали з 2 по 17 жовтня 1990 року. Стрижнем протестних подій було студентське голодування на площі Жовтневої революції у Києві.

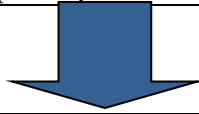
Виступали за:

- недопущення підписання нового союзного договору;
- перевибори Верховної Ради УРСР на багатопартійній основі не пізніше весни 1991 року;
- забезпечення проходження військової служби юнаками-українцями виключно на території республіки;
- націоналізація майна Компартії України та ЛКСМУ;
- відставка голови Ради Міністрів УРСР В. Масола.

Більшість вимог студентів було виконано. 17 жовтня 1990 року «революція на граніті» успішно завершилася.

17 березня 1991 р. відбувся загальносоюзний референдум щодо збереження Радянського Союзу.

70,5 % учасників референдуму в УРСР проголосували за збереження СРСР, але 80,2 % громадян ствердно відповіли на запитання: «Чи згодні Ви з тим, що Україна має бути в складі Союзу Радянських Суверенних Держав на засадах Декларації про державний суверенітет України?».

Розпочався Ново-Огарьовського переговорний процес девяти союзних республік під керівництвом М. Горбачова на предмет підготовки проекту нового союзного договору.
Підписання нового союзного договору було призначене на 20 серпня 1991 р.

19 серпня 1991 р. в Москві за відсутності Президента СРСР М. Горбачова створений Державний комітет з надзвичайної ситуації (ДКНС), у плани якого входило не допустити підписання нового союзного договору.

24 серпня 1991 р. позачергова сесія Верховної Ради УРСР прийняла «Акт проголошення незалежності України»

1 грудня 1991 р. – референдум і вибори президента України

У голосуванні взяли участь 31,9 млн. громадян, тобто 84%. За незалежність України висловилося 90,3% населення.

На президентських виборах змагались Леонід Кравчук, В'ячеслав Чорновіл, Левко Лук'яненко, Ігор Юхновський. Леонід Кравчук

8 грудня 1991 р. Б. Єльцин, Л. Кравчук, С. Шушкевич підписали «Біловезькі угоди» про створення Союзу незалежних держав, СРСР - припинив своє існування.

Леонід Кравчук (р. н. 1934) український політичний діяч, голова Верховної Ради України (1990 – 1991), перший всенародно обраний Президент України (1991-1994). Погодився на дострокові вибори глави держави (призначені на липень 1994). У першому турі набрав найбільшу кількість голосів серед інших кандидатів, але в другому програв Леоніду Кучмі. Народний депутат України у 1990–1991 та 1994–2006 роках, Герой України (2001).

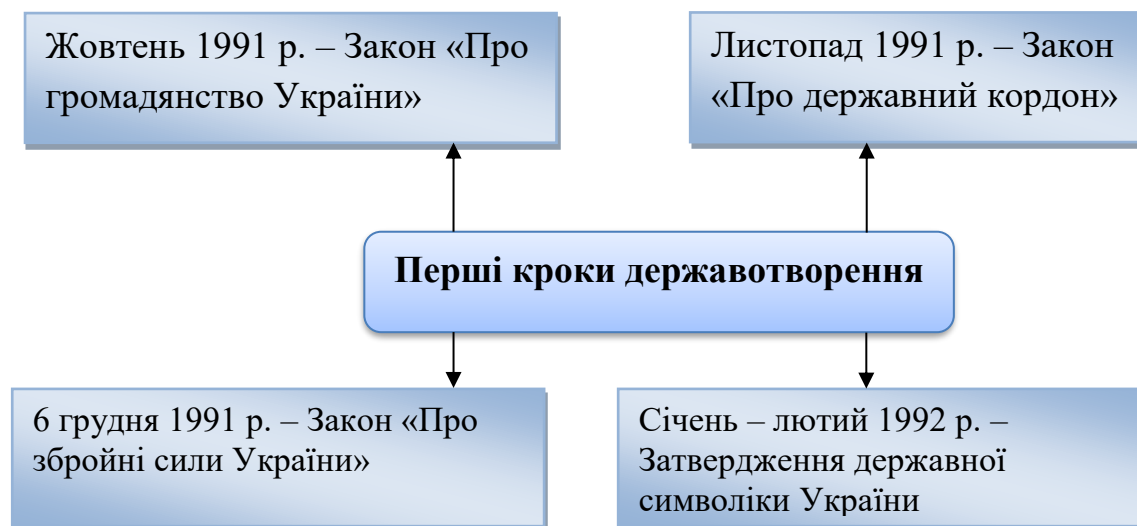
Питання для самоконтролю

1. *Що таке перебудова? Коли вона розпочалася?*
2. *Назвіть основні етапи економічних реформ періоду перебудови.*
3. *Які політичні реформи були здійснені за роки перебудови?*
4. *Як поразка путчу 19-21 серпня 1991 р. вплинула на розстановку політичних сил в Україні?*
5. *Дайте характеристику Акта проголошення незалежності України, прийнятого парламентом 24 серпня 1991 р,*
6. *Яке значення мало запровадження посади Президента України?*
7. *Охарактеризуйте наслідки Всеукраїнського референдуму, проведеного 1 грудня 1991 р.*
8. *Чому, на Вашу думку, спроби державного перевороту в СРСР в серпні 1991 року провалились?*

Тема 2.5 Становлення незалежної України (з 1991 р.)

Україна в умовах незалежності

1. Державотворчі процеси першої половини 1990-х років. Основні тенденції розвитку економіки.
2. Внутрішня та зовнішня політика українського керівництва на рубежі століть. Президентство Л.Кучми.
3. «Помаранчева революція». Президентство В.Ющенко.

Формування гілок влади		
Головою держави є Президент . Він гарантує державний суверенітет, територіальну цілісність України, дотримання Конституції, прав і свобод громадян		
Законодавча влада	Виконавча влада	Судова влада
Верховна Рада (парламент), місцеві ради	Кабінет Міністрів (уряд), державна адміністрація, виконкоми	Верховний Суд України , суди різних рівнів, згодом – Конституційний Суд

Діяльність Президента України Л.Кравчука 1991 – 1994 рр.
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Втілював ідею незалежності України в життя ✓ Очолював державотворчі процеси на першому надскладному етапі ✓ Не допустив, завдяки поміркованій політиці, виплеску соціальної напруги ✓ Не зміг втілити в життя обіцяну під час виборчих перегонів програму соціально-економічних перетворень ✓ Загострення протистояння між Президентом, урядом і Верховною Радою, наростання економічної кризи, незадоволення населення

погіршенням умов життя призвели до дострокових виборів Президента й депутатів Верховної Ради (1994 р.)

- ✓ На початку 90-х років економіка України перебувала в стані глибокої кризи
- ✓ Скасування російським урядом державного контролю над ціноутворенням призвело до різкого зростання цін в Україні. 10.01.1992 запроваджено купони багаторазового використання.
- ✓ Продовжувалося падіння виробництва (1993 р. – на 20,9%)
- ✓ Зупинити інфляцію намагались скороченням виплат з бюджету, встановленням фіксованого курсу купонів по відношенню до долара, що призвело до зuboжіння населення та зростання «**тіньової**» економіки.
- ✓ **Приватизація** засобів виробництва. За 1992 – 1994 рр. було приватизовано понад 11 тис. підприємств. Приватизація проводилась непрозоро, в інтересах правлячих кіл.
- ✓ Реформування фінансової системи. Створення майже 230 банківських установ
- ✓ Співробітництво з МВФ. ЄБРР. Зростання зовнішнього боргу.
- ✓ Загострення соціальних проблем: зростання безробіття, невідповідність заробітної плати потребам населення, еміграція, заробітчанство, стрімке розшарування суспільства.
- ✓ Криза в промисловості та сільському господарстві різко погіршила матеріальне становище населення, а отже зросло невдоволення ситуацією в державі. У 1992–1993 рр. Україною прокотилася хвиля страйків і мітингів робітників. Верховна Рада і Президент значною мірою втратили авторитет.

Одним з провідних напрямків **зовнішньої політики** України є участь у процесі **європейської інтеграції** (процес зближення, співпраця).

- ❖ 1992 р. – Україна стала учасником Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), ЄБРР та МВФ.
- ❖ 1994 р. – лідери України, США, Великобританії та Росії підписали Меморандум про гарантії безпеки України взамін на проголошення Україною без'ядерного статусу (Будапештський меморандум). В 1996 р. Україна отримала статус без'ядерної держави.
- ❖ **1995 р. - Україна** першою з країн СНД офіційно **вступила до Ради Європи.**
- ❖ 2003 р. – надання статусу «країни – сусіда ЄС».
- ❖ 2005 р – ЄС надав Україні статус країни з ринковою економікою
- ❖ **2008 р. – Україна стала членом Світової організації торгівлі**
- ❖ 2010 р. – Європарламент визнав право України подати заявку на членство в ЄС.
- ❖ Прагнення України до вступу в НАТО. Україна – учасник програми НАТО «Партнерство заради миру»; у 1996 р. схвалена індивідуальна програма партнерства України з НАТО; у 1997 р. між Україною і НАТО

підписано «Хартію про особливе партнерство». 2002 р. – підписаний план конкретних дій, що до вступу України до НАТО.

Результати дострокових виборів 1994 р.	
<i>Вибори Президента</i>	<i>Вибори до Верховної Ради</i>
Зареєстровано 7 кандидатів. Відбувалися в 2 тури: до другого туру вийшли Л.Кравчук (37,7%) і Л.Кучма (31,2%). Переміг Л.Кучма – 52% голосів (липень 1994р.)	Відбувалася за мажоритарною системою. Прорахунки влади призвели до перемоги лівих сил. (КПУ – 25% голосів, 96 депутатів)

1998 р. – вибори до ВР. Змішана виборча система: 50% депутатів обираються за партійними списками, 50% - в одномандатних округах. Вісім партій подолали 4%-й бар'єр. Перемога лівих сил.

Президентство Л.Кучми (1994 – 2004 рр.)	
<i>Здобутки</i>	<i>Прорахунки</i>
Здійснення приватизації. Формування приватного сектору економіки (дає більшу частину ВВП). Подолання економічної кризи 90-х рр.. Зупинення гіперінфляції; введення власної національної валюти – гривні (вересень 1996 р.) 28 червня 1996 р. - прийняття Конституції в результаті компромісу між Верховною Радою і Президентом Урегулювання проблеми кордонів України. Початок реформування системи освіти.	Значне поширення корупції Формування і зміцнення тіньової економіки (близько 50%). Створення фінансово-промислових кланів. Накопичення зовнішньої заборгованості. Зловживання під час приватизації. Не сформованість державних інтересів, невизначеність у відносинах між Заходом і Сходом. Нерівноправні відносини з Росією. Низький рівень життя переважної більшості населення. Високий рівень злочинності.
2001 р. – Україну охопила політична криза. Привід – убивство опозиційного журналіста Г.Гонгадзе. Акція «Україна без Кучми!». Падіння авторитету влади.	

31 жовтня 2004 р. відбулись вибори Президента України. В результаті голосування В.Ющенко отримав 39,26% голосів; В.Янукович – 39,11%. На 21 листопада був призначений другий тур.

«Помаранчева революція» (листопад – грудень 2004 р.) - кампанія протестів, мітингів, пікетів, страйків та інших актів громадянської непокорності в Україні, організована і проведена прихильниками В.Ющенка, основного кандидата від опозиції на президентських виборах після оголошення Центральною виборчою комісією попередніх результатів, згідно з якими нібито переміг його суперник – В.Янукович.

Причини

Криза режиму Президента Л.Кучми. Прагнення зберегти владу	Масова фальсифікація владою результатів виборів на користь прем'єр-міністра В.Януковича.	Боротьба фінансово-промислових груп і регіональних еліт за владу	Утручання Росії у внутрішні справи України
---	--	--	--

Масові виступи населення 22 листопада – 8 грудня 2004 р.

Політична криза	Сепаратистські виступи на Сході та Півдні	Погіршення економічної ситуації
-----------------	---	---------------------------------

Результати і наслідки

Зростання національної самосвідомості населення.
 Формування громадянського суспільства; зміни в роботі ЗМІ.
 Визнання у судовому порядку недійсними результати другого туру президентських виборів.
Прийняття законопроекту про внесення змін до Конституції України, який передбачає перехід від президентсько-парламентської до парламентсько-президентської форми правління, формування уряду коаліцією депутатських фракцій, подовження терміну повноважень Верховної Ради до 5 років.
 В результаті переголосування - перемога на президентських виборах 2004 р. В.Ющенко (51, 99% проти 44,21%).

Президентство В.Ющенка (2004 – 2010 рр.)

Парламентські вибори 2006 р. У ВР створена антикризова коаліція («Партія регіонів», КПУ, СПУ) та опозиція («Наша Україна» і БЮТ). Голова ВР – О.Мороз. Прем'єр-міністр – В.Янукович.
 Позачергові парламентські вибори 2007 р. Результати: Партія регіонів – 34,7%, БЮТ – 30,71%; «Наша Україна – Народна самооборона» - 14,15%; КПУ – 5,39%; Блок Литвина – 3, 96%. 18 грудня 2007 р. Прем'єр-міністром було призначено Юлію Тимошенко.
 Газові війни з Росією, яка відмовлялась постачати Україні газ, вимагаючи збільшення ціни. 18 січня 2009 р. між главами урядів обох країн була підписана угода, яка не була вигідна Україні. Ціна на газ збільшувалась до 450 доларів за тисячу кубометрів.

Творення нової України

1. Суспільно-політичне життя 2010 – 2014 рр. Революція Гідності.
2. Президентство П.Порошенка.
3. Україна в умовах зовнішньої агресії (2014-2018 рр.)

7 лютого 2010 р. в другому турі президентських виборів переміг В.Янукович (49% голосів).

У вересні 2010 р. Конституційний суд визнав неконституційним Закон «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року і відновив дію Конституції України 1996 року. Таким чином, Янукович отримав значно більші повноваження, а Україна знову стала **президентсько-парламентською республікою**.

Парламентські вибори 2012 р. Прохідний бар'єр для політичних партій було збільшено до 5%

Незважаючи на численні фальсифікації, підкуп виборців та використання адміністративного ресурсу Партія регіонів отримала – 30% голосів; Батьківщина – 25,54%; УДАР – 13,96%; КПУ – 13,18%; Свобода – 10,44%. Було затверджено уряд на чолі з М. Азаровим.

Адміністрація президента В. Януковича та уряд на чолі з М. Азаровим вели активну проросійську зовнішню політику. Кабінет Міністрів України вирішив призупинити процес підготовки до укладання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. 21 листопада 2013 р. близько 22:00 на Майдані Незалежності почали збиратися перші учасники акції протесту. Початок Євромайдану.

Революція Гідності — політичні та суспільні зміни в Україні з 21 листопада 2013 до лютого 2014 року, викликані відходом політичного керівництва країни від законодавчо закріпленого курсу на Європейську інтеграцію та подальшою протидією цьому курсу.

В ніч на 22.02.2014 р. В.Янукович утік до Росії. Верховна Рада ухвалила рішення про перехід до парламентсько-президентської форми правління,

створила нову більшість, обрала Головою О.Турчинова, прем'єр-міністром – А.Яценюка.

25 травня 2014 р. відбулися президентські вибори, на яких переміг **П.Порошенко**. У жовтні 2014 р. проведено парламентські вибори, на яких більшість голосів отримали «Народний фронт» А. Яценюка та «Блок Петра Порошенка».

Перші кроки нової влади:

- Люстрація -
  - ✓ обмежує право для високопосадовців режиму Януковича займати посади в органах влади на 10 років
- Декомунізація -
  - ✓ заборона радянської символіки
  - ✓ засудження комуністичного режиму
  - ✓ заборона діяльності КПУ
  - ✓ визнання борцями за незалежність України УПА
- Децентралізація -
  - ✓ посилення місцевого самоврядування
  - ✓ наділення місцевого самоврядування достатніми повноваженнями та ресурсами
  - ✓ врахування історичних, економічних, екологічних та культурних особливостей при плануванні розвитку громад
- Доктрина інформаційної безпеки України -
  - ✓ захист національних інтересів України в інформаційній сфері
  - ✓ моніторинг засобів масової інформації та загальнодоступних ресурсів мережі Інтернет з метою виявлення інформації, поширення якої заборонено в Україні
  - ✓ блокування російських соцмереж та заборона мовлення російських телеканалів, які займаються антиукраїнською пропагандою
- Підтримка української мови -
  - ✓ всебічний розвиток української мови як державної в усіх сферах суспільного життя
  - ✓ запровадження мовних квот на радіо і телебачення
  - ✓ забезпечення прав національних меншин України
- Реформування армії
  - ✓ до 2020 року українська армія має перейти на стандарти НАТО
  - ✓ відмова від політики позаблоковості та стратегічний курс на євроатлантичну інтеграцію
- Започатковані реформи:
  - ✓ поліцейська;
  - ✓ судова;
  - ✓ освітня;
  - ✓ пенсійна;

✓ медична.

27 червня 2014р. Україна підписала Угоду з Євросоюзом про асоціацію

6 квітня 2017р. Європарламент надав безвізовий режим громадянам України

15 грудня 2018р. створено нову церкву – Православну Церкву України

28лютого – 2 березня 2014р. розпочалося блокування російськими військовими українських військових частин і об'єктів в Криму; було захоплено Сімферопольській аеропорт.

16 березня окупаційною владою було проведено т.зв. «референдум» про незалежність АР Крим, яким вона намагалась легітимізувати захоплення іноземної території.

18 березня у Москві Президентом Росії В. Путіним підписано Договір про прийняття Республіки Крим до складу Росії.

Росія здійснила **анексію** Криму. Крим став **тимчасово окупованою територією**.

***Анексія** - насильницьке приєднання державою всієї або частини території іншої держави в односторонньому порядку.*

***Сепаратизм** - прагнення окремих груп населення на відокремлення частини держави і створення на її основі власної держави.*

Збройний конфлікт на території Донецької і Луганської областей

В середині квітня 2014 року озброєні групи проросійських бойовиків почали захоплювати адмінбудівлі та відділки міліції у містах Донбасу (зокрема, у Слов'янську, Артемівську та Краматорську).

13 квітня 2014 року, у відповідь на вторгнення диверсійних загонів, в.о. президента України О.Турчинов оголосив початок **Антитерористичної операції** із залученням Збройних сил. Поступово протистояння переросло у масштабний воєнний конфлікт. 27 січня 2015 року Верховна Рада України визнала Російську Федерацію агресором

Іловайський котел - бойові дії, що розгорнулися під містом Іловайськ Донецької області у серпні 2014 року. У боях під Іловайськом упродовж 7 - 31 серпня загинуло понад 300 чоловік. В результаті Збройні сили України втратили ініціативу на Донбасі та перейшли від атаки до оборони. Важкі втрати спонукали українське керівництво до укладення Мінського перемир'я.

Мінський протокол (Мінськ-1) – угода про тимчасове перемир'я у війні на сході України, досягнута на переговорах у Мінську **5 вересня 2014 року**.

Бої за Донецький аеропорт (вересень 2014р. – січень 2015р.) розгорнулися між українськими військами і бійцями добровольчих формувань з однієї сторони та силами проросійських збройних угруповань і окупаційних військ з іншої. За весь період перебування українських військових в донецькому аеропорту загинуло понад 200 осіб, а поранено - понад 500.

Мінськ-2 - комплекс заходів з виконання Мінських угод, узгоджений на саміті в Мінську **11 – 12 лютого 2015 року** лідерами Німеччини, Франції, України та Росії, і підписаний контактною групою, що складається з представників Росії, України, представників самопроголошених республік з метою деескалації збройного конфлікту на сході України.

30 квітня 2018р. АТО була переформатована в Операцію об'єднаних сил під управлінням Об'єднаного оперативного штабу ЗСУ.

Питання для самоконтролю

1. *Визначте здобутки державотворчого процесу 1991-1994 рр.*
2. *Яким був стан економіки України на 1994 р.?*
3. *Які заходи для подолання кризи впроваджувалися в 1991-1994 та 1994-1999 рр.?*
4. *Які події 2001 р. підірвали авторитет Президента України Л.Кучми?*
5. *Як політична криза 2001 р. відбилася на парламентських виборах 2002 р.?*
6. *Охарактеризуйте політичні акції проти Президента Л.Кучми 2002-2004 рр.*
7. *Чому в Україні вибухнула «помаранчева революція»?*
8. *Які результати «помаранчевої революції» ?*
9. *Визначте підсумки розвитку України в 2005-2009 рр.*
10. *Назвіть причини та наслідки «Революції гідності».*
11. *Коли почалась збройна агресія Російської федерації проти України?*

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко О.Д. Історія України [Текст] /О.Д. Бойко. – К.: Академвидав,2012. – 704 с.
2. Гісем О.В. Історія України в таблицях [Текст]/ О.В. Гісем, О.О. Мартинюк, О.Ф.Трухан – Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2006. – 480 с.
3. Гончарук П.С. Історія України [Текст]: Навчальний посібник / П.С.Гончарук – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 528с.
4. Історія України [Текст] / Відп. Ред.. Ю. Сливка; керівник авт. кол. Ю. Зайцев. – Львів: Світ, 2003. – 520 с.
5. Кормич Л.І. Історія України [Текст]: підручник / Л.І. Кормич, В.В. Багацький – К.: Алерта, 2006. – 412с
6. Мицик Ю.А. Історія України [Текст] / Ю.А. Мицик. – К.: Києво-Могилянська академія, 2008. – 586 с.
7. Революція Гідності 2013–2014 рр. та агресія Росії проти України [Текст]: наук.-метод. матер. / В. Головка, О. Палій, О. Черевко, С. Янішевський; за заг. ред. П. Полянського. — К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. — 36 с.
8. Світлична В.В. Історія України [Текст]: Навч. посібн. / В.В.Світлична – К.: Каравела, 2015. – 392 с.

Навчальне видання

Григор'єва Ольга Вікторівна

ОПОРНІ КОНСПЕКТИ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Навчальний посібник

У авторській редакції

Підписано до друку 3.05.2019. Формат 60x84/16.
Ум. друк. арк. 10. Тираж 60 прим. Зам. №136.

Друкарня ПП «Ліра ЛТД».
49107, м. Дніпро, вул. Наукова, 5.
Свідоцтво про внесення до Держреєстру
ДК № 6042 від 26.02.2018

